

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**FURKÂN SÛRESİ ÖRNEĞİNDE HÂL KONUSUNUN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Baysu MUTLUAY

Çorum 2019

**FURKÂN SÛRESİ ÖRNEĞİNDE HÂL KONUSUNUN
İNCELENMESİ**

Baysu MUTLUAY

**Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi İclal ARSLAN**

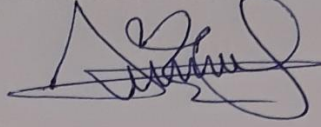
ÇORUM 2019

KABUL VE ONAY

Baysu MUTLUAY tarafından hazırlanan “*Furkân Sûresi Örneğinde Hâl Konusunun İncelenmesi*” başlıklı bu çalışma, 10/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Muhammet TASA

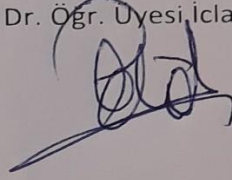
İmza

Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

İmza

Dr. Öğr. Üyesi İclal ARSLAN (Danışman)

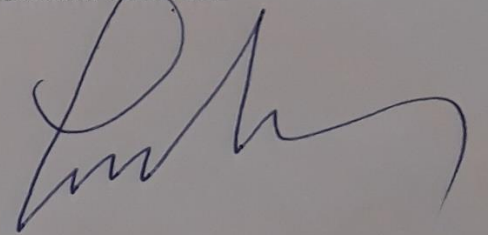

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

PROF. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (10/06/2019)

İmzası

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve SOYADI

Baysu MUTLUAY

ÖZET

MUTLUAY, Baysu. *Furkân Sûresi Örneğinde Hâl Konusunun İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

İslâm devletinin büyümesi yeni fetihleri beraberinde getirmiş ve birçok kültür ve medeniyet İslam topraklarına katılmıştır. Bunun neticesinde Kur'ân-ı Kerim'in doğru okunması ve anlaşılması endişesi meydana gelmiştir. Bu endişenin giderilmesi için Arap olmayanlar bu dilin öğrenilmesine büyük önem vermiştir. Bu sebeple birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar sonucunda “*sarf, nahiv, Belâgat, aruz, lügat*” gibi çeşitli ilim dalları ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada birinci bölümde hâl konusu, temel kaynaklar merkezli işlenmiş olmakla birlikte bazı yerlerde modern kaynaklardan da istifade edilmiştir. İkinci bölümde ise Furkân sûresinde geçen lafızlar sarf ve lügat açısından tahlil edilmiş ve sûrede geçen hâl örnekleri gösterilmek suretiyle konu tartışılmıştır. Âyetler tercüme edilirken hâlin manaya nasıl yansımaları gerektiği örnek meâller vermek suretiyle gösterilmiştir. Böylelikle sûrenin muhtevâsının ve ayetlerin bağlamının daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, Nahiv, Hâl, Furkân sûresi

ABSTRACT

MUTLUAY, Baysu. The Condition In Arabic Language and it's examples of al-Furqân Surah, (Master Thesis), Çorum, 2019.

The growth of the Islamic state brought with and new conquests and it was joined a many cultures and civilizations to Islamic lands. As a result was happened concern about the correct reading and understanding of the Holy Quran. In order to overcome this concern, non-Arabs have paid a great attention to this language. For this reason, many studies have been done. As a result of the studies carried out in this area, have emerged various branches of knowledge such as Morphology (Sarf), Syntax (Nahiv) Rhetoric (Belagat), Prosody (Aruz) and Language (Lugat).

The first chapter of this study was dealt with the subject of condition by using basic resources although in some places modern materials have been used. In the second chapter was analyzed the words in the al-Furqân Surâh in terms of morphology (sarf) and syntax (nahiv) and discussed examples of condition in the surah. While translating verses of Qurân (âyâh) it have been shown how to be reflected condition to meaning by giving examples. Thus it have been goaled correct understanding content of surah and context of verses of Qurân (âyâh).

Key Words: Arabic Language, Syntax (Nahiv), Condition (Hâl), al-Furqân Surah

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	v
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar DİZİNİ.....	vi
KISALTMALAR	vii
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU.....	2
3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM ARAP GRAMERİNDE HÂL

1.1. HÂLİN ŞARTLARI VE KISIMLARI	10
1.1.1. Hâlin Şartları	10
1.1.2. Hâlin Kısımları	21
1.2. HÂLİN ÂMİLİ VE SÂHİBU'L-HÂL	30
1.2.1. Hâlin Âmili.....	30
1.2.2. Sâhibu'l-Hâl	31
1.2.3. Hâlin Âmiline ve Sâhibu'l-Hâle Göre Konumu	35
1.2.4. Hâlin, Âmilinin ve Sâhibu'l-Hâlin Hazfi ve Zikri.....	37
1.3. HÂLİN BİRDEN ÇOK OLMASI.....	39
1.3.1. Bir Sâhibu'l-Hâl İçin Birden Fazla Hâl Gelmesi	39
1.3.2. Birden Fazla Sâhibu'l-Hâl İçin Birden Çok Hâl Gelmesi	40

İKİNCİ BÖLÜM FURKÂN SÛRESİNDE HÂL

2.1. FURKÂN SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ	41
--	----

2.1.1. Nüzûl Sebebi ve Zamanı	42
2.1.2. Muhtevâsı	42
2.2. FURKÂN SÛRESİNDE GEÇEN LAFIZLARIN TAHLÎLİ	44
2.2.1. تَبَارَكَ Kelimesi	44
2.2.2. الْفُرْقَانُ Kelimesi.....	45
2.2.3. نَذِيرًا Kelimesi	46
2.2.4. نُشُورًا Kelimesi.....	47
2.2.5. مُقَرَّنِينَ Kelimesi.....	48
2.2.6. بُرُورًا Kelimesi	49
2.2.7. بُورًا Kelimesi	50
2.2.8. حِجْرًا Kelimesi.....	51
2.2.9. هَبَاءَ Kelimesi	52
2.2.10. مَنُثُورًا Kelimesi	53
2.2.11. مَقْبِلًا Kelimesi.....	54
2.2.12. تَبَرَّنَا Kelimesi.....	54
2.2.13. سُبَاتًا Kelimesi.....	55
2.2.14. أَنَامِيٍّ Kelimesi	56
2.2.15. مَرَجَ Kelimesi.....	57
2.2.16. فُرَاتٌ Kelimesi.....	58
2.2.17. أُجَاجٌ Kelimesi.....	59
2.2.18. بَرْزَخًا Kelimesi	60
2.2.19. بُرُوجًا Kelimesi	61
2.2.20. غَرَامًا Kelimesi.....	63
2.2.21. الْغُرْفَةَ Kelimesi	64

2.2.22. يَعْْبَأُ Kelimesi.....	65
2.2.23. لِرَّامًا Kelimesi.....	65
2.3. FURKÂN SÛRESİ'NDE GEÇEN HÂL YAPILARI.....	66
SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	99

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.2. Furkân Sûresinde Geçen Lafızların Çeşitlerinin İstatiksel Verileri	69
Tablo 2.3.1. Furkân Sûresindeki Hâl Çeşitlerinin Cümledeki Yapısına Göre İstatiksel Verileri.....	102
Tablo 2.3.2. Sûre İçerisindeki Hâl Kısımlarının İstatiksel Verileri	102

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
b.	:ibn, bin
bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyânet İşleri Başkanlığı
Hız.	:Hazreti
İFAV	:Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları
md.	:Madde
nşr.	:Neşreden
ö.	:Ölüm tarihi
thk.	:Tahkik
t.y.	:Tarih yok
yay.	:Yayınları
y.e.y.	:Yayın yeri yok

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

أ : Â, â

أو : Ô, ô

إي : Î, î

ء : '

ب : B, b

ت : T, t

ث : S, s

ج : C, c

ح : H, h

خ : H, h

د : D, d

ذ : Z, z

ر : R, r

ز : Z, z

س : S, s

ش : Ş, ş

ص : Ş, ş

ض : D, d

ط : T, t

ظ : Z, z

ع : '

غ : Ğ, ğ

ف : F, f

ق : K, k

ك : K, k

ل : L, l

م : M, m

ن : N, n

هـ : H, h

و : V, v

ي : Y, y

ـ : a, e

ـ : i

ـ : u

ÖN SÖZ

Dilin, her çağda insanoğlunun birinci derecede iletişim aracı olduğu bilinmektedir. Bu sebeple dil, medeniyetlerin ve tarihin belirlenmesinde etkin bir rol almıştır. Hatta öyle ki medeniyetin diğer unsurları olan din, bilim ve sanatla âdeta bütünleşmiştir. Zira her üçünün kendilerini ifadesi de yine dil ile mümkün olmuştur. Dünya tarihi dikkate alındığında bu noktaya ulaşmış en kadim dillerden bir tanesinin de Arapça olduğu görülmektedir.

Arap dili, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlüyle birlikte ayrı bir önem kazanmış, bütün Müslümanların ve İslâmi ilimler üzerine çalışma yapanların ilgi odağı olmuştur. Tarihi süreçte Arap olmayan milletlerin Müslüman olması ve yeni yerlerin fethedilmesinin doğal neticesi olarak, Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'lerin yanlış anlaşılabilmesi problemi ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı bu dilin gramer yapısının öğrenilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'den başlayarak birçok edebî metnin anlaşılması için Arap dilbiliminden faydalanılmış ve bu alanda birçok çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmada Arapçada cümle yapısının bir yan ögesi olan hâl konusu ele alınmıştır. Bu sahadaki mevcut bilgiler belli bir sistem dâhilinde bir araya getirilmiştir. Daha sonra Furkân sûresinde yer alan hâl örnekleri tetkik edilip hâlin tercümelere nasıl yansımaları gerektiği bazı meâllerden örnek vermek sûretiyle izah edilmiştir. Cümlede "fadle" konumunda olan hâlin önemine dikkat çekilerek, âyetlere mana verilirken nasıl bir etkisi olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Gerek bu çalışmada gerekse diğer çalışmalarda yardımını esirgemeyen hocalarıma ve özellikle de tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi İclâl Arslan hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Baysu MUTLUAY

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Rabbimiz, tebliğ ile görevlendirdiği resullerini, kendi yaşadıkları toplumun içinden seçtiği gibi, onlara vahyettiği kutsal kitapları da, yine o toplumun kendi dili ile indirmiştir. Hikmeti gereği O, kutsal kitabımız olan Kur'an-ı Kerîmi, bütün insanlığa Arapça olarak indirmiştir.

Allahu Teâlâ'nın tüm insanlığa hidayet rehberi olarak gönderdiği Kur'an-ı Kerim'i O'nun murâdına uygun olarak anlayabilmek için Arapça bilmenin gerekliliği âşikardır. Bu sebeptendir ki Müslüman olan her millet ya da İslâmî İlimlerle ilgilenen herkes gerek Kur'an'ı, gerekse bu alanla ilgili eserleri anlamak için Arap dilini öğrenmek üzere büyük çaba sarfetmiştir. Hem Türk milleti, hem de diğer milletler geçmişten günümüze Kur'an diline aynı önemi göstermiştir. Arapçayı öğrenebilmek için Arap dili uzun yıllar boyunca medreselerde okutulmuş, dini eserlerin yazımında da Arap dili tercih edilmiştir. Böylece Arap dili, bir bilim dili hâline gelmiştir. Bunun için, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de bu alanda ilim tahsil edenlerin, Arap dilini öğrenmeye gayret etmeleri son derece önemlidir.

Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'in daha doğru anlaşılması için dilbiliminin önemine dikkat çekmek üzere Furkân sûresi seçilmiş olup Arap dilinin nahiv alanında cümlenin yan öğelerinden biri olan hâl konusu işlenmiştir. Gerek Arap dili olsun, gerek diğer diller olsun hâl; dil bilgisi, belağat ve manaya katkıları açısından cümle içerisinde büyük öneme sahiptir. Her ne kadar hâl cümlede fadle olsa da cümlenin anlamının tamamlanmasında aslî bir yere sahiptir. Zira cümle hâlden sıyrıldığı vakit kuru bir silüete dönüşmektedir. Bu sebeple çalışma konusu olan hâlin bu alanla ilgilenen kişiler tarafından önemsenmesi gerekmektedir.

Araştırmanın amacı, Furkân sûresi bağlamında hâlin cümledeki etkisini göstermek ve böylece Kur'an-ı Kerim'in daha doğru anlaşılmasına küçük bir katkı sağlamaktır. Bu noktada Arapça dil eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışma oluşturulurken nitel araştırma yöntemlerinden veri toplama ve analiz etme yöntemi takip edilmiştir. Bu bağlamda konu ile alakalı Kur'ân-ı Kerîm'i filolojik alanda inceleyen literatür taramasına başvurulmuştur. Bu inceleme neticesinde ilk ve çağdaş kaynaklardan veriler elde edilmiştir. Daha sonra analitik metod kullanılarak elde edilen veriler kurgulanarak bir metin oluşturulmuştur. Ortaya konulan bilgiler ışığında birtakım sonuçlara ulaşılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Kullanılan bu metod doğrultusunda birinci bölümde öncelikle kaynak taraması yapılarak Arap dilinde hâl konusunun genel özellik ve kuralları ortaya konulmuştur. Daha sonra ikinci bölümde Kur'an-ı Kerim'in yirmi beşinci sûresi olan Furkân sûresi hakkında genel bir bilgi verildikten sonra sûredeki bazı lafızlar sarf ve lügat açısından tahlil edilmiştir. Lafızlar seçilirken az kullanımları sebebiyle manası anlaşılmayan ve Furkân sûresinde hâl konumunda olup da manası kapalı olanlar tercih edilmiştir. Bu tercih işleminde dil bilimcilerin hazırlamış olduğu tefsirlerden yararlanılmıştır. Lafızlar ele alınırken kelimelerin köklerine, anlamlarına ve farklı kullanımlarına değinilip dil âlimlerinin görüşlerine de yer verilmiştir. Âyet, hadis ve şiiirden örnek verilmek suretiyle lafızların kullanımını pekiştirilmiştir.

Daha sonra çalışmanın ana konusunu içeren Furkân sûresi içerisinde hâl ihtimallerinin bulunduğu âyetler ortaya konulmuştur. Tespit edilen bu âyetlere dair meâllerde yapılan çeviriler zikredilmiştir. Âyetlerin hâl ile birlikte muhtemel i'rablarına değinilerek manadaki etkisi gösterilmiştir. Hâl olduğunda ihtilaf olmayan yerlerde ise, yeni bir cümle gibi anlam vermekten ziyade hâl manasının verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu alanda yapılan çalışmada yine dil bilimcilerin hazırlamış olduğu tefsir çalışmalarından istifade edilmiştir.

3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Bu çalışmada, gerek hâl konusu işlenirken gerek lafızlar tahlil edilirken Arap dilindeki ilk kaynaklardan faydalanılmış olmakla birlikte modern dönemde telif edilmiş kitaplardan da istifade edilmiştir.

Çalışmada yer alan bazı kaynaklar:

1. el-Halîl b.Ahmed el-Ferâhîdî (ö.170/786), *Kitâbu'l-'Ayn*
2. Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), *Me'âni'l-Kurân*

3. Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö. 311/923), *Me'âni'l-Kur'ân ve I'rabühû li'z-Zeccâc*

4. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nahhâs (ö. 338/949), *I'râbu'l-Kur'ân*.

5. İbn Hâcib, Ebû Amr Celaledin Osman b. Ömer (ö. 646/1249), *el-İdâh fî şerhi'l-Mufa'ssal*.

6. İbn Nâzım, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik ed-Dımaşkî eş-Şâfî (ö. 686/1287), *Şerhu İbni'n-Nâzım Óala Elfiyyeti İbn Mâlik*.

7. Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. el-Mükerrem el-Ensârî İbn Manzûr (ö.711/1311), *Lisânü'l-'Arab*.

8. Semin el-Halebî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim) (ö. 756/1355), *ed-Durru'l-Meşûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*.

9. Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî (ö. 761/1360), *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*.

10. Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî (ö. 761/1360), *Evdañu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*.

11. Mustafa Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*.

12. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *et-Tuhfetü's-seniyye*

Ayrıca çalışmada âyetlere meâl verilirken <https://kuran.diyagnet.gov.tr/Tefsir/> internet adresindeki Diyânet meâli esas alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP GRAMERİNDE HÂL

Çalışmanın bu bölümünde hâl, Arap dili açısından ele alınıp incelenecektir. Öncelikle hâlin iştikâkı, sözlük ve ıstılahi anlamları açıklanacak daha sonra şartları, kısımları ve hâle ait hususi meseleler îzah edilecektir. Çalışmanın diğer bölümlerine ışık tutması açısından hâl hakkında genel bir bilgi verilmesi uygun olacaktır.

Hâl (الحال) kelimesi, ح-و-ل kökünden türemiş bir isimdir. Birinci baktan olup iştikâkı حَال-يَحُولُ-حَوْلًا şeklindedir. حال kelimesindeki ‘ا’ harfi ‘و’ dan dönüşmüştür. Cemîsi أَحْوَالٌ ve أَحْوَالٌ’dür. İsm-i tasğiri حَوْلَةٌ formundadır.¹

Hâl kelimesi sözlükte, ‘değişim, dönüşüm, bir yerden başka bir yere intikal, durum, vaziyet, keyfiyet, şimdiki zaman, zevce, yumuşak toprak, siyah çamur, süt vb.’ anlamlara gelmektedir.² Hâl kelimesi semâvî müennes kabul edildiği gibi الْحَالَةُ şeklinde kullanımı ad vardır. İnsanın içinde bulunduğu durumu ve vakti ifade eden bir kelimedir.³

İlk Arapça kaynaklara bakıldığında hâl kelimesinin ıstılahi anlamı hakkında birçok tarif yapıldığı görülmektedir. O tariflerden bir kısmı şöyledir:

1. الْحَالُ: هُوَ وَصْفٌ، فَضْلَةٌ، مَسْوقٌ لِبَيَانِ هَيْئَةِ صَاحِبِهِ، أَوْ تَأْكِيدِ عَامِلِهِ، أَوْ مَضْمُونِ الْجُمْلَةِ قَبْلَهُ

“Hâl, sâhibu’l-hâlin durumunu açıklamak, âmilini veya kendisinden önceki cümlelerin manasını te’kid etmek için söylenmiş bir vasıf ve fadledir.”⁴

2. الْحَالُ: هُوَ وَصْفٌ، فَضْلَةٌ يَقَعُ فِي جَوَابِ "كَيْفَ".

¹ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh Tâcü'l-Luğati Ve Şihaḥu'l-'Arabiyyeti*, thk: Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1990), “ح-و-ل” md., V, 1679; İbn Ebu'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk: Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şâzelî (Kâhire: Dâru'l-Meârif, t.y.), “ح-و-ل” md., II, 1054.

² Cevherî, *eş-Şihâh*, “ح-و-ل” md., V, 1679; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ح-و-ل” md., II, 1054.

³ Ebû Abdurrahman el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk: Abdulhamid Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), “ح-و-ل” md., I, 374; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ح-و-ل” md., II, 1054.

⁴ Ebu Muhammed Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah İbn Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, *Şerhu şuzûri'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (İran: Daru'l-Kûh li't-Tıba'a ve'n-Neşr, 1962), 269.

“Hâl, bir vasıf olup, ‘nasıl’ sorusunun cevabında gelen bir fadledir.”⁵

3. أَلْحَالُ: هُوَ مَا دَلَّ عَلَى هَيْئَةٍ وَصَاحِبِهَا، مُتَضَمِّنًا مَا فِيهِ مَعْنَى "فِي" غَيْرِ تَابِعٍ وَلَا عَمْدَةٍ .

“Hâl, içinde ‘في’ manasını barındıran, tâbi veya umde olmaksızın, herhangi bir duruma ve sahibi’l-hâle delalet eden şeydir.”⁶

4. أَلْحَالُ: وَصْفٌ، فَضْلَةٌ، مَدْكُورٌ لِبَيَانِ الْهَيْئَةِ.

“Hâl, bir vasıf olup, durumu açıklamak üzere zikredilen bir fadledir.”⁷

5. أَلْحَالُ: مَا يُبَيِّنُ هَيْئَةَ الْفَاعِلِ أَوْ الْمَفْعُولِ بِهِ لَفْظًا أَوْ مَعْنَى.

“Hâl, fâilin veya mefûlun durumunu lafzen veya ma’nen açıklayan bir isim veya cümledir.”⁸

6. أَلْحَالُ: هُوَ فَضْلَةٌ، دَالَّةٌ عَلَى هَيْئَةِ صَاحِبِهِ.

“Hâl, sahibi’l-hâlin durumuna delâlet eden bir fadledir.”⁹

7. أَلْحَالُ: وَصْفٌ، فَضْلَةٌ، يُدْكَرُ لِبَيَانِ هَيْئَةِ الْأِسْمِ الَّذِي يَكُونُ الْوَصْفُ لَهُ.

“Hâl, bir vasıf olup, tavsif ettiği ismin (mevsûfun) durumunu beyan için zikredilen bir fadledir.”¹⁰

8. أَلْحَالُ: هُوَ الْإِسْمُ الْمَنْصُوبُ الْمَقْبُولُ لِأَنَّهُمْ مِنْ الْهَيْئَاتِ

Hâl, hey’etlerdeki kapalılığı açıklayan mansûp bir isimdir.¹¹

Zikredilen bu tanımlar çerçevesinde hâlin sâhibu’l-hâlin durumunu bildiren, hey’etteki kapalılıkları açıklayan vasıf, fadle ve mansûp bir isim olduğu söylenebilir. Bu tanımlardan hareketle hey’et, vasıf ve fadle gibi kelimelerinin kısa bir îzahının yapılması çalışmanın anlaşılması noktasında faydalı olacaktır.

⁵ Ebu Muhammed Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah İbn Hişâm el-Ensârî el-Mısrî, *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Dimeşk: Dâru'l-Mustafa, 2010), 280.

⁶ Cemâleddîn Muhammed b. Abdullah b. Abdullah İbn Mâlik et-Tâi'l-Ceyyânî'l-Endelûsi, *Şerhu't-teshîli İbn Mâlik*, thk: Abdurrahman es-Seyyid, Muhammed Bedevi el-Mahtûn (Beyrut: Dâru'l-Hicr, 1990), II, 321.

⁷ Ebu Muhammed Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah İbn Hişâm el-Ensârî el-Mısrî, *Evdaḥü'l-meşâlik ilâ elfiyyeti İbn Mâlik*, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, 1980), II, 296.

⁸ Mevlânâ Abdurrahman b. Ahmed Nüreddîn el-Câmî, *el-Fevâidu'd-diyâiyeti el-ma'rûfi bi şerh-i Molla Câmî* (Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011), 324.

⁹ Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûti, *Hem'u'l-hevâmi fi şerh-i cem'il-cevâmi*, thk: Ahmed Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), II, 223.

¹⁰ Mustafa el-Gâlâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye* (Beyrut: Dâru'n-Nemûzeciyyeti, 1993), III, 58.

¹¹ Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, *et-Tuhfetü's-şeniyye* (İstanbul: Şifa Yay., 2015), 205.

A. Hey'et (الهيئة):

Tanımlarda dikkat çeken kelimelerden biri ise hey'et'tir. Hâli temyizden ayıran önemli özelliklerdendir. Zira temyiz 'zât'lardaki (asıl, cevher, şahıs) ve nisbetlerdeki kapalılığı açıklarken hâl, 'hey'et'lerdeki kapalılığı açıklar.¹²

Durum, konum, şekil gibi anlamlara gelen hey'et kelimesi ıstılahi olarak 'Hem fâilin hemde mefûlun fiili işleme anındaki durumu veya her ikisinin ortak durumu' anlamlarına gelmektedir.¹³ Örnek:

جاء الولد عدواً ← Çocuk koşa koşa geldi.

Bu örneğe bakıldığında عدواً kelimesinin fâil olan الولد kelimesinden hâl olduğu görülmektedir. Diğer örnek:

أكل المتسول الطعام حاراً ← Dilenci yemeği sıcakken yedi.

Bu cümlede ise حاراً kelimesi mefûl konumunda olan الطعام kelimesinden hâl olarak gelmiştir. Her ikisinin ortak durumuna örnek:

قابل خالد محموداً راكبين ← Hâlid Mahmutla, ikisi de (ata) binmiş olarak karşılaştı.

Bu örnekte ise راكبين kelimesi fâil olan خالد ve mefûl olan محموداً kelimelerinin ortak hallerini göstermektedir.

B. Vasıf (وصف):

Vasıf kelimesi denilince genellikle akla bir ismi niteleyen sıfat gelmektedir. Ancak yukarıdaki tanımlarda yer alan ve burada anlatılmak istenen, hâlin şartlarından biri olan vasıf kelimesi, sıfattan ziyade müştak kelimesi yerine kullanılmıştır.¹⁴ Bu bağlamda müştak kelimesini tarif etmek faydalı olacaktır.¹⁵

¹² Nûreddin el-Câmî, *a.g.e.*, 325.

¹³ Mehmet Maksutluoğlu, *Arapça dil bilgisi* (İstanbul: İFAV, 1990), 78.

¹⁴ Muhammed b. Ali eş-Şabbân eş-Şafîi, *Haşiyetu's-Şabbân şerhi'l-üşmûnî alâ elfiyyeti İbn Mâlik mea şerhu's-şevâhid li'l-'Ayni*, thk: Tâhâ Abdurrauf Sa'd (Kahire: Mektebetü't-tevfikiyye, 1887), II, 251.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Loyis Şeyho el-Yesûyyü, *Nuzhetü't-taraf fi muhtaşari's-şarf* (Beyrut: el-Matbaatu'l-Kâsûkiyye, 1898), 9; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Sarf* (İstanbul: İFAV, 2011), 81.

Öncelikle Arap gramerinde isim, mutasarrıf (çekimlenebilen) ve gayri mutasarrıf (çekimlenemeyen) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mutasarrıf isim, ‘müfredinden tesniye, cemi, ism-i tasğir, ism-i mensûp türetilen isim’ demektir.¹⁶ Örnek:

/ism-i mensûp مَدِينَةٌ/ism-i tasğir مَدِينَتَانِ/cemi مَدِينَةٌ/Müfred مَدِينَةٌ

Gayri mutasarrıf isim ise mutasarrıf isimler gibi çekimlenemeyendir.

Nasıl?/كَيْفَ Ne?/مَا Kim?/مَنْ gibi isimlerdir.

Mutasarrıf isimler de kendi içerisinde câmid isimler ve müştak isimler olarak iki kısma ayrılır.

a. Câmid isim: Bir varlığa isim olarak verilmiş olup hiçbir kelimedenden türememiştir.¹⁷

Göz/عَيْنٌ, ayak/رِجْلٌ, adam/رَجُلٌ, at/فَرَسٌ, baş/رَأْسٌ, ayva/سَفْرَجَلٌ gibi kelimelerdir.

Ayrıca mastarlar, zamirler, ism-i işâretler, ism-i istifhamlar, ism-i mevsûller, şart isimleri, fiil isimleri, seslerde câmid isimlerdendir.

b. Müştak isim: Bir fiilden ya da diğer bir isimden türemiş olan isimdir. Fiilden türeyenler: ism-i fâil, ism-i mefûl, sıfatı müşebbehe, ism-i tafdîl, mübalağalı ism-i fâil, ism-i mekân, ism-i zaman, ism-i âlet, isimden türeyenler: ism-i tasğir ve ism-i mensûptur.

Cümlenin bir ögesi olan hâlin bazen de câmid isimlerden geldiği görülmektedir. Bu durumda câmid isim müştak diğer bir isimle te’vil edilir. Örnek:

“Bölükler halinde savaşın”¹⁸ ← ﴿فَانْفِرُوا نُبَاتٍ﴾

Âyetteki نُبَاتٍ kelimesi câmid bir kelime olmasına karşın مُتَفَرِّقِينَ ‘bölük bölük’ te’vilinde hâl olarak gelmiştir.¹⁹

C. Fadle (الْفَضْلَةُ) :

Kelime anlamı Türkçede kullandığımız şekliyle aynı olup fazla anlamına gelmektedir. İstılahi olarak fazla olmasının manası, cümlenin ana unsurları olan müsned

¹⁶ Loyis Şeyho el-Yesûiyü, a.g.e., 9.

¹⁷ Mehmet Maksutluoğlu, a.g.e., 101.

¹⁸ Nisâ 4/71.

¹⁹ İbn Hişâm, Şerhu kaşri’n-nedâ, 281.

ve müsnedün ileyh olmamasıdır.²⁰ Ancak bunun manası kendisinden müstağni olunan demek değildir. Zira hâl kendisinden müstağni olmaksızın gelir.²¹ Örnek:

“Yer yüzünde böbürlenerek yürüme”²² ← ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا﴾

Âyette مَرَحًا kelimesi fâil konumundaki müstetir أَنْتَ den hâl olarak gelmiş olup cümlelerin ana unsuru değildir. Ancak cümleden çıkarılırsa anlam bozulur.²³

Diğer bir tabirle fadle, umde²⁴ ve tâbi²⁵ olmayıp cümlelerin yan ögesi anlamına gelmektedir.

D. Mansûb İsim (مَنْصُوبٌ)

Mansûb kelimesi açıklanmadan önce bazı hususların îzah edilmesi gerekmektedir.²⁶

Arapçada cümle âmil, mâmul ve i'rab olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Âmil, amel ettiren anlamında kendisinden sonra veya önce bir kelimenin son harfinde lâfzen veya takdîren değişiklik oluşturan veya cümleye mahalli olarak değişiklik veren kelimedir. Mâmul, amel edilen anlamında kendisini etkileyen bir âmil sonucunda etkilenen kelime veya cümledir. Asıl mâmul ve tâbi mâmul olarak ikiye ayrılır. Asıl mâmul dört kısma ayrılır:²⁷

1. Merfû'ât: cümle içerisinde konumu ref olan kelime veya cümlelerdir.
2. Mansûbât: cümle içerisinde konumu nasb olan kelime veya cümlelerdir.
3. Mecerûrât: cümle içerisinde konumu cer olan kelime veya cümlelerdir.
4. Mezcûmât: cümle içerisinde konumu cezm olan kelime veya cümlelerdir

²⁰ Müsnedün ileyh fiil cümlesinde fâil, nâib-i fâil olup isim cümlesinde ise mübtedâdır. Müsned ise fiil cümlesinde fiil, şibh-i fiil olup isim cümlesinde haberdir.

²¹ Muhammed b. Ali eş-Şabbân eş-Şafii, *a.g.e.*, II, 251; Mustafa el-Galâyîni, *a.g.e.*, III, 79.

²² İsrâ 17/37.

²³ İbn Hişâm, *Şerhu kaşri'n-nedâ*, 281.

²⁴ Umde, istılahta kendisinden vazgeçmenin imkansızlığı asıl olup ârizî olmayandır. Mübteda ve haber gibi. Fazla ise kendisinden vazgeçilmenin cevazlığı asıl olup ârizî olmayandır. Mef'ûl ve hâl gibi. Bkz. Cemâleddin Muhammed b. Abdullah b. Abdullah İbn Mâlik et-Tâi'l-Ceyyâni'l-Endelûsi, *Şerhu't-teshîl li İbn Mâlik*, thk: Abdurrahman es-Seyyid, Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Kâhire: Dâru'l-Hicr, 1990), II, 340.

²⁵ Kendi başlarına i'rabı olmayıp kendilerinden önce geçip, kendisine uydukları kelimenin i'rabını alan kelime ya da kelime gruplarına tâbi denir. Bunlar; sıfat, te'kid, bedel, atfi beyan ve atfi nesaktır. Bkz. İbn Mâlik et-Tâi'l-Ceyyâni'l-Endelûsi, *Şerhu't-teshîl*, II, 340.

²⁶ Detaylı bilgi için bkz. Birgivi Muhammed Efendi, *Açıklamalı Avamil ve İzhar*, nşr. Alaaddin Sağlam, çev: Arif Erkan, (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 1982), 51; Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *a.g.e.*, 42.

²⁷ Birgivi Muhammed Efendi, *a.g.e.*, 51.

İ'rab ise, kelimeye bitişen âmilin gerektirdiği şekilde, kelimenin son tarafında meydana gelen, zâhiri veya takdîri esere/ işarete verilen isimdir.²⁸

İ'rab; ref, nasb, cer ve cezm olmak üzere dört çeşittir:²⁹

Ref: lugatte yüksek ve yüce gibi anlamlara gelir. İstîlahı olarak alâmeti ötre veya kendisine niyâbet eden bir şeyle meydana gelen değişimdir. Mesala:

يَصْدَحُ الْبُؤْبُؤُ . ← Bülbül ötüyor.

Nasb: lugatte eşitlemek ve istikamet gibi anlamlara gelir. İstîlahıta alâmeti fetha veya kendisine niyâbet eden bir şeyle meydana gelen değişimdir.

لَنْ أُحِبَّ الْكَسَلَ . ← Tembeli asla sevmem.

Cer: lugatta alçalmak anlamına gelen cer istîlahıta, alâmeti kesra veya kendisine niyâbet eden bir şeyle meydana gelen değişimdir.

تَأَمَّلْتُ مِنَ الْكَسُولِ . ← Tembellerden bıktım.

Cezm: lugatta kesmek anlamına gelmekte olup istîlahıta, alâmeti sükûn veya yerine niyâbet eden bir şeyle meydana gelen değişimdir.

لَمْ يَفُزْ مُتَكَاسِلًا . ← Tembellik eden kazanmadı.

Ref ve nasb, isim ve fiilde ortak iken cer, sadece isme mahsus olup cezm ise sadece fiile mahsustur. Bu bilgilerden hareketle hâl, fadle olduğu için cümlede ref makamında olamayacağından nahivcilerin çoğunluğu onu mansûbât içerisinde kabul etmişlerdir.

Vasîf bahsinde müştak kelimesini îzah ederken isim konusunu anlattığımız için burada sadece nahiv açısından inceleyeceğiz. Nahiv istîlâhında isim, 'ال' takısını ve tenvini kabul etmesi, kendisinden haber verilmesi özelliği ile fiil ve harften ayrılır. Ayrıca kesrayı alabilmesiyle de yine fiilden ayrılır.³⁰

Cümlede hâl konumunda olan isim sarîh bir şekilde gelebileceği gibi sarîhe te'vil edilerek de gelebilir.³¹

Sarîh isme örnek:

جَاءَ مُحَمَّدٌ ضَاحِكًا . ← Muhammed gülerek geldi.

Sarîh isme te'vil edilene örnek:

²⁸ İbn Hişâm, *Şerhu kaṭri'n-nedâ*, 50.

²⁹ Detaylı bilgi için bkz. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *a.g.e.*, 42.

³⁰ İbn Hişâm, *Şerhu kaṭri'n-nedâ*, 10; Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *a.g.e.*, 24.

³¹ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *a.g.e.*, 205.

جاء مُحَمَّدٌ يَضْحَكُ . ← Muhammed gülerek geldi.

1.1. HÂLİN ŞARTLARI VE KISIMLARI

Hâlin sözlük ve ıstılâhı anlamları verildikten sonra Arap dilindeki özellikleri, şartları ve kısımları ele alınacaktır.

1.1.1. Hâlin Şartları

Hâlin dört tâne şartı vardır.³² Bunlar:

1. Sıfat-ı Muntakile (Geçici sıfat) olması
2. Nekra olması
3. Müştak olması
4. Hâl ve sâhibu'l-hâlin fâillerinin ortak olması:

1.1.1.1. Sıfat-ı Muntakile (Geçici Sıfat) Olması

Sıfat-ı Muntakile olması demek kendisiyle vasıflanması sürekli olmayıp geçici olan demektir. Yani bir şeyin hâlini geçici olarak bildirdiği, o niteliğin kendisinde sürekli olarak kalmadığı sıfattır.³³ Örnek:

جاء زَيْدٌ رَاكِبًا . ← Zeyd binitli (binmiş) olarak geldi.

Örneğe bakıldığında جاء fiil/âmil زَيْدٌ fâil aynı zamanda sâhibu'l-hâl olarak gelmiş olup رَاكِبًا -رَاكِبٌ fiilinden müştak ism-i fâil olarak hâl konumunda gelmiştir. Binitli olmak Zeyd'de olan kalıcı bir vasıf olmayıp geçici bir vasıftır. Zira Zeyd yürüyerek geldi denildiğinde binitli vasfı kendisinden kaybolmaktadır.

Hâlin genel olarak geçici sıfatla gelmesi asıl olmasına karşın bunun aksi sabit sıfatla da gelmesi mümkündür. Hâlin görevi sâhibu'l-hâlin sâbit sıfatını açıklamaktan ziyâde olayın gerçekleştiği anda sâhibu'l-hâlin durumunu açıklamaktır. Zîra sâbit vasfı açıklamak na'tın (sıfat) görevidir. Örnek:

جاء زَيْدٌ الْعَالِمُ . ← Âlim Zeyd geldi.

³² İbn Hişâm, *Şerhu şüzûri 'z-zeheb*, 274; Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 84.

³³ İbn Hişâm, *Şerhu şüzûri 'z-zeheb*, 274; Mâcid Muhammed Râğıb, *ed-Durratu'l-behiyyetü nazmu'l-ÔÂcurrûmiyyeti*, thk: Mahmud abu'l-Hudâ el-Hüseyni (Suriye: Daru'l-Asma, 2012), 230.

Bu cümledeki الْعَالِمُ lafzı Zeyd'in sıfatı olur hâli olmaz. Çünkü الْعَالِمُ lafzı Zeyd'e muttasıl bir vasfa işaret etmektedir. Zîra bu vasıf, Zeyd bu vasıfla vasıflanmadan önce de vasıflanma anında da ve sonrasında da mevcuttur. Kendisinden ayrılmaz. Ancak üç şart gerçekleştiğinde hâlin sâbit sıfatla gelmesi mümkündür.³⁴

Bu şartlar şunlardır:

a. Hâlin âmili sâhibu'l-hâlin sürekli yenilenebilir bir halde olduğuna delalet etmesi gerekir. Yüce Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

“Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”³⁵ ← ﴿وَحَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا﴾

Âyette, حَلَقَ lafzı fiil/âmil, الْإِنْسَانَ lafzı nâib-i fâil aynı zamanda sâhibu'l-hâldir.

ضَعِيفًا kelimesi ise hâl olup sıfat-ı sâbitedir. Zîra zayıf olmak insandan ayrılmaz bir vasıftır. Ve yine âyete bakıldığında âmilin sâhibu'l-hâlin sürekli yenilenebilir olduğuna delâlet ettiği görülmektedir. Çünkü yaratma fiili yalnız bir insan için has olmayıp sürekli devam eden bir eylemdir.³⁶

Arapların şu sözünde de bunun örneği görülmektedir:

خَلَقَ اللَّهُ الرَّزَافَةَ يَدَيْهَا أَطْوَلُ مِنْ رِجْلَيْهَا.

Allah, zürâfayı ön ayakları arka ayaklarından daha uzun olarak yaratmıştır.³⁷

Bu örnekte de خَلَقَ lafzı yine fiil/âmil, اللَّهُ lafzı fâil, الرَّزَافَةَ lafzı Mefûl aynı zamanda sâhibu'l-hâl, يَدَيْهَا kelimesi الرَّزَافَةَ kelimesinden bedel ba'z min kül, أَطْوَلُ kelimesi hâl, مِنْ رِجْلَيْهَا kelimesi ise أَطْوَلُ ya müteallıktır. Bu örnekte de hâlin sabit sıfatla geldiğini görmekteyiz ve yaratma fiili sadece bir zürâfaya ait olmayıp sürekli olarak devam etmektedir.

b. Hâlin te'kid ifade etmesi gerekir.

Bu durum ya âmili te'kid ederek olur. Örnek:

﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا﴾

“Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır.”³⁸

³⁴ Muhammed Râğıb, *a.g.e.*, 231.

³⁵ Nisâ 4/28.

³⁶ Muhammed b. Abdü'l-Mün'im el-Cüceri, *Şerhu şuzûru'z-zeheb*, thk: Nevvâf b. Ceza' el-Hârisi (Medîne: y.y., 2004), II, 457.

³⁷ Muhammed b. Ali eş-Şabbân eş-Şafii, *a.g.e.*, II, 253.

Âyette hâl konumunda olan حَيًّا kelimesi âmili olan أُبْعَثُ meçhûl fiilini te'kid etmektedir, aynı anlamdadırlar. Zira burada canlı olma sıfatı dirilme eyleminin neredeyse ayrılmaz bir vasfıdır.

Ya da sâhibu'l-hâli te'kid ederek olur. Örnek:

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾

“Eğer Rabbin dilesedydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken, mümin olsunlar diye sen insanları zorlayıp duracak mısın?”³⁹

Âyetteki جَمِيعًا lafzı hâl konumunda olup sâhibu'l-hâl olan مَنْ ism-i mevsûlunu te'kid etmektedir.

c. Belli bir kuralı olmaksızın Araplardan işitildiği şekilde gelmesi gerekir.

Örnek:

﴿وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ﴾

“ Bu (din), Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz öğüt alacak bir kavim için âyetleri ayrıntılı olarak açıkladık.”⁴⁰

Âyette مُسْتَقِيمًا kelimesi صِرَاطُ kelimesinden hâl olarak gelmiş olup sıfat-ı sâbitedir ve semâi olarak bu şekilde gelmiştir. Diğer bir örnek:

﴿أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا﴾

“Deki; “Allah’tan başka bir hakem mi arayayım? Halbuki size kitabı açıklanmış olarak indiren O’dur.”⁴¹

Bu âyette de مُفَصَّلًا kelimesi sâbit sıfat olmasına karşılık semâi olarak sâhibu'l-hâl olan الْكِتَابُ kelimesinden hâldir.

1.1.1.2. Nekra Olması

Hâlin nekra olması bahsine girilmeden önce nekra ve mârifenin târifinin yapılması faydalı olacaktır.

³⁸ Meryem 19/33.

³⁹ Yunus 10/ 99.

⁴⁰ En’âm 6/126.

⁴¹ En’âm 6/114.

Nekra: Cinsinin bütün fertlerini kapsayan diğerleri olmaksızın tek bir şeye şâmil olmayandır. Ayrıca belirli olmayıp başına ال almaya elverişli olandır.⁴² رَجُلٌ، فَرَسٌ gibi.

Marife: belirli bir şeye delâlet eden lafızdır. Altı kısma ayrılır: zamir, alem, ism-i işâret, ism-i mevsûl, başına ال getirilmiş isim, bu zikredilen beş kısma muzâf olan isimlerdir.⁴³

Hâl için asıl olan vücûbi olarak nekra gelmesidir. Nahivciler sâhibu'l-hâl ile hâl arasındaki ilişkiyi mübteda ile haber arasındaki ilişkiye benzetmişlerdir. Nasıl ki haber mübtedâya nispet ediliyor ise hâlde sâhibu'l-hâle nispet edilmektedir.⁴⁴ Mârife olduğunda bir karışıklık söz konusu olup sıfata benzeyeceği için asıl olan hâlin nekra olmasıdır.

Ancak hâlin nekraya te'vili mümkün olduğunda marife olarak gelmesi mümkündür. Örnek:

اُدْخُلُواِ الْاَوَّلَ الْاَوَّلِ . ← İçeriye sıra sıra giriniz.

Örneğe bakıldığında اُدْخُلُواِ fiil-i emir/âmil sonundaki cemî vâv-ı fâil ve sâhibu'l-hâl اَوَّلَ الْاَوَّلِ terkiibindeki ilk 'اَوَّلِ' kelimesi câmid ve mârife olmasına karşın hâl olarak gelmiştir. İkincisi ise ilkinde atfedilmiştir. Burada müştak ve nekra olan مُتَرْتِبِينَ takdirinde olduğu için hâl olmuştur.⁴⁵

اُرْسَلِ الْعِرَاكَ ← Karışık bir şekilde gönde

Bu örnekte de câmid ve mârife olan الْعِرَاكِ kelimesi hâl olarak gelmiştir. Zira burada nekra ve müştak olan مُعْتَرِكَةً te'vilindedir.⁴⁶

1.1.1.3. Müştak Olması

Hâlin bir diğer şartı ise müştak olmasıdır. Bu şart hâl için asıl olandır. Yani ism-i fâil, ism-i mefûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil, mübâlağa sigalarında gelmesidir.⁴⁷ Ancak diğer şartlarda istisnâlar olduğu gibi müştak olması konusunda da istisnâlar olup

⁴² İbn Hişâm, *Şerhu kaşri 'n-nedâ*, 111.

⁴³ İbn Hişâm, *Şerhu kaşri 'n-nedâ*, 112.

⁴⁴ İbn Mâlik et-Tâi'l-Ceyyâni'l-Endelûsi, *Şerhu 't-teshîl*, II, 340.

⁴⁵ İbn Hişâm, *Şerhu kaşri 'n-nedâ*, 282.

⁴⁶ İbn Hişâm, *Şerhu kaşri 'n-nedâ*, 282.

⁴⁷ Câmîd ve müştak için bkz. Vasıf bölümü.

belirli şartlar çerçevesinde hâlin câmid kelimelerden gelmesi mümkündür.⁴⁸ Hâlin câmid kelimelerden gelmesi, müştak vasfa te'vil edilen câmid kelime ile gelen hâl ve müştak vasfa te'vil edilmeyen câmid kelime ile gelen hâl olarak iki kısma ayrılmaktadır.

a. Müştak vasfa te'vil edilen câmid kelime ile gelen hâl

Hâlin bu şekilde gelmesinin üç şartı vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:⁴⁹

1. Câmid kelime ile teşbih ifade edilirse müştak bir vasfa te'vil edilir:

Örnek:

كِرَزَيْدٌ أَسَدًا ← زَيدٌ أسان گیبی سالدردی.

Bu örnekte de كِرَزَيْدٌ mâzi fiili âmil, زَيدٌ fâil aynı zamanda sâhibu'l-hâl, أَسَدًا kelimesi ise teşbih ifade ettiği için شُجَاعًا müştak kelimesine te'vil edilerek hâl olmuştur.⁵⁰

2. Câmid kelime مُفَاعَلَةٌ bâbının manasına veya lafzına delâlet ediyorsa müştak bir vasfa te'vil edilir:

كَلَّمْتُهُ وَجْهًا لَوَجْهِهِ. ← أونونلا yüz yüzه konuşتوم.

Örnekte وَجْهًا لَوَجْهِهِ fiil-i mâzi /âmil, تٌ zamiri fâil, هُ zamiri mefûlun bih, كَلَّمْتُهُ câmid kelimesi ise مُفَاعَلَةٌ vezninde olan مُتَوَاجِهِينَ veya مُتَقَابِلِينَ müştak kelimesine te'vil edildiği için hâl olmuştur. İ'rabta وَجْهًا hâl لَوَجْهِهِ ise sıfat olarak gelmektedir. مُفَاعَلَةٌ bâbı karşılıklı iş yapma bildirdiği için hâl terkip şeklinde gelmiştir.⁵¹ Diğer bir örnek:

بِعْتُكَ الْأَقْلَامَ يَدًا بِيَدِي.. ← Kalemleri sana peşin olarak sattım.

Örnekte بِعْتُكَ fiil-i mâzi/âmil كٌ zamiri birinci mefûlun bih, الْأَقْلَامَ ikinci mefûlun bih, يَدًا بِيَدِي câmid kelimesi مُفَاعَلَةٌ vezninde olan مُتَقَابِلِينَ müştak kelimeye te'vil edildiği için hâl olmuştur. مُتَقَابِلِينَ kelimesi bir işin karşılıklı olarak yapıldığını ifade etmektedir. Burada verilen anlam ise peşin bir şekilde yapılan alım satım işlemidir.⁵²

⁴⁸ İbn Hişâm, *Şerhu şuzûri 'z-zeheb*, 274.

⁴⁹ Cemâleddin Muhammed b. Abdullah b. Abdullah b. Mâlik et-Tâi'l-Ceyyâni'l-Endelûsi, *Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiye*, thk: Abdulmünim Ahmed el-Herîdî (Mekke: Dâru'l-Me'mûn li't-turâsî, t.y.) 191; Mustafa el-Galâyîni, *a.g.e.*, III, 84.

⁵⁰ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiye*, 191.

⁵¹ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiye*, 193; Muhammed Râğîb, *a.g.e.*, 233.

⁵² İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiye*, 193; Muhammed Râğîb, *a.g.e.*, 233.

3. Câmîd kelime tertip ifade ederse müştak bir vasfa te'vil edilir:

Topluluk mescide teker teker girdiler. ← دَخَلَ الْقَوْمُ الْمَسْجِدَ رَجُلًا رَجُلًا.

Örnekte دَخَلَ fiil-i mâzi/âmil الْقَوْمُ kelimesi fâil aynı zamanda sâhibu'l-hâl, الْمَسْجِدُ kelimesi mefûlun bih, رَجُلًا رَجُلًا terkibi ise مُتَرْتِبِينَ müştak kelimesi te'vilinde hâl olarak gelmiştir.⁵³ Diğer bir örnek:

Öğrenciler teker teker girdiler. ← دَخَلَ الطُّلَابُ وَاحِدًا وَاحِدًا.

Örnekte دَخَلَ fiil-i mâzi/âmil, الطُّلَابُ fâil aynı zamanda sâhibu'l-hâl, وَاحِدًا وَاحِدًا terkibi ise مُتَرْتِبِينَ müştak kelimesi te'vilinde hâl olmuştur. Tertûbe delalet etmeleri için her iki kelimenin de zikredilmesi gerekir. İ'rapta ise ilk kelime hâl ikincisi ise فَ veya ثُمَّ atıf harfleriyle yapılan atıf veya te'kid olur.⁵⁴

b. Müştak vasfa te'vil edilmeyen câmîd kelime ile gelen hâl

Bu kısmın da yedi tâne durumu vardır. Şöyle sıralanabilir:⁵⁵

1. Hâl olarak gelen kelimenin mevsûf olması:

“(Cebrail) Ona tam bir insan şeklinde göründü.”⁵⁶ ﴿فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾

Âyette geçen تَمَثَّلَ fiil-i mâzi/âmil, müstetir هُوَ fâil aynı zamanda sâhibu'l-hâl, لَهَا kelimesi تَمَثَّلَ fiiline müteallık, بَشَرًا kelimesi hâl, aynı zamanda mevsuf سَوِيًّا kelimesi ise sıfattır. Burada câmîd olup hâl olan بَشَرًا kelimesi kendisine سَوِيًّا kelimesini sıfat olarak aldığı için te'vile gerek olmaksızın hâl olmuştur.⁵⁷ Diğer bir örnek:

“Muhakkak ki biz onu Arapça bir kur'ân olarak indirdik.”⁵⁸ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾

Âyette أَنْزَلَ fiil-i mâzi/âmil, نَا fâil, هُ zamiri mefûlun bih aynı zamanda sâhibu'l-hâl, قُرْآنًا kelimesi hâl aynı zamanda mevsuf, عَرَبِيًّا kelimesi ise sıfattır. Bu örnekte de

⁵³ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiye*, 193; Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 84.

⁵⁴ Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 233.

⁵⁵ Muhammed b. Ali es-Sabbân eş-Şafii, *a.g.e.*, II, 254; Mâcid Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 233.

⁵⁶ Meryem 19/7.

⁵⁷ Muhammed b. Ali eş-Şabbân eş-Şafii, *a.g.e.*, II, 254; Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 233.

⁵⁸ Yusuf 12/2.

câmid bir kelime olan فُرَاتًا kelimesi عَرَبِيًّا kelimesini kendisine sıfat aldığı için te'vile ihtiyaç duymaksızın câmid bir kelime olmasına rağmen hâl olarak gelmiştir.⁵⁹

2. Hâl olarak gelen kelimenin sayıya delâlet etmesi:

﴿فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾

“Böylece Rabbinin belirlediği sayı kırk gece olarak tamamlandı.”⁶⁰

Âyette تَمَّ kelimesi fiil-i mâzi/âmil, مِيقَاتُ kelimesi fâil aynı zamanda sâhibu'l-hâl, رَبِّهِ kelimesi muzâfun ileyh, أَرْبَعِينَ kelimesi hâl, لَيْلَةً kelimesi ise temyizdir. Burada أَرْبَعِينَ kelimesi sayıya delalet ettiği için te'vil edilmeksizin hâl olarak geldi.⁶¹

3. Hâl olarak gelen kelimenin fiyat belirlemeye delâlet etmesi:

إِشْتَرَيْتُ الدَّارَ ذِرَاعًا بِدِينَارٍ . ← Zirâ'Öl⁶² bir dinara olmak üzere evi satın aldım.⁶³

Örnekte إِشْتَرَيْتُ fiil-i mâzi/âmil تُ muttasıl zamir fâil, الدَّارَ kelimesi meful aynı zamanda sâhibu'l-hâl, ذِرَاعًا kelimesi hâl aynı zamanda mevsuf, بِدِينَارٍ câr-mecrur kelimesi ise sıfattır. Yine burada da ذِرَاعًا kelimesi câmid olmasına karşın evin fiyatına delalet ettiği için müştak bir kelimeyi sıfat şeklinde alarak hâl olmuştur.

Diğer bir örnek:

إِشْتَرَيْتُ الْوَقُودَ لَثْرًا بَعَشْرَ لِيرَاتٍ . ← Litresi on lira olmak üzere yakıtı satın aldım.

Örnekte إِشْتَرَيْتُ fiil-i mâzi/âmil تُ muttasıl zamir fâil, الْوَقُودَ mefulun bih aynı zamanda sâhibu'l-hâl, لَثْرًا kelimesi hâl aynı zamanda mevsuf, بَعَشْرَ car-mecruru sıfat, لِيرَاتٍ kelimesi ise temyizdir. لَثْرًا kelimesi câmid olmasına karşın yakıtın fiyatına delalet ettiği için müştak bir kelimeyi sıfat şeklinde alarak hâl olmuştur.⁶⁴

⁵⁹ Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 233.

⁶⁰ A'raf 7/142.

⁶¹ Muhammed b. Ali eş-Şabbân eş-Şafii, *a.g.e.*, II, 254; Mustafa el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 85.

⁶² Zirâ'Öl: ölçü birimi olup dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan uzunluktur. Günümüz metrik sistemde karşılığı ise 64 cm'dir.

⁶³ Muhammed Ali abu'l-Abbâsi, *el-I'rabu'l-müeyssere* (Kâhire: Dâru'l-Talâi', 1998), 96.

⁶⁴ Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 234.

Örnekte *اِشْتَرَيْتُ* fiil-i mâzi/âmil, *تُ* muttasıl zamir fâil, *الثَّوْبُ* mefûlun bih aynı zamanda sâhibu'l-hâl, *زِرَاعًا* kelimesi hâl aynı zamanda mevsûf, *بِدِينَارٍ* câr-mecrûr kelimesi ise sıfattır. Yine burada da *زِرَاعًا* kelimesi câmid olmasına karşın elbisenin fiyatına delalet ettiği için müştak bir kelimeyi sıfat şeklinde alarak hâl olmuştur.

4. Hâl olarak gelen kelimenin biri diğerine üstün olan iki farklı döneme işaret etmesi:

Hurma yaş olduğunda, kuru olduğundan daha güzeldir. ← *التَّيْنُ رُطْبًا أَطْيَبُ مِنْهُ جَافًا.*

Örnekte *التَّيْنُ* kelimesi mübtedâ ve aynı zamanda sâhibu'l-hâl, *أَطْيَبُ* kelimesi ismi tafdîl olmak üzere haber ve âmil *رُطْبًا* ve *جَافًا* kelimeleri hâldir. Bu örnekteki hâllerden *رُطْبًا* kelimesi sâhibu'l-hâl'in üstünlüğüne delâlet ettiği için müştakla te'vil edilmeksizin hâl olarak gelmiştir.⁶⁵ Bir başka örnek:

Çocuk olarak Hâlid büyük olmasından daha güzeldir.⁶⁶ ← *خَالِدٌ غُلَامًا أَحْسَنُ مِنْهُ رَجُلًا.*

Örnekte *خَالِدٌ* kelimesi mübtedâ aynı zamanda sâhibu'l-hâl, *أَحْسَنُ* kelimesi ismi tafdîl olmak üzere haber ve âmil, *غُلَامًا* ve *رَجُلًا* kelimeleri ise hâldir. Yine bu örnekte de *غُلَامًا* kelimesi sâhibu'l-hâl'in üstünlüğüne delalet ettiği için müştakla te'vil edilmeksizin câmid olmasına rağmen hâl olarak gelmiştir.⁶⁷

5. Hâl olarak gelen kelimenin sâhibu'l-hâl'in çeşitlerinden olması:

“Bu senin altından olan malındır.”⁶⁸ ← *هَذَا مَالُكَ ذَهَبًا.*

Cümlede *هَذَا* kelimesi ism-i işâret olmak üzere mübtedâ, *مَالُ* kelimesi muzâf, haber ve aynı zamanda sâhibu'l-hâl, *كَ* zamiri ise muzâfun ileyh, *ذَهَبًا* kelimesi ise hâldir. Sâhibu'l-hâl olan ‘mal kelimesi’ cins olup kendisinin birçok fertleri bulunmaktadır. Hâl olarak gelen *ذَهَبًا* kelimesi câmid bir kelime olmasına karşın sâhibu'l-hâl'in ferdlerinden

⁶⁵ Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 234.

⁶⁶ Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 84.

⁶⁷ Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 233.

⁶⁸ Muhammed b. Ali eş-Şabbân eş-Şafii, *a.g.e.*, II, 255; Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 234; Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 84.

biri olduğu için müştak bir kelimeye te'vil edilmesine ihtiyaç duyulmaksızın hâl olarak gelmiştir.

6. Hâl olarak gelen kelimenin sâhibu'l-hâlin asıl maddelerinden olması:

“Ben çamurdan yarattığın kimseye secde eder miyim?”⁶⁹ ﴿أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا﴾

Âyette أَسْجُدُ kelimesinin başındaki hemze istifham için gelmiş olup, أَسْجُدُ fiil-i muzâri/âmil, مَنْ kelimesi câr-mecrûr أَسْجُدُ fiiline muteallık, مَنْ kelimesi ism-i mevsûl olup sâhibu'l-hâldir, خَلَقْتَ sîla cümlesi, طِينًا kelimesi ise hâldir. Âyette طِينًا kelimesi câmid olmasına karşın sâhibu'l-hâlin asıl maddesi olduğu için yani insanın yaratıldığı maddenin çamur olması hasebiyle müştak bir kelimeye te'vil edilmeksizin hâl olarak gelmiştir.⁷⁰ Diğer bir örnek:

هَذَا ثَوْبُكَ قُطْنًا . ← Bu pamuktan elbise senindir.

Örnekte ism-i işâret olan هَذَا mübtedâ, ثَوْبُ kelimesi muzâf, haber ve sâhibu'l-hâl, كِ zamiri muzâfun ileyh, قُطْنًا kelimesi ise yine câmid olmasına rağmen elbisenin ana maddesi olduğundan te'vil edilmeksizin hâl olarak gelmiştir.

7. Hâl olarak gelen kelimenin cins bir kelime olan sâhibu'l-hâlin ferdlerinden biri olması:

﴿وَتَنْجُتُونَ الْجِبَالَ بَيْوتًا﴾ ← Dağlarında evler kuruyorsunuz.⁷¹

Âyette تَنْجُتُونَ kelimesi fiil-i muzâri/ âmil, kelimedeki cemâat vâv'ı (و) fâil, الْجِبَالَ kelimesi mefûlun bih ve aynı zamanda sâhibu'l-hâl, بَيْوتًا kelimesi ise hâldir. Bu örnekte de بَيْوتًا kelimesi câmid olmasına karşın cins olan sâhibu'l-hâlin bir ferdi olduğu için te'vil edilmeksizin hâl olarak gelmiştir.⁷² Başka bir örnek:

هَذَا ذَهَبُكَ خَاتَمًا . ← Bu senin yüzük olan altınıdır.⁷³

⁶⁹ İsrâ 17/61.

⁷⁰ Muhammed b. Ali eş-Şabbân eş-Şafii, *a.g.e.*, II, 255; Muhammed Râğıb, *a.g.e.*, 234; Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 85.

⁷¹ Âraf 7/74.

⁷² İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiye*, 194; Muhammed Râğıb, *a.g.e.*, 234; Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 85.

⁷³ Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 85.

Bu örnekte de هَذَا ism-i işâret mübteda, ذَهَبٌ muzâf, haber ve sâhibu'l-hâl, كَ zamiri muzâfun ileyh, خَاتِمًا kelimesi ise câmid olmasına karşın cins olan sâhibu'l-hâlin bir ferdi olduğu için te'vil edilmeksizin hâl olarak gelmiştir.

“Anası onu zahmete katlanarak taşıdı.”⁷⁴ ← ﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا﴾

Âyette حَمَلَتْ fiil-i mâzi /âmil, هُ zamiri mefûlun bih, أُمُّ kelimesi muzâf, fâil ve sâhibu'l-hâl, هُ zamiri muzâfun ileyh, كُرْهًا kelimesi ise câmid mastar olmasına karşın müştak kelime olan كَارِهَةً kelimesine te'vil edilerek mastar olarak gelmiştir.⁷⁵

Diğer bir örnek:

﴿وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾

“Göklerdekilere ve yeryüzündekilere isteyerek veya istemeyerek hep ona boyun eğmişlerdir.”⁷⁶

Âyette أَسْلَمَ fiil-i mâzi/âmil, مَنْ ism-i mevsûl fâil ve sâhibu'l-hâl, فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ sîla cümlesi, طَوْعًا kelimesi mastar olup طَائِعًا te'vilinde كُرْهًا kelimesi de mastar olup كَارِهًا te'vilinde hâl olarak gelmiştir.⁷⁷

Basra dil ekolüne ve Sibeveyh'e göre bu mastarlar müştak vasfa te'vil edilen hâl konumunda iken, Müberrid buradaki mastarları hâl değil mefûlu mutlak olarak kabul etmiştir. Âmilî ise kendi lafzından olan bir fiil ve o fiil cümlesini de hâl olarak kabul eder. Kûfîler de aynı görüşte olup bu mastarları âmilinin cinsini açıklayan mefûlu mutlak olarak kabul ederler ve âmilinin de kelimada geçen fiilin kendisi olduğunu kabul ederler.⁷⁸

Yine hâl semâi câmid mastar olarak da gelebilmektedir. Yâni, طَرًّا, فَاطِبَةً, كَافَّةً, نَجَّحَ الطُّلَّابُ جَمِيعًا. ⁷⁹ Örnek:

Öğrenciler topluca başardılar. ← نَجَّحَ الطُّلَّابُ جَمِيعًا.

⁷⁴ Ahkaf 46/15.

⁷⁵ Muhammed Ali abu'l-Abbâsi, a.g.e., 97.

⁷⁶ Âl-i İmran 2/83.

⁷⁷ Muhammed Ali abu'l-Abbâsi, a.g.e., 97.

⁷⁸ Muhammed Ali abu'l-Abbâsi, a.g.e., 97.

⁷⁹ Muhammed Râğib, a.g.e., 234.

Örnekte نَجَحَ fiil-i mâzi/âmil, الطَّالِبُ kelimesi fâil ve aynı zamanda sâhibu'l-hâl جَمِيعًا ise semâi olduğu için câmid olmasına karşın hâl olarak gelmiştir. İstisnâlar olmakla beraber nahivcilerin çoğunluğu bu mastarların semâi oldukları için kıyas yapılmayacağında hemfikirdirler. Ancak şu üç durumda kıyasa cevaz vermektedirler.⁸⁰

1. Kemâliyete delalet eden ال takısının bitiştigi haberden sonra gelmesi:

أَنْتَ الرَّجُلُ فَهَيْمًا. ← Sen, anlayış bakımından mükemmel birisin.⁸¹

Örnekte أَنْتَ zamiri mübtedâ, الرَّجُلُ kelimesi haber ve sâhibu'l-hâl, فَهَيْمًا kelimesi ise kemaliyete delalet eden ال takısının bitiştigi haberden sonra geldiği için hâl olarak gelmiş olup kendisine kıyas caizdir.

2. Müşebbehün bih konumunda olan haberden sonra gelmesi:

أَنْتَ سُخْبَانُ فَصَاحَةٌ. ← Sen güzel konuşmada Suhbân gibisin⁸²

Bu örnekte de أَنْتَ mübtedâ, سُخْبَانُ kelimesi haber aynı zamanda sâhibu'l-hâl, فَصَاحَةٌ kelimesi ise kıyasa uygun olarak hâl konumundadır.

Bu tür mastarlar kîyasi olmak sûretiyle hâl olarak getirilebilir.

3. أَمَّا 'dan sonra hâl olarak gelen mastara kıyas yapılır.

أَمَّا عَلِمًا فَعَالِمٌ. ← İlim konusuna gelince o âlimdir.⁸³

Esâsen buradaki takdir إِنَّ ذَكَرْتَ الْعِلْمَ فَهُوَ عَالِمٌ şeklinde olup عَلِمٌ kelimesi ise sâhibu'l-hâldir.

1.1.1.4. Hâl ve Sâhibu'l-Hâlin Manaca Aynı Kimse Olması

Hâlin şartlarından bir diğeri olan bu kısma örnek:

جَاءَ سَعِيدٌ رَاكِبًا. ← Said, binerek geldi.

Burada جَاءَ fiil-i mâzi/âmil سَعِيدٌ fâil aynı zamanda sâhibu'l-hâl رَاكِبًا ise hâldir.

Çünkü bu cümlede gelme eylemini gerçekleştiren ve binme eylemini gerçekleştiren de

⁸⁰ Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 85.

⁸¹ Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 85.

⁸² Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 85.

⁸³ Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 85.

Said'dir. Ancak جاء سعيدٌ زكوبًا demek câiz olmaz zira زكوبًا mastardır. Gelen kişi binmek olmayacağı için زكوبًا olması gerekir. Bu yüzden bu şekil kullanım câiz olmaz. Yine انطلق زيدٌ سباحةً örneğinde de yüzmek mastar olup Zeyd'in kendisi değildir. Bu yüzden سباحةً bu cümlede hâl değil mefûlu mutlakdır.⁸⁴

Diğer şartlarda olduğu gibi bu şartında istisnâsı vardır. Sâhibu'l-hâlin kendisine dönen bir zamirle bağlantılı mana için vasıf olduğunda bu şart aranmaz.⁸⁵ Örnek:

جاء زيدٌ مقتوفًا عبدهً . ← Zeyd kölesi bağlanmış olarak geldi.

Bu örnekte bağlı olan Zeyd değil, Zeyd'e dönen zamire bitişik olan köledir. Bu hâl, hâli sebebiyye olarak isimlendirilir.⁸⁶

1.1.2. Hâlin Kısımları

Hâlin kısımları anlatılmadan önce cümle içerisinde hâlin ne şekilde geldiği hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Burada müfred, cümle ve şibh-i cümle hâlden bahsetmek sözkonusudur. Daha sonra hâl için kullanılan bazı tabirlere değinildikten sonra hâlin kısımları incelenecektir.

1.1.2.1. Müfred, Cümle ve Şibh-i Cümle Hâl

Hâl cümlede müfred olarak geldiği gibi isim cümlesi, fiil cümlesi ve şibh-i cümle olarak da gelmektedir.⁸⁷ Bunlar şu şekilde îzah edilebilir:

a. Müfret Hâl

Arap gramerinde müfred ve cümle arasında fark bulunmaktadır. Müfret kelimesi sarf ilminde sayı bakımından tekil olmayı ifade etmektedir. Nahiv ilminde ise 'cümle ya da şibh-i cümle olmayan' anlamına gelmektedir.⁸⁸ Yani müfred hâl genel itibarıyla nekra ve müştak (ism-i fâil, ism-i mefûl, sıfat-ı müşebbehe gibi) isimlerden gelen hâldir. İ'rabı mansubdur. Müfred ve müştak olan hâl, sâhibu'l-hâle müfred, tesniye, cemi ve müzekker-müennes olma bakımından uymaktadır. Örnek:

⁸⁴ Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 232.

⁸⁵ Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 232.

⁸⁶ Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 232.

⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz. İbn el-Hâcib, *el-Îdâh fi şerhi'l-mufaşşal*, I, 310; Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 100.

⁸⁸ İbn el-Hâcib, *a.g.e.*, I, 310.

اسْتَيْقَظَتِ الْأُمُّ مُبَكَّرَةً لِتَرْضِعَ طِفْلَهَا.

Anne, çocuğunu emzirmek için erkenden uyandı.⁸⁹

Bu örnekte اسْتَيْقَظَ fiil-i mâzi ve âmil, الْأُمُّ fâil ve sâhibu'l-hâl, مُبَكَّرَةً kelimesi ise hâldir. Cümlede hâl müfred olarak gelmiş olup cinsiyet ve sayı bakımından sâhibu'l-hâl ile mutâbakat halinde gelmiştir. Sâhibu'l-hâl müennes ve müfret olduğu için hâl de müennes ve müfret olarak gelmiştir.

b. Cümle Olarak Gelen Hâl

Hâl, haber ve sıfatta asıl olan müfred olarak gelmeleridir. Haber ve sıfat cümle olarak gelebildiği gibi hâlin de bazı durumlarda cümle olarak gelmesi mümkündür.

Sıfat ve haber müfred, cümle ve şibh-i cümle olarak gelebilir. Bu durum hâl içinde geçerlidir. Müfret olabildiği gibi cümle ve şibh-i cümle de olabilmektedir. Hâl, esâsen nekre bir isim olduğundan, cümlelerin de nekre konumunda olması hasebiyle, bir cümlenin hâl olarak gelmesi mümkün olmaktadır. Yani hâl cümle olduğunda nekra hükmünde olmaktadır.⁹⁰ Örnek:

جَاءَ سَعِيدٌ يَرْكُضُ. ← Said koşarak geldi.⁹¹

Bu örnekte يَرْكُضُ fiil cümlesi, müfred رَاكِضًا te'vilindedir; fâil olan سَعِيدٌ kelimesinden hâldir.

Hâlin cümle olarak gelebilmesi için üç şart vardır. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz:⁹²

- Haberin talep ve taaccub bildirmeyen bir cümle olması gerekir.
- Cümle 'س, سَوْفَ, إِنْ, لَنْ' gibi gelecek zaman alâmetleri ile başlamamalıdır.
- Cümle sâhibu'l-hâle ya vâv-ı hâliyye ile, ya sâhibu'l-hâle dönen zamirle veya her ikisi ile bağlanmalıdır.

Hâl, cümle olarak geldiği takdirde isim veya fiil cümlesi şeklinde olur. Şimdi hâlin cümle olarak geldiği durumları inceleyelim:

1. İsim Cümlesi

Hâl isim cümlesi şeklinde geldiğinde başında genellikle vâv-ı hâliyye olur.

Örnek:

⁸⁹ Hüseyin Günday, Şener Şahin, *a.g.e.*, 321.

⁹⁰ İbn el-Hâcib, *a.g.e.*, I, 310.

⁹¹ Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 100.

⁹² İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiye*, 219; Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 100.

﴿فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

“Öyleyse siz de bile bile Allah’a ortaklar koşmayın.”⁹³

Âyetteki وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ cümlesi, isim cümlesi şeklinde hâldir. Başındaki و vâv-ı haliyedir. لَا تَجْعَلُوا fiilindeki و sâhibu’l-hâldir.⁹⁴

2. Fiil Cümlesi

Fiil cümlesi olarak gelen hâl fiilin zamanı dikkate alındığında mâzi ve muzâri fiil şeklinde gelebilmektedir. Hâl olumlu mâzi fiil cümlesi ile gelirse başına (وَقَدْ) getirilir. Olumsuz mâzi fiil cümlesi ile gelirse başına genellikle ‘وَمَا - وَ لَمْ’ getirilir. Muzâri fiil cümlesi ile ister olumlu ister olumsuz olarak gelsin başına vâv-ı hâliyye getirilmez. Olumlu mâzi fiil cümlesine örnek verelim:

﴿قَالَ رَبِّ اِنَّنِي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَاْمْرًاۗتِي عَاقِرٌۭ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ﴾

“Zekeriya, “Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım da kısır iken benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi. Dedi ki ‘Öyledir, Allah dilediğini yapar’ dedi.”⁹⁵

Âyetteki الْكِبَرُ cümlesi لِي’deki sâhibu’l-hâl olan ي zamirinden olumlu mâzi fiile gelen cümle şeklinde hâldir.⁹⁶

c. Şibh-i Cümle

Hâl, isim veya fiil cümlesi olabileceği gibi, harf-i cer ve mecrûrundan veya zarf cümlesinden oluşan şibh-i cümle de olabilir. Tıpkı muzâri fiil durumundaki hâl cümlesinde olduğu gibi, şibh-i cümleyi de sâhibu’l-hâl bağlayan herhangi bir bağlaç (و) söz konusu değildir.⁹⁷ Bu iki cümle vücûben mahzûf fiil اِسْتَقَرَّ veya mahzûf şibh-i fiil مُسْتَقَرٌّ’na müteallıktır.⁹⁸ Bunlar şu şekilde îzah edilebilir:

1. Zarf olan hâl

رَأَيْتُ الْعَصَافِيرَ فَوْقَ الْأَشْجَارِ . ← Serçeleri, ağaçların üstüneyken gördüm.

Örnekte رَأَيْتُ الْعَصَافِيرَ’dan hâldir. فَوْقَ الْأَشْجَارِ şibh-i cümlesi mefûlun bih olan رَأَيْتُ’dan hâldir.

⁹³ Bakara 2/22.

⁹⁴ Muhyiddin Derviş, *Îrâbu’l-Şur’âni’l-Kerîm ve beyânuhû* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1999), I, 65; Muhammet Tasa, *Kur’ânda Cümle Yapısı* (Konya: Adal Ofset, 2005), 208.

⁹⁵ Âli İmrân 3/40.

⁹⁶ İbn Mâlik et-Tâi, *Şerhu’t-teshîl*, II, 368; Derviş, *a.g.e.*, I, 435; Muhammet Tasa, *a.g.e.*, 211.

⁹⁷ Hüseyin Günday, Şener Şahin, *a.g.e.*, 332.

⁹⁸ Mustafa el-Galâyîni, *a.g.e.*, III, 101.

2. Harf-i cerli isim olan hâl

“(Kârun) zînet ve ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı.”⁹⁹ ﴿فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ﴾

Âyetteki هُوَ'den hâl olarak kullanılan bazı tabirler gösterilecektir.

a. Hâl Olarak Kullanılan Bazı Tabirler

Her hâlükarda hâl olarak kullanılan bir takım tâbirler mevcuttur. Bu tabirlerden bazıları şu şekildedir:¹⁰¹

O yalnızken ona uğradım.	←	مَرَزْتُ بِهِ وَحْدَهُ.
Bunu, elinden geldiği kadar iyi yaptın.	←	فَعَلْتَ ذَلِكَ جَهْدَكَ.
Çocukların hepsi geldi.	←	جَاءَ الْأَطْفَالُ قَضَّهِمْ بِقَضِيضِهِمْ.
Hepsi birden geldi.	←	جَاءُوا الْجَمَاءَ الْغَفِيرَ.
O, kapı komşumdur.	←	هُوَ جَارِي بَيْتِ بَيْتٍ.
Düşman karşısında yüzyüze durduk.	←	وَقَفْنَا أَمَامَ الْعَدُوِّ وَجْهًا لَوْجِهِ.
Onunla yüzyüze konuştum.	←	كَلَّمْتُهُ فَاهُ إِلَى فِيٍّ.
Kitabı sana, eline teslim ettim.	←	سَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ يَدًا بِيَدٍ.
Onunla yüzyüze geldim.	←	لَقِيتُهُ كَمَّةً كَمَّةً.
Hesabını ona madde madde açıkladım	←	بَيَّنْتُ لَهُ حِسَابَهُ بَابًا بَابًا.
.Her tarafa yayıldılar.	←	تَفَرَّقُوا شَدَرَ مَدَرَ

Müfred, cümle ve şibh-i cümle olarak gelen hâl açıklandıktan sonra hâlin çeşitleri incelenebilir. Hâlin birçok çeşidi vardır. Başlıcaları şunlardır:

1.1.2.1. Hâl-i Müessise ve Müekkide

Hâl cümleye yeni bir anlam katması ve te'kid etmesi bakımından iki kısma ayrılmaktadır:

⁹⁹ Kasas 28/79.

¹⁰⁰ Muhammed b. Abdü'l-Mün'im el-Cüceri, *a.g.e.*, II, 451.

¹⁰¹ Mehmet Maksutluoğlu, *a.g.e.*, 275.

a. Hâl-i Müessise (Mübeyyine)

Dâhil olduğu cümleye açıklama yaparak tamamlayıcı yeni bir anlam katan hâl çeşididir. Sâhibu'l-hâlin durumunu açıkladığı için hâl-i mübeyyine de denilmektedir. Çoğunlukla hâl, cümlelerde bu şekilde gelmektedir.¹⁰²

جَاءَ كَرِيمٌ ضَاحِكًا . ← Kerim, gülerek geldi.

Örnekte جَاءَ fiil-i mâzi ve âmil, كَرِيمٌ fâil, ضَاحِكًا kelimesi ise hâldir. Bu örnekte de hâl sâhibu'l-hâlin durumunu açıklayarak, cümleye yeni bir anlam katmaktadır.

Diğer bir örnek:

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ﴾

“Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri oynayıp eğlenmek için yaratmadık.”¹⁰³

Âyette مَا harf-i nefiy, خَلَقَ fiil-i mâzi ve âmil, نَا fâil, السَّمَوَاتِ mefûlun bih, وَالْأَرْضَ mefûlun bih olan السَّمَوَاتِ kelimesine mâtuf, مَا ism-i mevsûl ve السَّمَوَاتِ kelimesine mâtuf, بَيْنَهُمَا ism-i mevsûlun sılası, لَاعِبِينَ hâldir. Burada hâl zikredilmezse mana eksik olmaktadır. Bu yüzden hâl burada açıklama görevi görmektedir.¹⁰⁴

b. Hâl-i Müekkide

Cümleye yeni bir anlam katmayıp kendisinden önce geçen cümleyi te'kid eden hâl çeşididir ve dört kısma ayrılır.¹⁰⁵

I. Âmilinin anlamını te'kid için gelen hâl:

﴿وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾

“Yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.”¹⁰⁶

Âyette لَا harf-i nehiy, تَعْتُوا fiil-i muzâri sonundaki cemâat vâv'ı (و) fâil ve sâhibu'l-hâl, فِي الْأَرْضِ câr-mecrûr تَعْتُوا fiiline müteallık, مُفْسِدِينَ kelimesi ise hâldir. Burada hâl olan مُفْسِدِينَ kelimesi âmil olan تَعْتُوا fiili ile aynı anlama geldiğinden anlamı te'kid etmektedir.¹⁰⁷ Diğer bir örnek:

¹⁰² Muhammed Râğıb, *a.g.e.*, 236.

¹⁰³ Duhan 44/38.

¹⁰⁴ Muhammed Râğıb, *a.g.e.*, 236.

¹⁰⁵ Muhammed Râğıb, *a.g.e.*, 236.

¹⁰⁶ Â'raf 7/74.

¹⁰⁷ İbn Mâlik et-Tâi, *Şerhu't-teshil*, II, 355; Muhammed Râğıb, *a.g.e.*, 236.

“Sonra siz ardınız sıra döndünüz.”¹⁰⁸

﴿ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ﴾

Âyette وَلَّيْتُمْ fiil-i mâzi ve âmil, ثُمَّ fâil ve sâhibu'l-hâl, مُدْبِرِينَ hâldir. Bu örnekte de hâl olan مُدْبِرِينَ kelimesi âmili olan وَلَّيْتُمْ fiili ile aynı anlama geldiği için âmilinin anlamını te'kid etmektedir.¹⁰⁹ Diğer bir örnek:

“Süleyman, onun bu sözüne tebessüm ile güldü.”¹¹⁰ ← ﴿فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا﴾

Âyette تَبَسَّمَ fiil-i mâzi ve âmil, مُسْتَتِرٌ هُوَ fâil ve sâhibu'l-hâl, ضَاحِكًا kelimesi de hâldir ve âmilini anlam bakımından te'kid etmektedir.¹¹¹

II. Sâhibu'l-hâli te'kid için gelen hâl:

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا﴾

“Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topluca iman ederdi.”¹¹²

Âyette آمَنَ fiil-i mâzi ve âmil, مَنْ ism-i mevsûl ve sâhibu'l-hâl, فِي الْأَرْضِ sîla cümlesi, كُلُّ muzâf ve te'kid, هُمْ muzâfun ileyh, جَمِيعًا hâldir. Bu örnekte de hâl olan جَمِيعًا kelimesi sâhibu'l-hâl olan مَنْ 'i te'kid etmektedir.¹¹³

III. Hâlden önce geçen cümleyi te'kid eden hâl:

“Bu, Rabbi'nin dosdoğru yoludur.”¹¹⁴ ← ﴿وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا﴾

Âyette هَذَا mübtedâ, صِرَاطٌ muzâf, haber ve sâhibu'l-hâl, رَبِّكَ muzâfun ileyh, وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا hâldir. Bu örnekte de hâl olan مُسْتَقِيمًا kelimesi, öncesinde geçen رَبِّكَ صِرَاطٌ cümlesini te'kid etmektedir. Zîra Allah'ın yolu dosdoğru olan yoldur.

1.1.2.2. Hâl-i Maksûde ve Muvattua

Hâl cümlede kastedilmesi bakımından iki kısma ayrılmaktadır.

a. Hâl-i Maksûde

¹⁰⁸ Tevbe 9/ 25.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, *Şerhu ka'ri 'n-nedâ*, 289; İbn Mâlik et-Tâi, *Şerhu 't-teshîl*, II, 355.

¹¹⁰ Neml 27/19.

¹¹¹ İbn Mâlik et-Tâi, *Şerhu 't-teshîl*, II, 356.

¹¹² Yunus 10/99.

¹¹³ İbn Mâlik et-Tâi, *Şerhu 't-teshîl*, II, 355; Mustafa el-Galâyîni, *a.g.e.*, III, 99.

¹¹⁴ En'âm 6/126.

Cümlede bizzat kastedilen ve çoğunlukla gelen hâldir. Yani sâhibu'l-hâlin durumunu bildiren, nekra ve müştak bir kelimedir.¹¹⁵ Örnek:

جَاءَ زَيْدٌ رَاكِبًا. ← Zeyd binmiş olarak geldi.¹¹⁶

Örnekte جَاءَ fiil-i mâzi ve âmil, زَيْدٌ fâil ve sâhibu'l-hâl, رَاكِبًا ise hâldir. Bu cümlede Zeyd'in bizzat binitli olma hâli kastedildiği için hâl, maksûde olarak gelmiştir.

b. Hâl-i Muvattia

Kastedilen hakîki hâle hazırlık için öncesinde getirilen, cümlede bizzat kendisi kastedilmeyen câmid kelimedir.¹¹⁷ Örnek:

﴿فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾ ← “Ruh (Cebrâil) ona tam bir insan şeklinde göründü.”¹¹⁸

Âyette تَمَثَّلَ fiil-i mâzi ve âmil, müstetir هي zamiri fâil ve sâhibu'l-hâl, لَهَا câr-mecrûr تَمَثَّلَ fiiline müteallık, بَشَرًا hâl ve mevsûf, سَوِيًّا sıfattır. Örneğimize baktığımızda بَشَرًا kelimesi hâldir. Ancak alışılmışın dışında müştak değil câmid gelmiştir. Çünkü sâhibu'l-hâlin durumunu o değil, kendisinden sonra yer alan sıfat konumundaki سَوِيًّا kelimesi bildirmektedir. بَشَرًا kelimesi ise cümlede hâl-i muvattia yani kendisinden sonra hâl anlamı ifade eden kelimeye hazırlık için gelmiştir.¹¹⁹

1.1.2.3. Hâl-i Hakikiyye ve Sebebiyye

Hâl, sâhibu'l-hâl ile olan alakası bakımından iki kısma ayrılmaktadır.

a. Hâl-i Hakikiyye

Sâhibu'l-hâlin durumunu direkt açıklayan sıklıkla karşılaştığımız ve hâlin özelliklerini içeren hâl çeşididir.¹²⁰ Örnek:

جِئْتُ فَرِحًا. ← Sevinerek geldim.

¹¹⁵ Ebu Muhammed Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah İbn Hişâm el-Ensârî el-Mısrî, *Muğni'l-lebib Ŗan Kütubi'l-e'arib*, thk: Abdullatif Muhammed el-Hatîbî (Kuveyt: es-Silsiletü't-Turâsiyye, 2000), V, 427; Muhammed Râğîb, *a.g.e.*, 236.

¹¹⁶ Muhammed Râğîb, *a.g.e.*, 236.

¹¹⁷ Muhammed Râğîb, *a.g.e.*, 236.

¹¹⁸ Meryem 19/17.

¹¹⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, V, 427; Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 100.

¹²⁰ Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 100.

Burada جُنْتُ fiil-i mâzi ve âmil, تُ fâil ve sâhibu'l-hâl, فَرِحًا ise hâldir. Cümleye bakıldığında hâl olan فَرِحًا kelimesinin sâhibu'l-hâli olan, تُ zamirinin doğrudan durumunu bildirdiği görülmektedir.

1.1.2.3.2. Hâl-i Sebebiyye

Sâhibu'l-hâli doğrudan açıklamayıp ona dönen zamirin bulunduğu yani sâhibu'l-hâlle alâkası olan bir şeyin durumunu açıklayan hâldir.¹²¹ Örnek:

تَكَلَّمْتُ مَعَ خَالِدٍ بَاكِئَةً بِنَاتِهِ. ← كِزْلَارِي أَغْلَارِي (اَغْلَارِي) هَالِيدُ لِي كُونُتُمُ.

Örnekte تَكَلَّمْتُ fiil-i mâzi ve âmil, تُ fâil, مَعَ خَالِدٍ zarf ve mecrûr تَكَلَّمْتُ fiiline müteallık, خَالِدٍ sâhibu'l-hâl, بَاكِئَةً hâl, بِنَاتِهِ kelimesi بَاكِئَةً kelimesinin fâili, sonundaki sâhibu'l-hâle dönen هُ zamiri muzâfun ileyhtir. Bu örnekte de hâl olan بَاكِئَةً kelimesi doğrudan sâhibu'l-hâlin durumunu değil, onunla bağlantılı olan kızlarının durumunu açıklıyor. Diğer bir örnek:

﴿ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ لَأَهِيَّةً قُلُوبُهُمْ ﴾

“Ne zaman Rablerinden kendilerine yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, kalpleri gaflette olarak, kendileri oyun ve eğlence içinde iken dinlemişlerdir.”¹²²

Âyetteki يَلْعَبُونَ fiil-i muzâri ve âmil, sonundaki cemaat vâv-ı و fâil ve sâhibu'l-hâl, لَأَهِيَّةً hâl, قُلُوبُ muzâf ve hâl olan لَأَهِيَّةً kelimesinin fâili, هُمْ zamiri ise muzâfun ileyhtir. Örneğimize baktığımızda hâl olan لَأَهِيَّةً kelimesi doğrudan sâhibu'l-hâlin durumunu değil, onunla bağlantılı olan kalplerin durumunu açıklıyor.

1.1.2.4. Hâl-i Mukârine, Mukaddere ve Mahkiyye

Gerçekleşme zamanı bakımından hâller üç kısma ayrılmaktadır.

a. Hâl-i Mukârine

Hâl-i Mukârine hâlin anlamı ile âmilinin anlamının aynı zamanda gerçekleştiği hâldir.¹²³ Örnek:

﴿ قَالَتْ يَا وَيْلَتَا أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا ﴾

¹²¹ Muhammed Râğıb, *a.g.e.*, 236.

¹²² Enbiyâ 21/2-3.

¹²³ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, V, 427; Ali ebu'l-Abbâsi, *a.g.e.*, 95.

“Aman yâ Rabbi! Ben bir yaşlı kadın, şu da ihtiyar kocam; bu halde ben çocuk mu doğuracağım! Doğrusu şaşılacak şey! dedi.”¹²⁴

Âyette هَذَا mübtedâ, بَعْلِي haber, muzâf ve sâhibu'l-hâl ve sonundaki ي zamiri muzâfun ileyh, شَيْخًا kelimesi de hâldir. Bu Örnekte hâl olan شَيْخًا kelimesi ile âmil olan هَذَا'den kastedilen mahzûf أَشِيرُ fiilinin manaları aynı zaman diliminde olmaktadır. Kocasının yaşlı olma durumu işaret edilen vakitte olduğundan hâlin anlamı ile âmilin anlamı aynı zamana tekabül etmiştir. Bunun için hâl-i mukârine'dir.

b. Hâl-i Mukaddere

Hâlin manasının âmilinin manasından sonra gerçekleşmiş olduğu hâl çeşididir.¹²⁵ Örnek:

﴿لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ﴾

“Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Haram'a muhakkak gireceksiniz.”¹²⁶

Âyette تَدْخُلُ fiil-i mâzi ve âmil, sonundaki cemaat vâv-ı (و) fâil ve sâhibu'l-hâl, مُحَلِّقِينَ ve مُقَصِّرِينَ kelimeleri hâl-i mukadderedir. Çünkü saç kazıma veya kısaltma zamanı ile âmilin bildirdiği giriş zamanı bir değildir. Yâni önce Mescid-i Haram'a girecek sonra umre yapıp ihramdan çıkarken saç tıraş edilecektir.¹²⁷

c. Hâl-i Mahkiyye

Hâl-i mahkiyye geçmişte yapılan eylemin durumunu bildiren hâl çeşididir.¹²⁸

Örnek:

جَاءَ زَيْدٌ أَمْسٍ رَاكِبًا. ← Zeyd dün binerek gelmişti.¹²⁹

Örnekte جَاءَ fiil-i mâzi ve âmil, زَيْدٌ fâil ve sâhibu'l-hâl, أَمْسٍ kelimesi zaman zarfı, رَاكِبًا kelimesi ise hâldir.

¹²⁴ Hûd 11/72.

¹²⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, V, 428; Ali abu'l-Abbâsi, *a.g.e.*, 95.

¹²⁶ Fetih 48/27.

¹²⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, V, 427; Ali abu'l-Abbâsi, *a.g.e.*, 95.

¹²⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, V, 429; Ali abu'l-Abbâsi, *a.g.e.*, 95.

¹²⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, V, 429; Ali abu'l-Abbâsi, *a.g.e.*, 95.

1.2. HÂLİN ÂMİLİ VE SÂHİBU'L-HÂL

Hâlin iki tane temel unsuru vardır. Birincisi mansup olmasını sağlayan âmilidir. İkincisi ise cümle içerisinde durumunu bildirdiği sâhibu'l-hâldir. Hâl âmili ve sâhibu'l-hâli ile birlikte bir bütündür. Bunlar şöyle îzah edilebilir:

1.2.1. Hâlin Âmili

Hâl, cümle içerisinde mansubattan olması hasebiyle kendisine nasp amelini almasını sağlayan bir âmile ihtiyaç duymaktadır. Onu mansûb kılan âmil, geçişli veya geçişsiz bir fiil, şibh-i fiil veya fiil manasında bir kelime olmak üzere üç kısımdır. Şu şekilde îzah edilebilir:

a. Fiil Olan Âmil

Kıyâsi âmiller içerisinde en güçlü olanıdır. Örnek:

جِئْتُ مَاشِيًا . ← Yürüyerek geldim.

Örnekte جَاءَ fiil-i mâzi ve âmil, تُوِّفِعْتُ fâil ve sâhibu'l-hâl, مَاشِيًا kelimesi ise hâldir.

Cümlede hem hâlin hem de sâhibu'l-hâlin âmili mutlak fiildir.

Diğer bir örnek:

رَأَيْتُ زَيْنَبَ بَاكِئَةً . ← Zeyneb'i ağlarken gördüm.

Bu örnekte de رَأَيْتُ fiil-i mâzi ve âmil, تُوِّفِعْتُ fâil, زَيْنَبَ mefûlun bih ve sâhibu'l-hâl, بَاكِئَةً hâldir. Bu örnekte de hem hâlin hem de sâhibu'l-hâlin âmili mutlak fiildir.

Diğer bir örnek:

كَلَّمْتُ أَحْمَدَ قَاعِدَيْنِ . ← Ahmet'le ikimiz de otururken konuştum.

Örnekte كَلَّمْتُ fiil-i mâzi ve âmil, تُوِّفِعْتُ fâil ve birinci sâhibu'l-hâl, أَحْمَدَ mefûlun bih ve ikinci sâhibu'l-hâl, قَاعِدَيْنِ hâldir. Bu örnekte de âmil fiildir. Cümlede hâl olan قَاعِدَيْنِ kelimesi hem fâilin hem mefûlun o esnadaki hâlini açıklamaktadır.

b. Şibh-i fiil olan âmil

Şıbh-i fiil (fiilimsi), fiilden türeyip fiilin amelini yapan ism-i fâil, ism-i Mefûl, sıfat-ı müşebbehe, ef'âlû't-tafdîl, masdar ve benzeri sıfat-fiillerdir.¹³⁰ Örnek:

Halil yürüyerek gitmedi.¹³¹ ← مَا مُسَافِرٌ خَلِيلٌ مَاشِيًا.

Bu örnekte مُسَافِرٌ kelimesi ism-i fâil şeklinde amildir. خَلِيلٌ kelimesini fâil olarak almıştır. مَاشِيًا kelimesinde hâl olarak amel etmiştir.

c. Fiil manasında gelen âmil

Ma'nâyî fiil ise fiil manası taşıyan câr-mecrûrlar, zarflar, isim-fiiler, ism-i işâretler, bazı teşbîh edatları ve bazı temennî ile teraccî edatlarıdır.¹³² Örnek:

Çabuk in!¹³³ ← نَزَالٍ مُسْرِعًا .

Örnekte نَزَالٍ isim-fiildir ve âmildir. مُسْرِعًا kelimesinin hâl olmasını sağlamıştır.

1.2.2. Sâhibu'l-Hâl

Hâlin kendisinden haber verip durumunu açıkladığı kelimeye zü'l-hâl veya sâhibu'l-hâl denir. Hâl genellikle nekra gelirken sâhibu'l-hâl marife gelir. Nasıl ki mübtedâ da asıl olan mârife olmak ise sâhibu'l-hâlde de asıl olan mârife olmaktır. Ancak bir takım şartlarla sâhibu'l-hâl nekra olarak gelebilmektedir.¹³⁴

Örnek:

﴿قَالَتِ السَّحْرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى﴾

“(Mûsâ'nın değneği, sihirbazların ipleriyle değneklerini yutunca) sihirbazlar hemen secdeye kapandılar ve ‘Hârûn ve Mûsâ'nın Rabbine inandık’ dediler.”¹³⁵

Âyette أَلْقَى fiil-i mâzi/âmil, السَّحْرَةُ kelimesi nâib-u fâil aynı zamanda sâhibu'l-hâl, سُجَّدًا kelimesi ise hâldir.¹³⁶ Eğer ki sâhibu'l-hâl olan السَّحْرَةُ kelimesi nekra olarak

¹³⁰ Nûreddîn Abdurrahmân b. Nizâmeddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, *el-Fevâ'idü'd-diyâ'iyye şerhu kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk: Üsâme Tâhâ er-Rifâî (İstanbul: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1865), I, 224; İbn Ebî Kâsım, *en-Necmü's-sâkib şerhu Kâfiyeti İbn Hâcib*, nşr. Muhammed Cum'a Hasan Neb'a (San'a: 2003), I, 418; Ebû Amr Celaleddin Osman b. Ömer b. el-Hâcib, *el-İdâh fî şerhi'l-mufaşşal*, thk: İbrahim Muhammed Abdullah (Dimeşk: Dâru Sa'deddin, 2005), I, 295; İbn Mâlik et-Tâi, *Şerhu't-teshîl*, II, 348.

¹³¹ Mustafa el-Galâyîni, *a.g.e.*, III, 86.

¹³² İbn Ebî Kâsım, *en-Necmü's-sâkib şerhu Kâfiyeti İbn el-Hâcib*, I, 418; İbn el-Hâcib, *el-İdâh fî şerhi'l-mufaşşal*, I, 295; İbn Mâlik et-Tâi, *Şerhu't-teshîl*, II, 348-350.

¹³³ Mustafa el-Galâyîni, *a.g.e.*, III, 86.

¹³⁴ İbn Mâlik et-Tâi, *Şerhu't-teshîl*, II, 331.

¹³⁵ Tâhâ 20/70.

¹³⁶ Derviş, *a.g.e.*, IV, 698.

gelseydi kendisinden sonraki kelime de nekra olduğu için sıfatla karışabilirdi. İşte sâhibu'l-hâl nekra olarak geldiğinde sıfat-mevsûf durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda sıfat ile bir karışıklık yaşanacağı için ve buna benzer sebeplerden dolayı sâhibu'l-hâl mârife olarak gelmektedir.

Ancak bir takım şartlarla sâhibu'l-hâl nekra olarak gelebilmektedir. Bu şartlar şöyle sıralanabilir:

- Sâhibu'l-hâlin hâlden sonra gelmesi
- Sıfatla veya izâfetle husûsilik kazanması
- Sâhibu'l-hâlden önce nefiy, nehiy ya da istifhâmın geçmesi
- Hâlin, vâv-ı hâliyeye bitişik olarak gelmesi
- Hâlin câmid bir kelime olarak gelmesidir.¹³⁷

Buraya kadar sâhibu'l-hâl marifelik ve nekralık bakımından ele alınmıştır. Bu öge aynı zamanda cümlede çeşitli i'rab durumlarını üstlenmektedir. Yani cümlede fâil, nâib-i fâil, meful ve benzeri görevler alabilmektedir. Bunlar da şöyle açıklanabilir:

a. Fâil

Cümlede fâil olarak gelen sâhibu'l-hâle şu âyet örnek verilebilir:

“Mûsa korku içinde etrafı gözetleyerek oradan ayrıldı.”¹³⁸ ← ﴿فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا﴾

Âyette خَرَجَ fiil-i mâzi ve âmil, müstetir هُوَ zamiri fâil ve sâhibu'l-hâl, مِنْهَا câr ve mecrur خَرَجَ fiiline müteallık, خَائِفًا hâldir. Örnekte sâhibu'l-hâl cümlede fâil konumundadır.¹³⁹

b. Nâib-i Fâil

Cümlede nâib-i fâil olarak gelen sâhibu'l-hâle şu âyet-i kerîme örnek verilebilir:

“Sonunda sihirbazlar secdeye kapandılar.”¹⁴⁰ ← ﴿فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سُجَّدًا﴾

Âyetteki أَلْقَى meçhûl fiil-i mâzi ve âmil, السَّحْرَةَ nâib-i fâil ve sâhibu'l-hâl, سُجَّدًا kelimesi ise hâldir. Bu Âyette ise sâhibu'l-hâl cümlede nâib-i fâil olarak gelmiştir.¹⁴¹

c. Mefûl

Cümlede mefûl olarak gelen sâhibu'l-hâle şu âyet-i kerîme örnek verilebilir:

¹³⁷ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiye*, 200; Muhammed Râğib, *a.g.e.*, 234; Mustafa el-Galâyîni, *a.g.e.*, III, 88.

¹³⁸ Kasas 28/21.

¹³⁹ Muhammed b. Abdü'l-Mün'im el-Cüceri, *Şerhu şuzûru'z-zehab*, II, 452.

¹⁴⁰ Tâha 20/70.

¹⁴¹ Derviş, *a.g.e.*, IV, 698; Osman Keskiner, *a.g.e.*, 8.

﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا﴾ ← “Seni insanlara elçi olarak gönderdik.”¹⁴²

Âyette أَرْسَلَ fiil-i mâzi ve âmîl, نَا fâil, كَ mefûlun bih, لِلنَّاسِ câr-mecrûr أَرْسَلَ fiiline müteallık, رَسُولًا kelimesi ise hâldir. Bu örnekte sâhibu'l-hâl mefûlun bih olarak gelmiştir.¹⁴³

d. İzâfetle Mecerûr

Sâhibu'l-hâl cümlede fâil ve mefûl olarak şartsız gelirken izâfetle mecrûr olarak bir takım şartlarla gelir:¹⁴⁴

1. Muzâf, muzâfun ileyhın gerçek bir parçası olmalıdır.

﴿أَيُّجِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا﴾

“Herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?”¹⁴⁵

Âyette مَيْتًا kelimesi hâl, لَحْمَ أَخِيهِ izâfet terkiibinde لَحْمَ muzâf, أَخِي muzâfun ileyh ve sâhibu'l-hâl, هـ zamiri de muzâfun ileyhdir. Örneğimize baktığımızda muzâf olan لَحْمَ kelimesi, muzâfun ileyh olan أَخِي kelimesinin gerçek parçasıdır. Yâni muzâfi cümleden kaldırdığımızda anlam şu şekilde olur: “Herhangi biriniz, ölmüş kardeşini yemekten hoşlanır mı?” ve gördüğümüz gibi anlamda bir bozulma olmamaktadır.¹⁴⁶

2. Muzâf, muzâfun ileyhın gerçek bir parçası gibi olup muzâfun ileyh yerine geçtiğinde anlam bozulmamalıdır.

﴿ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا﴾

“Sonra da sana hakka yönelen İbrahim’in dinine uy, diye vahyettik.”¹⁴⁷

Âyette حَنِيفًا kelimesi hâl, مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ izâfet terkiibi olarak مِلَّةَ kelimesi muzâf, إِبْرَاهِيمَ kelimesi muzâfun ileyh ve sâhibu'l-hâldir. Bu Örnekte muzâf olan مِلَّةَ kelimesi muzâfun ileyh olan إِبْرَاهِيمَ kelimesin bir parçası gibidir. Cümleden kaldırıldığında anlam bozulmamaktadır ve şöyle olmaktadır: “Sonra da sana hakka yönelen İbrahim’e uy, diye

¹⁴² Nisâ 4/79.

¹⁴³ Muhammed b. Abdü'l-Mün'im el-Cüceri, *a.g.e.*, II, 452.

¹⁴⁴ Muhammed b. Abdü'l-Mün'im el-Cüceri, *a.g.e.*, II, 452.

¹⁴⁵ Hucurât 49/12.

¹⁴⁶ Muhammed b. Abdü'l-Mün'im el-Cüceri, *a.g.e.*, II, 452.

¹⁴⁷ Nahl 16/123.

vahyettik.” Gördüğümüz gibi anlamda bir bozulma olmamaktadır. Böylelikle muzâfun ileyh burada sâhibu’l-hâl olarak gelmiştir.¹⁴⁸

3. Muzâf, muzâfun ileyh in âmili konumunda olmalıdır.

“Hepinizin dönüşü O’nadır.”¹⁴⁹ ← ﴿إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾

Âyette مَرْجِعُكُمْ kelimesi hâl, إِلَيْهِ mukaddem haber, مَرْجِعُ izâfet terkibi olarak مَرْجِعُ muzâf, كُمْ zamiri ise muzâfun ileyhtir ve sâhibu’l-hâldir. مَرْجِعُ kelimesi fâili olan كُمْ zamirine muzâf olmuştur. Burada muzâfun ileyh sâhibu’l-hâl olarak gelmiştir.¹⁵⁰

e. Mübteda

Cümlede mübteda olarak gelen sâhibu’l-hâlê şu örnek verebilir:

Deniz sakin iken dalgalı halden daha güzeldir. ← الْبَحْرُ هَادِتًا أَجْمَلُ مِنْهُ هَائِجًا.

Ele aldığımız bu örnekte هَادِتًا ve هَائِجًا kelimeleri mübteda olan الْبَحْرُ kelimesinden hâl olarak gelmiştir.¹⁵¹

f. Haber

Cümlede haber olarak gelen sâhibu’l-hâlê şu âyet-i kerîme örnek verilebilir:

﴿قَالَتْ يَا وَيْلَتَا أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا﴾

“Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım?”¹⁵²

Âyette هَذَا mübtedâ, بَعْلِي haber ve سَاحِبُ’l-hâl, شَيْخًا kelimesi ise haberden hâldir.¹⁵³

g. Harf-i cerle Mecrûr

Cümlede mecrûr olarak gelen sâhibu’l-hâlê şu örnek verilebilir:

Hinde binitli iken uğradım.¹⁵⁴ ← مَرَزْتُ مَهْنِدٍ رَاكِبَةً.

Bu örnekte, رَاكِبَةً kelimesi hâldir. مَهْنِدٍ kelimesi مَرَّ fiiline müteallık olarak câr-mecrûr ve sâhibu’l-hâldir.

¹⁴⁸ Muhammed b. Abdü’l-Mün’im el-Cüceri, *a.g.e.*, II, 452.

¹⁴⁹ Yunus 10/4.

¹⁵⁰ Muhammed b. Abdü’l-Mün’im el-Cüceri, *a.g.e.*, II, 452.

¹⁵¹ Osman Keskiner, *a.g.e.*, 9.

¹⁵² Hûd 11/72.

¹⁵³ Derviş, *a.g.e.*, III, 459; Osman Keskiner, *a.g.e.*, 9.

¹⁵⁴ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *a.g.e.*, 206.

1.2.3. Hâlin Âmiline ve Sâhibu'l-Hâle Göre Konumu

Hâl cümle içerisinde âmiline ve sâhibu'l-hâle göre önce veya sonra gelebilir.¹⁵⁵ Cümle içerisinde esas olan hâlin âmilinden ve sâhibu'l-hâlden sonra gelmesidir. Ancak Basralılar hâlin âmilinin önüne geçmesine, âmilinin çekimli bir fiil ya da ism-i fâil, ism-i mefûl, sıfatı müşebbehe gibi çekimli fiile benzeyen bir vasıf olması halinde Kûfelilerin aksine cevaz vermişlerdir.¹⁵⁶ Hâlin âmiline göre üç konumu şöyle açıklanabilir:

a. Hâlin vücûben âmilinin önüne geçmesi

Hâlin âmilinin önüne geçmesi vacip olan yerler şunlardır:

- Hâlin sadâret hakkı isteyen bir kelime olması
- Âmilin iki hâl üzerinde amel eden ismi tafdil olması ve iki sâhibu'l-hâlden birinin diğerine üstün tutulması veya sâhibu'l-hâl tek olup iki hâlden birinin diğerine üstün tutulması

- Âmilin, teşbih edatı ile veya bu edat olmaksızın teşbihe delalet eden manasının olması ve iki sâhibu'l-hâlden birinin diğerine benzetilmesi

Bu sayılan şartlarda hâlin âmilinin önüne geçmesi vaciptir.

b. Hâlin vücûben âmilinden sonra gelmesi

Aslolan hâlin âmilinden sonra gelmesidir. Amilinin aşağıdaki şekillerde gelmesi halinde hâl vücûben âmilinden sonra gelir:

- câmid fiil
- isim-fiil
- fiil ve mastar harfleriyle te'vil edilebilen sarîh bir mastar
- harf-i mevsûl olan ال'ın sılası

Bu şartların gerçekleşmesiyle hâlin amilinden sonra gelmesi vacip olmaktadır. Burada konunun uzamaması açısından âmilin câmid bir fiil olması sebebiyle hâlin vücûben âmilinden sonra gelmesine örnek vermek yeterli olacaktır:

Münâfık bir kişi ne kötüdür.¹⁵⁷

بِئْسَ الْمَرْءُ مُنَافِقًا.

¹⁵⁵ Detaylı bilgi için bkz. İbn Mâlik, *a.g.e.*, 202; Mâcid Muhammed Râğıb, *ed a.g.e.*, 233; Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 92.

¹⁵⁶ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *Menhecü's-sâlik ilâ elfiyeti İbn Mâlik* (Kâhire: Y.e.y., 1939), III, 39.

¹⁵⁷ Mustafa el-Ğalâyîni, *a.g.e.*, III, 94.

Ele alınan bu örnekte **مُنَافِقًا** fâil ve sâhibul hâl, **الْمَرْءُ** fâil ve âmil, **بِئْسَ** câmid, zem fiili ve âmil, zem fiili ve âmil, **مُنَافِقًا** kelimesi ise hâldir. Burada âmil câmid bir fiil olduğu için hâl vücûben âmilinden sonra gelmiştir.

c. Hâlin âmilinden önce veya sonra gelmesi câiz olan yerler

Hâlin âmilinin fiil veya şibh-i fiil olması durumunda âmilinden önce veya sonra gelmesi câizdir. Örnek:

Yaya olan Zeyd bitinli olan Halid'e benzer.¹⁵⁸ ← **زَيْدٌ مَّاشِيًا يُشْبِهُ خَالِدًا رَاكِبًا.**

Bu örnekte âmil **يُشْبِهُ** yâni fiil-i muzâri olduğu için hâl olan **مَّاشِيًا** kelimesinin âmilinden önce veya sonra gelmesi câizdir.

Hâlin sâhibu'l-hâle göre iki konumu şu şekilde îzah edilebilir:

a. Hâlin vücûben sâhibu'l-hâlden önce gelmesi

Sâhibu'l-hâlin nekra olarak gelmesinin câiz olduğu yerlerin dışında nekra gelmesi ve hâlin mahsûr (sınırlandırma) olarak gelmesi şartlarıyla sâhibu'l-hâlin önüne geçmesi vaciptir. Örnek:

Binitli olarak sadece Zeyd geldi.¹⁵⁹ ← **مَا جَاءَ رَاكِبًا إِلَّا زَيْدٌ.**

Örnekte **جَاءَ** fiil-i mâzi/âmil, **رَاكِبًا** kelimesi öne geçmiş hâl, **زَيْدٌ** kelimesi ise fâil olup aynı zamanda sâhibu'l-hâldir. Bu cümlede hâl, sâhibu'l-hâl üzerine hasr edildiği için vücûben sâhibu'l-hâlin önüne geçmiştir.

b. Hâlin vücûben sâhibu'l-hâlden sonra gelmesi

Hâl, sâhibu'l-hâlin mahsûr, izâfetle mecrûr ya da hâl cümlesinin vâva bitişik olarak gelmesi durumlarında sâhibu'l-hâlden sonra vacip olarak gelir. Burada sâhibu'l-hâlin mahsûr olarak gelmesine örnek vermekle yetinilecektir:

Hâlid ancak başararak geldi.(Başka bir durumda gelmedi)¹⁶⁰ ← **مَا جَاءَ خَالِدٌ إِلَّا نَاجِحًا.**

Burada sâhibu'l-hâl olan **خَالِدٌ** hâl olan **نَاجِحًا** üzerinde hasr edilmiştir. Bu yüzden hâlin sâhibu'l-hâlden sonra gelmesi şarttır.

¹⁵⁸ Muhammed Râğıb, *a.g.e.*, 233.

¹⁵⁹ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiye*, 204.

¹⁶⁰ Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 90.

1.2.4. Hâlin, Âmilinin ve Sâhibu'l-Hâlin Hazfî ve Zikri

Sâhibu'l-hâl, hâl ve âmili için asıl olan cümle içerisinde görünür olmaktır. Ancak bazı durumlarda hazfedilirler.¹⁶¹ Hazfedildikleri ve zikredildikleri yerleri şu şekilde îzah edebiliriz:

1.2.4.1. Hâlin Hazfî ve Zikri

Cümlede fadle konumunda olan hâlin görevini yerine getirmesi için zikri esas olmakla beraber kimi zaman hazfî câiz ve vâcib olabilmektedir.

Hâlin hazfînin câiz olduğu yerler:

Cümlede hâle işaret eden bir karîne varsa hâlin hazfî câizdir. Bu ise daha çok kelimenin 'قَوْل' harflerinden müştak olduğunda meydana gelmektedir.¹⁶² Örnek:

﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا﴾

“İbrâhim ve İsmâil beytullah'ın temellerini yükseltirken (şöyle diyordu): Ey Rabbimiz yaptığımız bu işi bizden kabul buyur.”¹⁶³

Âyette, رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا mekûlu'l-kavldir. Hâl olan قَائِلِينَ veya يُقُولُونَ kelimesi cevâzen mahzuftur. Karine ikisinin bu sözü söylediğinin anlaşılmasıdır. Yani (قَائِلِينَ رَبَّنَا) takdîrindedir.¹⁶⁴

Bunun dışında hâlin zikrinin vâcib olduğu yerler şunlardır:

Hâlin hasr (sınırlandırma) olması, hazfedilmiş âmilinin yerini alması, cümlede bir sorunun cevabı olması ve mübtedânın haberi yerine geçmesi şeklindedir. Burada sadece hâlin bir sorunun cevabı olması durumunda zikrinin vâcib olmasına örnek vermek yeterli olacaktır:

كَيْفَ حَضَرْتُ؟ ← Nasıl geldin?¹⁶⁵

Bu sorunun cevabı 'حَضَرْتُ مَا شِئْتُ/Yürüyerek geldim' olmasına rağmen genellikle 'حَضَرْتُ مَا شِئْتُ/yürüyerek' cevabı verilmektedir. Cevap cümlesindeki حَضَرَ fiil-i mâzi ve âmil, تُ

¹⁶¹ Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *Evdaहु'l-meşâlik ilâ elfiyeti İbn Mâlik*, II, 361; Mustafa el-Ğalâyyînî, *a.g.e.*, III, 96-97.

¹⁶² İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, VI, 462; Mustafa el-Ğalâyyînî, *a.g.e.*, III, 96.

¹⁶³ Bakara 2/127.

¹⁶⁴ Derviş, *a.g.e.*, I, 173; Mustafa el-Ğalâyyînî, *a.g.e.*, III, 96; Osman Keskiner, *a.g.e.*, 14.

¹⁶⁵ Osman Keskiner, *a.g.e.*, 14.

fâil, مَا شَيْئًا hâldir. Burada âmil ve sâhibu'l-hâlin hazfî caiz olmasına karşın hâlin hazfî caiz değildir. Çünkü istenilen anlam hâl olan مَا شَيْئًا kelimesi ile sağlanmaktadır. Bunun için hâlin zikredilmesi gereklidir.

1.2.4.2. Sâhibu'l-Hâlin Hazfî ve Zikri

Hâlde olduğu gibi sâhibu'l-hâlde de esas olan zikredilmiş olmasıdır. Ancak kendisine delalet eden karîne olduğu takdirde hazfî câiz olmaktadır. Örnek:

“Allah’ın elçi olarak gönderdiği bu mudur?”¹⁶⁶ ﴿أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا﴾

Âyette رَسُولًا hâldir. Sâhibu'l-hâl olan هُ zamiri cevâzen mahzûfdur. Yani cümle رَسُولًا takdîrindedir.¹⁶⁷

Sâhibu'l-hâlin hazfî caiz olduğu gibi vâcib olduğu yerler de vardır. Bu yerleri şöyle ifade edebiliriz: hâl kendisinden önceki cümleyi te’kid eder veya cümle içerisinde eksilme-artma ifade ederse sâhibu'l-hâlin hazfî vâcib olur. Hâlin kendisinden önceki cümleyi te’kid etmesine şu örneği verelim:

Şefkatli olarak (tanıdığım) Ali dedendir. ← عَلِيٌّ جَدُّكَ شَفِيفًا.

Örnekte عَلِيٌّ mübtedâ, جَدُّكَ haber, شَفِيفًا ise hâldir. Örneğimize baktığımızda hâlin ve sâhibu'l-hâlin âmili ve sâhibu'l-hâl hazfedilmiştir. Takdîri, أَعْرِفُهُ dur. Bu takdirdeki sâhibu'l-hâl هُ dur. Örnekte hâl olan شَفِيفًا kelimesi عَلِيٌّ جَدُّكَ cümlesini te’kid etmektedir. Zirâ dede zâten şefkatli olandır. Âmil vücûben hazfedildiği için sâhibu'l-hâl de vücûben hazfedilmiştir.¹⁶⁸ Yakın zamanda yazılan nahiv kitaplarında bu konular oldukça detaylı ele alınmıştır. Bu detayların konuyu daha grift hale getirdiği düşüncesindeyiz.

1.2.4.3. Hâlin Âmilinin Hazfedildiği Yerler

Âmilin cevâzen ve vücûben hazfedildiği yerler bulunmaktadır. Eğer âmil lafzî olup hazfîne dâir bir karîne mevcutsa âmilin hazfî câizdir.

¹⁶⁶ Furkân 25/41.

¹⁶⁷ Derviş, a.g.e., V, 356; Mustafa el-Galâyîni, a.g.e., III, 96; Osman Keskiner, a.g.e., 16.

¹⁶⁸ Osman Keskiner, a.g.e., 16.

Örnek: Yolculuğa çıkacak bir kimseye رَاشِدًا ‘Yolun açık olsun’ dediğimizde bu رَاشِدًا takdîrindedir. سَافِرٌ fiil-i emir ve âmil; müstetir أَنْتَ fâil ve sâhibu’l-hâl; رَاشِدًا ise hâldir. Bu Örnekte karîne muhâtabın yolculuğa hazırlanıyor olmasıdır.¹⁶⁹

b. Âmilin hâlin şu durumlarında hazfedilmesi vaciptir:

- Haber konumunda olması
- Hâlden önce azarlama kastedilen istifham edatının geçmesi
- Cümle içerisinde eksilme veya artma ifade etmesi
- Kendisinden önceki kelimenin manasını te’kid etmesi
- Âmilinin hazfının semâi olması durumlarında âmilin hazfı vaciptir.

Burada hâlin haber konumunda olmasıyla ilgili âmilin vücûben hazfine örnek verilecektir:

ضَرْبِي زَيْدًا قَائِمًا. ← Zeyd’i ayaktaiken dövdüm.

Ele aldığımız örnekte hâl olan قَائِمًا kelimesi haber makamında olduğu için âmil vücûben hazfedilmiştir. Takdîri إِيَّاهُ حَاصِلٌ إِذْ يُوجَدُ قَائِمًا şeklidir.¹⁷⁰

1.3. HÂLİN BİRDEN ÇOK OLMASI

Hâl cümlede bir tane geldiği gibi birden fazla da gelebilmektedir. Bu bir sâhibu’l-hâl için birçok hâl gelmesi ve birden fazla sâhibu’l-hâl için yine birçok hâl gelmesi şeklinde iki durumda olmaktadır.¹⁷¹ Bunlar şu şekildedir:

1.3.1. Bir Sâhibu’l-Hâl İçin Birden Fazla Hâl Gelmesi

Daha önce de bahsedildiği gibi nahivciler hâl ve sâhibu’l-hâl arasındaki ilişkiyi birçok konuda mübtedâ ve haber arasındaki ilişki ile sıfat ve mevsûf arasındaki ilişkiye benzetmişlerdir. Nasıl ki bir mübtedâ için birden fazla haber ve bir mevsûf için birden fazla sıfat gelebiliyorsa hâl de birden fazla gelebilmektedir. Örnek:

﴿فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا﴾

“Bunun üzerine Mûsa öfkeli halde ve hayıflanarak kavmine döndü.”¹⁷²

¹⁶⁹ İbn Hişâm, *Evdañü’l-meşâlik*, II, 361; Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 97.

¹⁷⁰ İbn Hişâm, *Evdañü’l-meşâlik*, II, 362.

¹⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. İbn Mâlik, *Şerhu’l-kâfiyeti’s-şâfiye*, 216; İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, V, 409; Mustafa el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, III, 111.

Âyette fâil olan مُوسَى kelimesinden غَضْبَانَ birinci hâl, أَسْفًا ise ikinci hâldir.¹⁷³

1.3.2. Birden Fazla Sâhibu'l-Hâl İçin Birden Çok Hâl Gelmesi

Hâl bir sâhibu'l-hâl için birden fazla gelebildiği gibi birden fazla sâhibu'l-hâl için de birden çok gelebilmektedir.¹⁷⁴ Örnek:

Hâlitile, ben binitli o yaya olduğu halde karşılaştım.¹⁷⁵ ← لَقِيْتُ خَالِدًا رَاكِبَةً، مَاشِيًا

Ele aldığımız bu Örnekte لَقِيْتُ fiil-i mâzi ve âmil, تُ fâil ve birinci sâhibul hâl, خَالِدًا mefûlun bih ve ikinci sâhibu'l-hâl, رَاكِبَةً birinci sâhibu'l-hâlin hâli, مَاشِيًا kelimesi de ikinci sâhibu'l-hâlden hâldir.

¹⁷² Tâhâ 20/86.

¹⁷³ Derviş, *a.g.e.*, IV, 712.

¹⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *Evdaḥü'l-meşâlik*, II, 339; İbn Mâlik et-Tâi, *Şerḥu't-teshîl*, II, 349; Mustafa el-Ġalâyînî, *a.g.e.*, III, 111.

¹⁷⁵ İbn Mâlik, *Şerḥu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiye*, 217; Mustafa el-Ġalâyînî, *a.g.e.*, III, 111.

İKİNCİ BÖLÜM

FURKÂN SÛRESİNDE HÂL

2.1. FURKÂN SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Furkân kelimesi, ف-ر-ق kökünden türemiş olup فُجِّلَ vezninde فَرَّقَ fiilinin mastarıdır. ‘İki şeyin arasını, hak ile bâtılı ayırmak’ demektir.¹⁷⁶

Furkân, ‘Kur’ân’ demektir. Hak ile bâtılı birbirinden ayırdığı için Kur’ân, ‘Furkân’ olarak isimlendirilmiştir.¹⁷⁷ Diğer bir görüşe göre ise, Kur’ân toptan bir seferde indirilmeksizin aşama aşama indirilip aralarda fâsıla olduğu için ‘Furkân’ olarak isimlendirilmiştir.¹⁷⁸

Sûre, ismini birinci âyette geçen ve ‘hak ile batılı birbirinden ayırma’ anlamına gelen ‘Furkân’ kelimesinden alır. Kur’ân-ı Kerîm’e ‘Furkân’ denilmesinin sebebi itikadda hak ile bâtılı, haberde doğru ile yalanı, amelde gerçek ile sahteyi birbirinden ayırmış olmasından dolayıdır.¹⁷⁹

Müfessirlerin çoğuna göre bütün âyetleri Mekki’dir. İbn Abbas ve Katâde’ye göre altmış sekiz, almış dokuz ve yetmişinci âyetleri Medeni’dir. Dahhak’a göre ise sûre Medeni’dir. Ancak ‘Onda Mekki âyetler vardır’ demektedir. Bu sûrenin içeriği, Kûr’ân’ın yüceliğinin zikri, kâfirlerin peygamberimizin nübüvvetine dil uzatmaları ve bu tutumlarının reddedilmesidir.¹⁸⁰

Furkân sûresi, Mushaf’taki sırasına göre yirmi beşinci sûredir. Yâsin sûresinden sonra Mekke’de inmiştir. Yetmiş yedi ayettir.¹⁸¹

Furkân sûresinin kendisinden önceki Nûr sûresi ile birçok münâsebeti vardır. En önemlisi şudur: Nûr sûresi gökyüzünde ve yeryüzünde bulunanların hepsinin sahibinin Allah olduğunu haber vererek biter. Furkân sûresi de gökyüzünün ve yeryüzünün sahibi

¹⁷⁶ Cevherî, *eş-Şihâh*, “ف-ر-ق” md., IV, 1540; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ف-ر-ق” md., V, 3399; Dervîş, *a.g.e.*, V, 326.

¹⁷⁷ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 57; Celâleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahalli, Celâleddin Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir Suyûti, *Tefsîru'l-Celâleyn* (İstanbul: Şifâ Yay., 2015), 358.

¹⁷⁸ Ebu'l Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî, *Tefsîru'n-Neseî Medâriku't-tenzil ve haikâiku't-te'vil*, thk: Yusuf Ali Bedivi (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2017), II, 524; Dervîş, *a.g.e.*, V, 326.

¹⁷⁹ Emin Işık, “Furkân Sûresi”, *DİA*, c. XIII (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 221.

¹⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh el-Kurtûbi, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1987), XIII, 1.

¹⁸¹ Suyûti, *a.g.e.*, 358.

olan, çocuk edinmemiş, mülkünde hiçbir ortağın olmadığı Allah'ı ta'zimle başlar. Yine Nûr sûresi'nin sonunda Allah, Hz. Peygambere itaati zorunlu kılmakta, Furkân sûresi'nin başında ise itaatin kurallarını vasfetmektedir.¹⁸²

2.1.1. Nüzûl Sebebi ve Zamanı

Üslûbu ve konusundan, bu sûrenin de Mü'minûn sûresi gibi Mekke'nin ortasında indiği anlaşılmaktadır. Dahhak b. Müzahim (ö. 105/723), İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) ve İmam Râzi (ö. 606/1210) bu sûrenin Nisâ sûresi'nden sekiz yıl önce indiği rivayetinde bulunurlar.¹⁸³

Furkân sûresi, Müşrikler Rasulullah'ı fakirlikle ayıplayıp onun insanlar gibi yemek yeyip çarşıda dolaşmasıyla alay ettiklerinde Allah Rasûlunu teselli mahiyetinde indirilmiştir. Ayrıca müşriklerin, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve genel olarak peygamberlik kurumuyla ilgili çeşitli iddia ve iftiralarına cevap vermek ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu ortaya koymak üzere nâzil olmuştur.¹⁸⁴

2.1.2. Muhtevâsı

Sûre'nin âyetleri ve içeriği Mekki olduğuna delâlet etmektedir. Allah Teâlâ sûrede Kur'ân'ı indirmedeki fazîletini, kendisine ait sıfatların bir kısmını, vahdâniyetini zikretmektedir. Müşriklerin Allah'ın dışında başka ilahlar edinmek suretiyle içinde buldukları sapkınlığa karşı uyarılmaktadır. Yine sûre, müşriklerin inâdi küfürlerinden ve ahiretteki acıklı azaplarından bahsetmektedir.¹⁸⁵

İnanç yönüne ağırlık veren bir sûredir. Mekke kâfirlerinin Kur'ân'a, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve getirdiği öğretilere karşı yükselttikleri şüphe ve itirazları ele almaktadır. Her itiraza uygun cevap verilmekte ve halk, gerçeği reddetmenin sonuçları hakkında uyarılmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸² Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, thk: Âdil Ahmed Abdûlmevcûd (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993), VI, 440; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-'akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1991), XIX, 5.

¹⁸³ Ebu'l-Âl'â Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân* (İstanbul: İnsan Yay., 1996), III, 569.

¹⁸⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dâru'l-Hicr, 2001), XVII, 402; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî el-Neysâbüri, *Esbâbu'n-nuzûl* (Dimâm: Dâru'l-Islâh, 1992), 332; Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, *Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nuzûl* (Beyrut: Müessesetü'l-kutubî's-sekafîyye, 2002), 192.

¹⁸⁵ Abdulaziz b. Merzûk et-Tarîfî, *et-Tefsîru'l-Beyân li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 2016), IV, 1886.

¹⁸⁶ Emin ışık, "Furkân Sûresi", *DİA*, c. XIII, 221.

Bu sûre, diğer Mekki sûreler gibi akîdenin esâsı olan tevhid, nübüvvet ve kıyâmetin hallerinden bahsetmektedir. Sûre, Allah'ın vahdâniyetini, Kur'an'ın doğruluğunu, efendimizin nübüvvetinin sıhhatini, yeniden dirilişi ve kıyamet günü hesabı ispat ile başlar. Bu inanç akîdelerinin temellerinin zıtları olan, müşriklerin putlara tapmaları, Allah'a çocuk isnâd etmeleri, yeniden dirilişi ve kıyâmeti inkâr etmeleri gibi görüşleri çürütür. Onları çeşitli azâba çarptırılmaları ve cehennem ateşi ile cezalandırılmalarıyla tehdit eder. Daha sonra sûre, geçmiş bazı peygamberlerden, kavimlerinin onları yalanlamasından, bunun sonucunda cezalandırılmalarından ve helak olmalarından bahsetmektedir. Son olarak da, Rahman'ın hâlis kullarının özelliklerinden, yüce ahlaklarından ve razı olunmuş edeplerinden bahsetmek suretiyle sûre sona erer.¹⁸⁷

Sûrenin baş taraflarında kuluna Furkân'ı indiren Allah'ın aynı zamanda gökleri ve yeri yarattığı tek hükümler olarak her şeyi kendisinin takdir ve tayin ettiği bildirilir.

Bu sûre, müşriklerin düşmanca birinci hedefleri olup her fırsatta alaya alıp yalanladıkları Kur'an'dan bahseder. Müşrikler bazen Kur'an'ın, Öncekilerin hikâyeleri, bazen de Allah Resûlu'nün uydurması olduğunu, Ehl-i Kitap'tan bazılarının bu hususta ona yardım ettiğini ileri sürmüş, zaman zaman da onun apaçık bir sihir olduğunu iddia etmiştir. İşte Yüce Allah onların bu yalan iddialarını, batıl görüşlerini reddetmiş ve Kur'an'ın Yüce Allah tarafından indirildiğine dair kesin deliller getirmiştir.

Sûre, bundan sonra müşriklerin sürekli tartışmaya daldıkları peygamberlik konusunu ele alır. Müşrikler peygamberlik makamının meleklerin elinde olması gerektiğini aksi halde bir beşerin elinde olursa da o zaman üstün makam sahibi, zengin veya otorite sahibi birine verilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu düşüncelerinden dolayı her fırsatta Allah Resûlu ile alay ediyorlar ve bizim gibi olan bir beşere mi inanacağız diyorlardı. Yüce Allah onların bu şüphelerini ve batıl düşüncelerini kesin delillerle reddetmiştir.

Sûrenin çeşitli yerlerinde, özet olarak bazı peygamberlerden, onların isyankâr kavimlerinden, azgınlıkları ve Allah'ın peygamberlerini yalanlamalarının neticesi olarak başlarına gelen belâ ve musibetlerden bahsedilir. Bunlar Nûh, Âd, Semûd ve Lût kavimleri ile Ashâb-ı Ress ve diğer inkârcı kâfirlerdir.

Sûrenin son kısmında şanı yüce ve ebedî olan Allah'a inanmanın, O'na güvenmenin ve huzurunda secde etmenin insana gerek bu dünyada gerekse ahirette

¹⁸⁷ Vehbe ez-Zühaylî, *a.g.e.*, XIX, 5.

neler kazandırdığına temas edilmekte ve iyi hal sahibi müminlerin bazı örnek davranışlarına yer verilmektedir.

2.2. FURKÂN SÛRESİNDE GEÇEN LAFIZLARIN TAHLİLİ

Bu bölümde Furkân sûresi dil açısından değerlendirilecektir. Sûrede geçen yirmi üç tane lafız sarf ve lügat açısından incelenecektir. Lafızlar seçilirken daha çok kullanımı az olanlar ve tefsir kitaplarında îzâha ihtiyaç duyulanlar tercih edilmiştir. Ayrıca sûre içerisinde hâl ve hâlin âmili olup anlamı kapalı olan birtakım lafızlarda incelenecektir. Lafızlar ele alınırken kelimelerin köklerine, anlamlarına ve farklı kullanımlarına değinilip dil âlimlerinin görüşlerine de başvurulmuştur. Âyet ve hadislerle örnekler getirmek suretiyle lafızların kullanımı pekiştirilmiştir. Başlıca lafızlar şunlardır:

2.2.1. تَبَارَكَ Kelimesi

Bu kelime ب-ر-ك kökünden gelip تَفَاعُلُ bâbındandır. الْبَرَكَةُ: ‘Ziyâde ve artış’ anlamına gelmektedir. تَبَارَكَ اللَّهُ : ‘Yüceltme ve büyültme’ manasında kullanılmaktadır. ‘Sağmal koyun’da الْبَرَكَةُ olarak isimlendirilmektedir.¹⁸⁸Hadîs-i Şerif’te şöyle geçmektedir.

”أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِأُمِّ هَانِيٍّ: اتَّخِذِي غَنَمًا فَإِنَّ فِيهَا بَرَكَةً“

Nebî, Ümmü Hâni’e dediki: “içinde sağmal koyun bulunan bir sürü edin!”¹⁸⁹

İbn Abbas’tan şöyle rivâyet olunmuştur: الْبَرَكَةُ, ‘hayırlı olan her şeydeki çokluk’tur.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ب-ر-ك”md., I, 134; Cevherî, *a.g.e.*, “ب-ر-ك”md., IV, 1574; Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail Nahhâs, *I’râbu’l-Ḳur’ân*, thk: Züheyr Gazi Zâhid, (Beyrut: Alemü’l-Kütüb, 1988), III, “ب-ر-ك”md., 105.

¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk: Şuâyib el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), XLV, 379; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünenü ibn Mâce*, thk: Ammâr et-Tayyar, Yâsir Hasan, İzzeddîn ed-Dalî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâleti en-Nâşirûn, 2015), Ticâret 69.

¹⁹⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Zeccâc el-Bağdâdî, *Me’âni’l-Ḳur’ân ve İ’rabühü li’z-Zeccâc*, thk: Abdulcelil Abduh Şelebî, (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1988), IV, 57.

تَبَارَكَ kelimesi, ‘hayrın ziyâdesi ve çokluğu’ demektir. تَبَارَكَ kelimesi gayri mutasarrıf olup, câmid bir mâzi fiildir. Master, muzâri ve emir fiili yoktur, ism-i fâili yapılamaz. Allah dışında kullanılmaz.¹⁹¹

Elmalılı Hamdi Yazır تَبَارَكَ kelimesini şöyle açıklamaktadır: ” تَفَاعُلٌ gibi تَعَالَى gibi bâbındandır. Tasrif olunmaz, yâni diğer sîgaları çekimlenmez. Allah’tan başkasına isnâd edilmez. İştikakta ب-ر-ك kökünden gelmektedir. تَفَاعُلٌ babından olması hasebiyle mübâlağa ifâde eder. البركة: ‘Bir şeyde ilâhi hayrın sübût ve sebâtı’ demektir ki suyun havuzda birikip yükselerek durması mânasından alınmıştır.¹⁹²

تَبَارَكَ kelimesi, Kur’ân-ı Kerim’de Âraf 54, Mü’minûn 14, Furkân 1, 10 ve 60. âyetler, Mü’min 64, Zuhrûf 85, Rahmân 78, Mülk 1. âyet olmak üzere dokuz yerde geçmektedir.

2.2.2. الْفُرْقَانُ Kelimesi

Bu kelime ف-ر-ق kökünden türemiş olup فُعْلَانٌ vezninde فَرَقَ fiilinin masterıdır. İştikâkı فُرْقَانٌ - فُرْقٌ - يَفْرُقُ - فَارِقٌ dır. ‘İki şeyin arasını, hak ile bâtılı ayırmak’ demektir.¹⁹³

Birden çok manaya gelmektedir. Başlıcaları şunlardır:

Furkân, ‘Kur’ân’ demektir. Hak ile bâtılı birbirinden ayırdığı için Kur’ân, ‘Furkân’ olarak isimlendirilmiştir.¹⁹⁴ Diğer bir görüşe göre: “Kur’ân toptan bir seferde indirilmeksizin aşama aşama indirilip aralarda fâsıla olduğu için ‘Furkân’ olarak isimlendirilmiştir”.¹⁹⁵

Furkân kelimesinin kullanıldığı diğer bir mana ‘delil’ dir. Allah, Kur’ân’da Müslümanlar için müşriklere karşı kullanacakları apaçık delil vermiştir.¹⁹⁶

¹⁹¹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 738; Neseî, *a.g.e.*, II, 524; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 440.

¹⁹² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Kitapevi, 1971), V, 3559.

¹⁹³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ف-ر-ق” md., V, 3399; Dervîş, *a.g.e.*, V, 326.

¹⁹⁴ Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 57; Cevherî, *a.g.e.*, “ف-ر-ق” md., IV, 1540; Celâleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahalli, Celâleddin Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir Suyûti, *Tefsîru'l-Celâleyn* (İstanbul: Şifâ yay., 2015), 358.

¹⁹⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, 739; Neseî, *a.g.e.*, II, 524; Dervîş, *a.g.e.*, V, 326.

¹⁹⁶ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ف-ر-ق” md., III, 317.

Furkân kelimesi, Kur'ân-ı Kerimde yedi ayette 'Kur'an, Tevrat veya üç büyük kitap, delil, yardım, Mûsa ve kavminin kurtulması için denizin yarılıp açılması, Bedir zaferi, kurtuluş ve başarı' gibi anlamlarla açıklanmıştır.¹⁹⁷

كَلِمَةُ الْفُرْقَانِ kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de Bakara 53, 185, Enbiyâ 48, Enfal 29, 41, Âli İmran 4, Furkân 1. âyetler olmak üzere yedi yerde geçmektedir.

2.2.3. نَذِيرًا Kelimesi

Bu kelime ن-ذ-ر kökünden gelmekte olup 'Yalnızca korkutmayla birlikte yapılan uyarma ve bildirme' anlamına gelir. نَذِيرًا kelimesi فَعِيلٌ vezninde sıfat-ı müşebbehedir. İsm-i fâil anlamında olup uyaran demektir. Cemîsi نَذُرٌ dür.¹⁹⁸

İbn Manzûr, Ebû Hanîfe'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "كَلِمَةُ النَّذِيرِ kelimesi 'yay sesi' demektir. Çünkü yay, hedefini korkutur".¹⁹⁹

Nesefî نَذِيرًا kelimesini şöyle açıklamaktadır: "مُنذِرًا, yâni 'uyarıcı, korkutucu' demektir. إِنْذَارًا mânasındaki نَكِير kelimesi gibi إِنْذَارًا uyarmak mânasında mastar olması da mümkündür".²⁰⁰

Rabbimiz Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

﴿ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَدَابِي وَنُذُرِي ﴾

"Âd kavmi (Peygamberleri Hûd'u) yalanladı da azâbım ve tehdîdim nasılmış gördüler."²⁰¹

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ﴾

"Ey Peygamber! Biz seni bir şâhit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı, Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik."²⁰²

¹⁹⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, "ف-ر-ق" md., V, 3399.

¹⁹⁸ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, "ن-ذ-ر" md., IV, 209; Cevherî, *a.g.e.*, "ن-ذ-ر" md., III, 825; İbn Manzûr, *a.g.e.*, "ن-ذ-ر" md., VI, 4391.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, "ن-ذ-ر" md., VI, 4390.

²⁰⁰ Nesefî, *a.g.e.*, II, 524.

²⁰¹ Kamer 54/18.

²⁰² Ahzâb 33/45-46.

İbn Manzûr'dan nakille Sa'leb, buradaki نَذِيرًا kelimesinden kastedilenin rasûl olduğunu ve bazı müfessirler ise nebî olduğunu söylemiştir.²⁰³

نَذِير kelimesi 'Allah'ın azabından korkutmak' demektir. Her korkutan uyarıda bulunur.²⁰⁴ Nitekim âyette şöyle buyrulmaktadır:

﴿فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى﴾

“Artık sizi, alevleri kabardıkça kabaran bir ateşle uyardım.”²⁰⁵

Elmalılı Hamdi Yazır نَذِير kelimesini şöyle açıklamaktadır: “İnzâr edici manasına sıfat-ı müşebbehedir. بَشِير ve مُبَشِّر gibi inzâr manasında mastar olması da mümkün olmakla beraber burada inzâr edici manası daha açıktır”.²⁰⁶

Sâbûni ise şöyle îzah yapmaktadır: “نَذِيرًا ‘yok olmaktan sakındıran, uyarıcı’ manasına gelmektedir”.²⁰⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de نَذِيرًا kelimesi, dört tanesi Furkân sûresi olmak üzere toplam yirmi beş Âyette geçmektedir.

2.2.4. نُشُورًا Kelimesi

Bu kelime نَشَرَ-نَشْرُ kökünden gelmektedir. نُشُورًا kelimesi mastar olup iştikâkı نَشَرَ-نَشْرُ-نَشْرًا dır. النَّشْرُ ‘hoş bir rüzgar’ demektir. نُشُور kelimesinin anlamı ise, ‘öldükten sonra dirilmek’tir. İlkbahar ayı gelip yeryüzü yeşil renge bürününce de نَشْرَتْ نُشُورًا ifadesi kullanılmaktadır.²⁰⁸

Diğer bir tanıma göre, “النَّشْرُ kelimesi, ش harfi sâkin olunca, ‘Her şeye hayat veren yağmur ile yüklü bulutun yeşertmesiyle hayat bulmak’ demektir”.²⁰⁹ Sâbûni’in

²⁰³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ن-ذ-ر” md., VI, 4391.

²⁰⁴ Zeccâc, *a.g.e.*, IV,57; Suyûti, *a.g.e.*, 358.

²⁰⁵ Leyl 92/14.

²⁰⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, V, 3565.

²⁰⁷ Muhammed Ali Sâbûni, *Şaffetü't-tefâsir* (İstanbul: Mektebet-ü Yâsin, 2010), II, 454.

²⁰⁸ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ن-ش-ر” md., IV, 221; Cevherî, *a.g.e.*, “ن-ش-ر” md., III, 828; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ن-ش-ر” md., VI, 4423.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ن-ش-ر” md., VI, 4423.

yaptığı diğer bir tanıma göre: ‘yayılma ve hareket’ demektir. Gündüz, maîşet aramak için yayılma sebebidir.²¹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de نُشُورًا kelimesi Furkân 3, 40 ve 47. âyetler ve Fâtır 9. âyetler olmak üzere toplam beş yerde, مَنشُورٌ kelimesi İsrâ 13 ve Tûr 3. âyetle birlikte iki yerde geçmektedir. Bunların hâricinde fiil olarak pek çok Âyette bulunmaktadır.

2.2.5. مُقْرَيْنَ Kelimesi

Bu kelime ق-ر-ن kökünden gelmektedir. İştikâkı قَرْنَا قَرْنًا bândandır. ‘Bağladı, düğümledi’ demektir. Bir kimse iki deveyi bir iple bağlandığında قَرْنَ’dır. ‘Bağladı, düğümledi’ demektir. Bir kimse iki deveyi bir iple bağlandığında قَرْنَ denilir. مُقْرَيْنَ: ‘Ayakları bağlanıp, elleri ve boynu bukağılanmış (elleri ve boynu zincirle bağlanmış)’ demektir.²¹¹

Diğer bir tanıma göre الْقَرْنُ kelimesi, ‘Kendisiyle bağlanılan ip’ demektir. الْقِرَانِ da ‘Devenin bağlandığı ip’ manasına gelir ve cemisi قُرُنٌdür.²¹²

قَرْنٌ kelimesi, ‘yün veya kıldan yapılmış iplik ve boynuz’ demektir. Cemisi قُرُونٌdür. Bunun dışında cemi teksîri yoktur. İbn Manzûr’un diğer tanımına göre ise قَرْنٌ ‘kâkül, perçem’ demektir.²¹³

مُقْرَيْنَ: ‘Zincirlere vurulmuşlar’ demektir.²¹⁴ Amr b. Kûlsûm şöyle der:

فَأَبُوا بِالرَّهَابِ وَبِالسَّبَائِ وَأَبْنَا بِالْمَلُوكِ مُقْرَيْنَا.

Onlar, yağmaladıkları mallar ve esirlerle döndüler. Biz ise, zincirlere vurulmuş krallarla döndük.²¹⁵

﴿وَإِذَا الْقُؤُومُ مِنْهَا مَكَانًا ضَبَّيًّا مُقْرَيْنَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا﴾

“Elleri boyunlarına bağlanmış, çatılmış olarak cehennemın daracık bir yerine atıldıkları zaman orada, yok olup gitmeyi isterler”.²¹⁶

²¹⁰ Sâbûni, *a.g.e.*, II, 468.

²¹¹ Derviş, *a.g.e.*, V, 336.

²¹² Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ق-ر-ن” md., III, 383.

²¹³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ق-ر-ن” md., V, 3608.

²¹⁴ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 445; Sâbûni, *a.g.e.*, II, 454.

²¹⁵ Ebu’l-Esvd Amr b. Kûlsûm, *Mu’allaqatü ÖAmr b. Kûlsûm*, nşr. Muhammed Ali el-Hüseyin (Tunus: Dâru’l-Kütübi’l-Vataniyye, 2012), 55.

Nesefî bu âyet hakkında şöyle îzah yapmaktadır: “Onlar bu darlık halindeyken zincirlerle bağlanmışlardır. Elleri kelepçelerle boyunlarına bağlanmıştır. Ya da her kâfirle şeytan aynı zincirle bağlanmıştır. Ayaklarında da kelepçeler vardır. İşte o zaman orada yok olmayı isterler”.²¹⁷

مُقَرَّرِينَ kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de Sâd sûresi 38, İbrahim 49, Furkân 13. âyet olmak üzere üç yerde geçmektedir. Bu üç Âyette de مُقَرَّرِينَ kelimesi ‘zincirlerle bağlanmış’ anlamında kullanılmıştır.

2.2.6. تُبُورًا Kelimesi

Bu kelime ث-ب-ر kökünden gelmektedir. تُبُورًا kelimesi mastar olup iştikâkı تَبَّرَ - يَتَبَّرُ - تُبُورًا’dır.²¹⁸ ‘Helâk olmak veya yok olmak’ demektir.²¹⁹

تَبَّرَ - يَتَبَّرُ - تُبُورًا kelimesi ise ‘Hapsetmek, tutmak, engel olmak’ demektir. Deniz seviyesi yükseldikten sonra çekilince تَبَّرَ الْبَحْرُ denilir.²²⁰ Bir kimse ihtiyacı olan bir şeyi yapmaktan vazgeçince veya hevesi kırılınca مَا تَبَّرَكَ عَنْ حَاجَتِكَ؟ / İhtiyâcın olandan seni ne engelledi? denilir.²²¹

تُبُورًا kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de Furkân 13 ,14 ve İnşikâk 11. ayet olmak üzere üç yerde geçmektedir. Bu üç Âyette de تُبُورًا kelimesi ‘Helâk olmak’ anlamında kullanılmıştır.

²¹⁶ Furkân 25/13.

²¹⁷ Nesefî, *a.g.e.*, II, 528.

²¹⁸ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ث-ب-ر” md., I, 196; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ث-ب-ر” md., I, 469.

²¹⁹ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ث-ب-ر” md., I, 196; Zeccâc, *a.g.e.*, IV,57; Nahhâs, *a.g.e.*, III, 153; Cevherî, *a.g.e.*, “ث-ب-ر” md., III, 604; Zemahşerî, *a.g.e.*, 741; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ث-ب-ر” md., I, 469; Nesefî, *a.g.e.*, II, 528; Suyûti, *a.g.e.*, 360; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 440; Sâbûni, *a.g.e.*, II, 455.

²²⁰ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ث-ب-ر” md., I, 196; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ث-ب-ر” md., I, 469.

²²¹ Derviş, *a.g.e.*, V, 336.

2.2.7. بُورًا Kelimesi

Bu kelime ب-و-ر kökünden türemiş olup ‘helak olmak’ demektir. İştikâkı بَار- بَارًا بَوْرًا- بَوْرًا- بَوْرًا şeklidir. بُورًا kelimesi hem tesniye, cemi, hem de müzekker ve müennes için kullanılır. Nitekim bu âyette cemî içinde kullanılmıştır.²²²

﴿ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَرُئِينَ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنًّا سَوْءًا وَكُنْتُمْ

قَوْمًا بُورًا﴾

“Aslında siz Peygamberin ve müminlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz”²²³

Âyette geçen بُورًا kelimesi hem müfred hemde cemi için kullanılan mastardır.²²⁴

بُورًا kelimesinin ‘helâk olan’ manasındaki بَائِرٌ kelimesinin cemisi olması da mümkündür. بَائِرٌ kelimesi ‘Tecrübe eden ve durgun olan’ manasında da kullanılmaktadır zîra, ‘Durgun pazar’ için سُوْقٌ بَائِرَةٌ denir.²²⁵

بُورًا kelimesi, ‘kendisinde hayır olmayan, hayırsız’ anlamında da kullanılmaktadır. ‘Hayırsız kadın’ için اِمْرَاَةٌ بُورٌ ifâdesi kullanılmaktadır.²²⁶ Hakka karşı kör olma anlamında da kullanılmaktadır.²²⁷

بُورًا kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de Furkân 18 ve Fetih 12. Âyet olmak üzere iki yerde geçmektedir.

²²² Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ب-و-ر” md., I, 172; Cevherî, *a.g.e.*, “ب-و-ر” md., III, 597; Zemahşerî, *a.g.e.*, 742; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ب-و-ر” md., I, 385.

²²³ Fetih 48/12.

²²⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me’âni’l-Kurân* (Beyrut: Alemü’l-Kütüb, 1983), II, 264.

²²⁵ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ب-و-ر” md., I, 172; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ب-و-ر” md., I, 385.

²²⁶ Derviş, *a.g.e.*, V, 339.

²²⁷ Ebû Hayyân, *el- a.g.e.*, VI, 448.

Kur’ân-ı Kerim’de حَجْرًا kelimesi, Furkân sûresi 22. ve 53. âyetler olmak üzere iki yerde geçmektedir. Her ikisinde de مَحْجُورًا kelimesiyle te’kid edilmektedir.

2.2.9. هَبَاءٌ Kelimesi

Bu kelime هَبَا- هَبُو هُبُوا kökünden gelen mastardır. İştikâkı هَبَا- هَبُو هُبُوا’dır. Sonu elif-i memdûde ile bitmektedir. Cemisi أَهْبَاءٌ, ism-i tasgîri هَبِيٌّ’dür.²³³ ‘Yeryüzünün yüzeyinde bulunan toprak kırıntısı, toz parçası, güneş ışığıyla beraber küçük delikten çıkan toz zerresi, rüzgârın uçurduğu toprak kırıntısı’ gibi anlamlara gelmektedir.²³⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de هَبَاءٌ kelimesi iki yerde geçmektedir:

1. ﴿وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا﴾

“Onların yaptığı bütün amellere yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.”²³⁵

Âyette geçen هَبَاءٌ kelimesi ‘Güneş ışığıyla birlikte küçük delikten çıkan toz benzeri şey’dir. Allah mücrimlerin amellerini boşa çıkarır, tâ ki darmadağın toz haline gelinceye kadar.²³⁶

﴿وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا فكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا﴾

2.

“Dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği zaman”²³⁷

Âyette geçen مُنْبَثًّا هَبَاءٌ ifâdesinin manası, ‘Dağların toz duman haline gelmesi’dir. هَبَاءٌ مُنْبَثًّا ‘Atın ayaklarıyla kaldırdığı toz zerresi’ demektir. Diğer bir tanımı, ‘küçük delikten geçen güneş ışığındaki toz zerresidir’.²³⁸

²³³ Ferrâ, *a.g.e.*, II, 266; Nahhâs, *a.g.e.*, III, 157; Cevherî, *a.g.e.*, VI, 2532; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ه-ب-و” md., VI, 4609; Dervîş, *a.g.e.*, V, 342.

²³⁴ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ه-ب-و” md., IV, 289; Zemahşerî, *a.g.e.*, 743; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ه-ب-و” md., VI, 4609; Neseî, *a.g.e.*, II, 533; Suyûtî, *a.g.e.*, 361.

²³⁵ Furkân 25/23.

²³⁶ Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 64; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ه-ب-و” md., VI, 4609.

²³⁷ Vâkıa 56/5-6.

²³⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ه-ب-و” md., VI, 4609.

2.2.10. مَنُتُورًا Kelimesi

Bu kelime ن-ث-ر kökünden gelmektedir. İştikâkı نَثَرًا – نَثْرًا – يَنْثُرُ - نَثْرًا - نَثْرًا'dır. مَنُتُورًا kelimesi İsm-i mefûl kalıbındandır. 'Serpiştirmek, saçmak ve dağıtmak' gibi anlamlara gelir. Tohum serpiştirildiğinde de نَثْرًا الحَبِّ ifâdesi kullanılır.²³⁹

مَنُتُورًا, 'Dağınık' anlamına gelmektedir.²⁴⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de مَنُتُورًا kelimesi, Furkân sûresi 23 ve İnsân sûresi 19. âyetler olmak üzere iki yerde geçmektedir.

﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وُلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنْثُورًا﴾

"Çevrelerinde, gördüğünde saçılmış inciler sanacağın, hep aynı gençlik ve güzellikte kalacak hizmetçiler dolaşır."²⁴¹

Âyette لُؤْلُؤًا / inciler kelimesi مَنُتُورًا / dağınık kelimesi ile vasıflandı. Çünkü dağınık olan inciler, bir araya getirilmiş düzgün incilerden daha güzel görünür.²⁴²

﴿وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا﴾

"Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik"²⁴³

Âyette geçen مَنُتُورًا kelimesi 'Saçılmış' demektir. Zaten dağınık demek olan هَبَاءً kelimesinin birde bu şekilde vasıflandırılması onu te'kid ederek tamamen görünmez olduğunu gösteriyor. Yâni o mücrimlerin her ne kadar misâfirlere ikram, akrabayı gözetme, biçârelere yardım gibi güzel amelleri olsa da küfürleri sebebi ile hepsi heder olmuştur. Hiç birinin hayrını görmezler.²⁴⁴

²³⁹ Cevherî, *a.g.e.*, II, 822; İbn Manzûr, *a.g.e.*, "ن-ث-ر" md., VI, 4339; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 452.

²⁴⁰ Sâbûni, *a.g.e.*, II, 461.

²⁴¹ İnsân 76/19.

²⁴² Neseî, *a.g.e.*, III, 580.

²⁴³ Furkân 25/23.

²⁴⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, V, 3581

Kur’ân-ı Kerîm’de تَبْرِنَا kelimesi, farklı bablarda Â’raf 139, İsrâ 7, Furkân 39 ve Nûh sûresi 28. âyetler olmak üzere dört yerde geçmektedir.

﴿وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبْرِنَا تَنْبِيرًا﴾

“Bunların her birine misaller getirdik, (öğüt almadıkları için) hepsini kırıp geçirdik”²⁵³

Âyette geçen تَبْرِنَا kelimesi, ‘Yok ettik’ anlamına gelmektedir. كُلُّ شَيْءٍ كَسَرْتَهُ وَفَتَّتَهُ. ‘Kırdığın ve parçaladığın her şeyi yok etmiş olursun’.²⁵⁴ Âyetin anlamı ‘Peygamberlerini yalanlamaları sebebiyle helâk ettik’ şeklindedir.²⁵⁵

2.2.13. سُبَاتًا Kelimesi

Bu kelime س-ب-ت kökünden gelmektedir. İştikâkı, سَبَّتَ- يَسْبُتُ- سَبَاتًا, السَّبْتُ, ‘Zamandan bir an veya rahat etmek, istirahat etmek’ gibi anlamlara gelmektedir. السُّبَاتُ, aslen ‘Rahat etmek olup, baygınlık gibi hafif uyku’ anlamına gelmektedir.²⁵⁶ İbn Manzûr Sa’leb’ten şöyle nakletmiştir: ‘Uygunun kafada başlaması ve kalbe ulaşması’dır. Hareketsiz kimseye ise الْمُسْبِتُ denir.’²⁵⁷

İbn Manzûr السَّبْتُ kelimesini şöyle açıklamaktadır: “haftanın günlerinden biri olan Cumartesi günü” demektir. Allah Teâlâ yeryüzünü yaratmaya Cumartesi günü başlayıp yine Cumartesi günü bitirdiği için o gün السَّبْتُ diye isimlendirilmiştir.²⁵⁸

سُبَاتًا kelimesi ‘kesmek’ manasındadır. ‘Rahatlık ve ölüm’ anlamlarına da gelmektedir. Nitekim istirahat gününe de السَّبْتُ denilmiştir. Hastalığı hafifleyip istirahat eden hastaya مَسْبُوت denildiği gibi ölüye de hayatı sona erdiği için مَسْبُوت denilmiştir.²⁵⁹

²⁵³ Furkân 25/39.

²⁵⁴ Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 68; Sâbûni, *a.g.e.*, II, 461.

²⁵⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, 362.

²⁵⁶ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “س-ب-ت” md., II, 204; Nahhâs, *a.g.e.*, III, 163; Cevherî, *a.g.e.*, “س-ب-ت” md., I, 245; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “س-ب-ت” md., III, 1912; Derviş, *a.g.e.*, V, 360.

²⁵⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “س-ب-ت” md., III, 1912.

²⁵⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “س-ب-ت” md., III, 1912.

²⁵⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, V, 3598.

Sâbûni ise şöyle îzah yapmaktadır: “سُبَاتًا, ‘Rahat etmek’ demektir. Uyku, bedenler için rahatlık olduğundan dolayı ona سُبَاتًا denilmiştir. ال سبحة kelimesinin asıl manası ‘kesmek’ tir. Yahudilerin Cumartesi gününe السَّبْتُ denilmesi de bundandır. O gün iş yapmadıkları için böyle denilmiştir”²⁶⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de السَّبْتُ ve السُّبَاتُ kelimeleri, Bakara 65, Nisâ 47-154, A’râf 163, Nahl 124, Furkân 47, Nebe sûresi 9. âyetler olmak üzere yedi yerde geçmektedir.

﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا﴾

“Size geceyi örtü, uykuyu rahatlık kılan, gündüzü çalışma zamanı yapan Allah’tır”²⁶¹

السُّبَاتُ: ‘Ruh bedende olduğu halde hareketi kesmek’ demektir. Yâni uykunuzu sizin için bir rahatlık kıldık demektir.²⁶² Neseî âyet-i kerîmeyi şöyle açıklamaktadır: “Uykuyu bedenleriniz için rahatlık ve işleriniz için dinlenme kıldı. Uyuyan kimseye مَسْبُوت denilmektir. Çünkü onun hareketi kesilmiştir. السُّبَاتُ, ‘Ölüm’ مَسْبُوت ise ‘Ölü’ demektir. Çünkü o, ‘Hayatı sona ermiş kişi’ demektir”²⁶³

2.2.14. أَنَامِيٌّ Kelimesi

Bu kelime ان-ن س kökünden gelmektedir. أَنَامِيٌّ, insan manasına gelen إِنْسِيٌّ kelimesinin çoğuludur. كَرَامِيٌّ - كَرَامِيٌّ gibidir. إِنْسَانٌ kelimesinin cemisi olması da mümkündür. ي harfi, ن harfinden bedel olmaktadır. Aslı, ن harfi ile أَنَامِيْنَ dır. سَرَاجِيْنَ kelimesi gibidir.²⁶⁴

الْإِنْسَانُ kelimesinin aslı, إِنْسِيَانٌ dır. Çünkü Araplar الْإِنْسَانُ kelimesinin ism-i tasgirine أَنْسِيَانٌ demektirler. Sondaki ي harfi, الْإِنْسَانُ kelimesindeki ي harfine delâlet

²⁶⁰ Sâbûni, *a.g.e.*, II, 468.

²⁶¹ Furkân 25/47.

²⁶² İbn Manzûr, *a.g.e.*, “س-ب-ت” md., III, 1912.

²⁶³ Neseî, *a.g.e.*, II, 541.

²⁶⁴ Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 71; Cevherî, *eş-Şihâh*, “ان-ن س” md., III, 904; Zemahşerî, *a.g.e.*, 748; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ان-ن س” md., I, 147; Neseî, *a.g.e.*, II, 542; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 463; Sâbûni, *a.g.e.*, II, 468.

etmektedir. Ancak نَاسٌ kelimesini çok kullanmalarından dolayı ي harfini hafzetmişlerdir.²⁶⁵

İbn Manzûr, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmiştir: “الإنسان kelimesinin isimlendirilme sebebi, insan bir söz vermiş olup daha sonra bu sözünü unuttuğu için bu şekilde isimlendirilmiştir”. İbn Manzûr, Ebû Mansûr'dan şöyle nakletmiştir: “الإنسان kelimesi aslen إنسيانٌdür. O, unutmak anlamına gelen النسيان kökünden gelmekte olup إفعالٌ veznindedir. İbn Abbas'ın sözü bu görüş için kuvvetli bir delildir. ي harfi hafzedilip إنسانٌ olmuştur”.²⁶⁶

إنسي ve أناسي kelimeleri Kur'ân-ı Kerîm'de birer yerde geçmektedirler:

﴿فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَعَبِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرِينَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا﴾

“Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksen, ‘Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım’ de.”²⁶⁷

﴿لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا﴾

“Ölü bir yeri diriltmek ve yarattığımız nice hayvan ve insanları sulamak için gökten tertemiz su indirmişizdir.”²⁶⁸

Ferrâ şöyle der: “أناسي ve إنسي, beşere verilen isimdir. Aslı إنسانٌ olup sondaki ن harfi, ي harfine ibdal edilmek sûretiyle إنسي olmuştur”.²⁶⁹

2.2.15. مَرَجَ Kelimesi

Bu kelime م-ر-ج kökünden türemiştir. İştikâkı مَرَجٌ – يَمْرُجُ – مَرَجٌ dır. ‘Karışmak, karıştırmak, serbest bırakmak, hayvanı salmak’ demektir. Cemisi مُرُوجٌ dır. فَلُوسٌ ve فَلَسٌ

²⁶⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ان-س” md., I, 147.

²⁶⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ان-س” md., I, 147.

²⁶⁷ Meryem 19/26.

²⁶⁸ Furkân 25/49.

²⁶⁹ Ferrâ, *a.g.e.*, II, 270; Sâbûni, *a.g.e.*, II, 468.

kelimesi gibidir.²⁷⁰ ‘Sultan insanları serbest bıraktığında’, مَرَجُ السُّلْطَانِ النَّاسِ ifâdesi kullanılmaktadır.²⁷¹

مَرَج kelimesinin manası, ‘İki şeyin arasını serbest bırakmak’ demektir. ‘Hayvanı otlaması için meraya salınca’ da مَرَجْتُ الدَّابَّ ve مَرَجْتُ الدَّابَّ ifadeleri kullanılır. Çünkü مَرَج ve مَرَجُ aynı anlamda kullanılmaktadır. مَرَج kelimesi de anlamını bundan almaktadır.²⁷² مَرَج ‘Geniş, boş arazi’ demektir. İbn Manzûr’un naklettiği bir rivâyete göre: مَرَجُ, ‘Hayvanın otladığı yeşil arazi’ demektir.²⁷³

﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا﴾

“Birinin suyu tatlı ve kolay içimli, diğèrininki tuzlu ve acı olan iki denizi saliverip aralarına da, karışmalarına engel olan bir sınır koyan Allah'tır.”²⁷⁴

Âyette مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ ifadesi ‘Yan yana bitişik iki denizi birbirine saldı’ demektir.²⁷⁵

İbn Manzûr’un diğèr bir tanımına göre مَرَج kelimesi, ‘alevi çok şiddetli, parlak, dumansız ateş, meşâle’ demektir.²⁷⁶ Âyette şöyle geçmektedir:

﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ﴾ ← “Cin’i de yalın bir ateşten yarattı”²⁷⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de مَرَج kelimesi, Furkân sûresi 53. âyet ve Rahmân sûresi 15. âyetler olmak üzere iki yerde geçmektedir.

2.2.16. فُرَاتٌ Kelimesi

Bu kelime ف-ر-ت kökünden türemiştir. İştikâkı، فُرْتُ - فُرْتُ - فُرْتُ’dır. ‘Suyun çok tatlı olması’ demektir. İbn Manzûr, İbn Arabî’den şöyle nakletmektedir: “Çok akıllı iken daha sonra akılı zayıflayan kimse için فُرْتُ الرَّجُلُ ifadesi kullanılır”²⁷⁸

²⁷⁰ Cevherî, *a.g.e.*, “م-ر-ج” md., I, 341; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “م-ر-ج” md., VI, 4169.

²⁷¹ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, 314.

²⁷² Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 71; Neseî, *a.g.e.*, II, 544; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 464.

²⁷³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “م-ر-ج” md., VI, 4169.

²⁷⁴ Furkân 25/53.

²⁷⁵ Neseî, *a.g.e.*, II, 544.

²⁷⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “م-ر-ج” md., VI, 4169.

²⁷⁷ Rahmân 55/15.

²⁷⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ف-ر-ت” md., V, 3368.

فُرَاتٌ kelimesi, ‘aşırı tatlı su’ demektir. Tatlı olmayı ifade etmek için kullanılır. Sondaki ت harfi asli harftir. Vezni فُعَالٌ ‘dür. Bazı Araplar ه harfi üzerine vakıf yaparlar. Susuz kimsenin susuzluğunu giderdiği için tatlı su فُرَاتٌ olarak isimlendirilmiştir. Nâdiren kullanılmak kaydıyla cemisi فُرَاتَانٌ ‘dır. فُرَاتَانٌ kelimesi gibi.²⁷⁹

Âyette şöyle geçmektedir:

﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا رِوَاسِيَّ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا﴾

“Orada sabit yüce dağlar yaratmadık mı, size tatlı bir su içirmedik mi?”²⁸⁰

Diğer bir örnek:

﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا﴾

“Birinin suyu tatlı ve kolay içimli, diğerininki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da, karışmalarına engel olan bir sınır koyan Allah'tır.”²⁸¹

Âyette فُرَاتٌ kelimesi, عَذْبٌ kelimesinin sıfatı olup ‘Son derece tatlı su’ demektir.²⁸² “Öyle ki harâreti giderir. Nil ve Fırat gibidir. İman ehli de böyledir.”²⁸³

الفُرَاتَانِ kelimesinin diğer bir anlamı ise, Kûfe’de bilinen bir nehrin adıdır.²⁸⁴ فُرَاتٌ ise, Fırat ve Dicle nehirleri için kullanılır.²⁸⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de فُرَاتٌ kelimesi, Furkân 53, Fâtır 12, Mürselât sûresi 27. âyetler olmak üzere toplam üç yerde ‘çok tatlı’ anlamında geçmektedir.

2.2.17. أُجَاجٌ Kelimesi

Bu kelime ج-ج-ج kökünden türemiştir. İştikâkı أُجُوجًا ‘dir. ‘Aşırı tuzlu, acı ve çok sıcak’ anlamlarına gelmektedir.²⁸⁶ أُجَاجٌ ماءٌ aşırı tuzlu olduğundan ‘yakan su’ demektir.²⁸⁷ Suyun akması esnasında çıkan ses için de أُجِيجُ الماءِ ifadesi kullanılır.²⁸⁸

²⁷⁹ Derviş, *a.g.e.*, V, 365.

²⁸⁰ Mürselât 77/27.

²⁸¹ Furkân 25/53.

²⁸² Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 72; Nesefî, *a.g.e.*, II, 542.

²⁸³ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, V, 3601.

²⁸⁴ Cevherî, *a.g.e.*, “ف-رت” md., I, 259; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ف-رت” md., V, 3368; Derviş, *a.g.e.*, V, 365.

²⁸⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ف-رت” md., V, 3368.

²⁸⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ج-ج-ج” md., I, 31.

﴿لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾

“Dileseydik onu acı bir su yapardık. O hâlde şükretseydiniz ya!”²⁸⁹

Nesefî şöyle açıklamaktadır: “أُجَاجًا، ‘tuzlu veya içilmeyecek kadar acı olan’ demektir”²⁹⁰.

﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا﴾

“Birinin suyu tatlı ve kolay içimli, diğerininki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da, karışmalarına engel olan bir sınır koyan Allah'tır.”²⁹¹

Âyette أُجَاجٌ kelimesi مِلْحٌ kelimesinin sıfatıdır. ‘Aşırı tuzlu ve acı’ demektir. Deniz suyu gibidir.²⁹²

Kur’an-ı Kerîm’de أُجَاجٌ kelimesi, Furkân 53, Fâtır 12, Vâkıa 70. âyetler olmak üzere üç yerde ‘çok acı’ anlamında geçmektedir.

2.2.18. بَرْزَخًا Kelimesi

Bu kelime الْبَرْزَخُ, ‘iki şey arasındaki engel’ demektir. Cemisi الْبَرَازُ’dır. Diğer bir anlamı, ‘Haşrdan önce ölümden, yeniden dirilişe kadar geçen zamanda dünya ve ahiret arasında olan şey, yani kabir hayatı’ demektir. Her kim ölürse kabir hayatına girer.²⁹³

‘Güneş ve gölge arasındaki şey’ için de الْبَرْزَخُ kelimesi kullanılır. Diğer bir anlamı ise, ‘cennet ve cehennem arasındaki tahta parçası’ demektir.²⁹⁴

‘Şüphe ve yakîn arasındaki îman’ için de الْبَرَازُ الْإِيمَانُ ifadesi kullanılmaktadır.²⁹⁵

﴿بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ﴾

“(Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.”²⁹⁶

²⁸⁷ Derviş, *a.g.e.*, V, 365.

²⁸⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ا-ج-ج” md., I, 31,

²⁸⁹ Vâkıa 56/70.

²⁹⁰ Nesefî, *a.g.e.*, III, 427.

²⁹¹ Furkân 25/53.

²⁹² Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ب-ر-ز” md., I, 57; Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 72; Nesefî, *a.g.e.*, II, 542; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ب-ر-ز” md., I, 31.

²⁹³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ب-ر-ز” md., I, 256.

²⁹⁴ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ب-ر-ز” md., I, 57.

²⁹⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ب-ر-ز” md., I, 256.

²⁹⁶ Rahmân 55/20.

Neseffî بَرَزْحُ kelimesinin ‘Allah’ın kudretinden bir engel’ olduğunu aktarmaktadır.²⁹⁷

﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَحًا وَحِجْرًا مَّخْجُورًا﴾

“Birinin suyu tatlı ve kolay içimli, diğèrininki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da, karışmalarına engel olan bir sınır koyan Allah'tır.”²⁹⁸

Âyette geçen بَرَزْحًا kelimesi ‘engel, perde’ demektir. Görünüşte her iki deniz birbirine karışmıştır. Ancak hakikatte Allah’ın kudreti gereği birbirlerinden ayırdılar.²⁹⁹

Kur’an-ı Kerîm’de بَرَزْحُ kelimesi, Mü’minûn 100, Furkân 53, Rahmân sûresi 20. âyetler olmak üzere üç yerde ‘engel, perde’ anlamında geçmektedir.

2.2.19. بُرُوجًا Kelimesi

Bu kelime ب-ر-ج kökünden türemiştir. بُرُجُ kelimesinin cemisidir. Diğèr bir cemisi de أَبْرَجُ kelimesidir. Toplam on iki olan ‘Yıldız yörüngelerinden bir yörünge’dir. Diğèr bir tanıma göre, ‘şehrin surlarındaki kale’ demektir. Sarayların köşelerine yapılan kuleler de بُرُجُ olarak isimlendirilmektedir.³⁰⁰ Zeccâc, بُرُوجُ kelimesini ‘büyük yıldızlar’ olarak tanımlamaktadır.³⁰¹

Âyette şöyle geçmektedir:

﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾

“Göge burçlar yerleştiren, orada bir ışık kaynağı (güneş) ve aydınlatıcı bir ay yaratmanın şanı çok yücedir.”³⁰²

Sâbûni şöyle îzâh yapmaktadır: “بُرُوجًا, ‘Gezegen, yıldızların yörüngeleri’ demektir. Bu yörüngelere, yüksek köşklere benzedikleri için, بُرُوجًا adı

²⁹⁷ Neseffî, *a.g.e.*, III, 412.

²⁹⁸ Furkân 25/53.

²⁹⁹ Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 72; Neseffî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 544.

³⁰⁰ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ب-ر-ج” md., I, 12; Cevherî, *a.g.e.*, “ب-ر-ج” md., I, 299; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ب-ر-ج” md., I, 243; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 467.

³⁰¹ Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 72.

³⁰² Furkân 25/61.

verilmiştir”.³⁰³”Yeryüzünde şehirler, şehirlerde yüksek binalar nasılsa gökyüzünde de burçlar aynıdır.”³⁰⁴

Nesefî şöyle îzah yapmaktadır: “بُرُوجُ، ‘Yedi gezegenin yörüngeleri’ demektir. Her yörüngenin etkisini artırdığı iki durağı vardır. Güneş için bir durak, ay için bir durak vardır. Koç ve Akrep, Mars’ın iki durağıdır. Boğa ve Terâzi, Venüs’ün iki durağıdır. İkizler ve Başak, Merkür’ün iki durağıdır. Yengeç, Ay’ın durağıdır. Aslan, Güneş’in durağıdır. Yay ve Balık, Jüpiter’in iki durağıdır. Oğlak ve Kova, Satürn’ün iki durağıdır. Bu yörüngeler dört mevsime göre kısımlandırılmıştır. Her bir mevsime üç yörünge denk gelmektedir. Koç, Aslan ve Yay, ateşe; Boğa, Oğlak ve Başak, toprağa; İkizler, Terazi ve Kova, havaya; Yengeç, Akrep ve Balık, suya denk gelmektedir.” Nesefî aynı zamanda Katâde ve Mücâhit’den بُرُوجُ kelimesinin, parlak ve aydınlık olduğundan dolayı büyük yıldız olduğunu nakletmektedir.³⁰⁵

Dünyadan bakıldığı zaman tek yıldızmış gibi görünen burçlar, aslında güneş sisteminin milyonlarca elemanından meydana gelmiş olan yıldız kümeleridir. Modern astronomide galaksi adı verilen burçlardan ay yörüngesi üzerinde gözlenen on iki tanesi çok eski devirlerden beri bilinmektedir. İlkçağ’ın meşhur gökbilimcisi Batlamyus, gökyüzünde kırk sekiz burç tespit etmişti. Günümüzde ise bunların sayısı milyarlarla ifade edilmektedir.³⁰⁶

بَرْجُ kelimesi ise, ‘Göz bebeğinin güzelliği ile birlikte gözün beyaz kısmının büyük ve geniş olması’dır. ‘Üzerinde kale resmi olan elbiseye’ de نَوْبٌ مُبَرَّجٌ denilmektedir.³⁰⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de بُرُوجُ kelimesi, Nisâ 78. âyette ‘saray’ anlamında, Hicr 16, Furkân 61, Burûc 1. âyetlerde ‘yörünge, burç’ anlamında olmak üzere dört yerde geçmektedir.

³⁰³ Sâbûni, *a.g.e.*, II, 475.

³⁰⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, V, 3609.

³⁰⁵ Nesefî, *a.g.e.*, II, 546.

³⁰⁶ Emin Işık “Burûc Sûresi”, *DİA*, c. VI (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 462.

³⁰⁷ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ب-ر-ج” md., I, 125; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ب-ر-ج” md., I, 243.

2.2.20. غَرَامًا Kelimesi

Bu kelime غَرِمَ -يَغْرِمُ -غَرَمًا -غَرَامَةً İştikâkı : الغُرْمُ : 'Borç' demektir. Borçlu kimseye de غَارِمٌ denir.³⁰⁸

Hadîs-i Şerif'te şöyle geçmektedir:

إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِثَلَاثَةٍ : لِدِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوْ لِدِي غُرْمٍ مُفْطِعٍ، أَوْ لِدِي دَمٍ

”مُوجٍ“

“Dilencilik ancak şu üç kişi için câiz olabilir: Şiddetli fakirlik çeken, çok ağır bir borç altında bulunan, can yakıcı kan diyetini ödemeyi yüklenen”³⁰⁹

Zeccâc غَرَامًا kelimesinin lugatta, ‘azâbın en şiddetlisi’ anlamında olduğunu söylemektedir.³¹⁰ Âyette şöyle geçmektedir;

﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾

“Onlar, 'Rabbimiz! Bizden cehennem azabını uzaklaştır! Doğrusu onun azâbı sürekli ve acıdır' derler.”³¹¹

Cevherî, Ebû Ubeyde'den âyette غَرَامًا kelimesinin ‘helak’ anlamına geldiğini ve onlar için gerekli olduğunu nakletmektedir.³¹²

İbn Manzûr şöyle îzah yapmaktadır: “غَرَامًا, ‘Sürekli, hiç ayrılmayan’ anlamına gelmektedir. Borçlunun peşinden ayrılmadığı için, alacaklıya غَرَامًا denilmesi de bundandır. الغَرِيمِ kelimesi ise ‘borçlu’ demektir. Cemisi غَرَمَاءُ’dır.”³¹³

Kur’an-ı Kerim’de غَرَامًا kelimesi, Furkân 65, Tevbe 98, Tûr 40, Vâkıâ 66 ve Kalem sûresi 46. âyetler olmak üzere farklı kalıblarda beş yerde geçmektedir.

³⁰⁸ Cevherî, *a.g.e.*, “غ-ر-م” md., V, 1996.; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “غ-ر-م” md., V, 3247.

³⁰⁹ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as b. İshak es-Sicistâni el-Ezdi, *Sünenü ebî Dâvûd*, thk: Yâsir Hasan, İzzeddin Dalî, Ammâr et-Tayyâr (Beyrut: Müessesetü’r-Risâleti en-Nâşirûn, 2015), Zekât 26.

³¹⁰ Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 75.

³¹¹ Furkân 25/65.

³¹² Cevherî, *a.g.e.*, “غ-ر-م” md., V, 1996.

³¹³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “غ-ر-م” md., V, 3247.

2.2.21. الْغُرْفَةَ Kelimesi

Bu kelime غ-ر-ف kökünden gelmektedir. İştikâkı غَرْفًا - يَغْرِفُ - غَرْفٌ'dır. 'Avuç ile almak, kepçe ile almak' anlamlarına gelir. الْغُرْفَةَ kelimesi, 'oda, daire' anlamlarına gelmektedir. Cemisi, غُرْفَاءٌ - غُرْفَاءٌ - غُرْفَاءٌ - غُرْفٌ'dür.³¹⁴

Âyette şöyle geçmektedir:

﴿أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا﴾

"İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selamla karşılanacaklardır."³¹⁵

Elmalılı Hamdi Yazır الْغُرْفَةَ kelimesini şöyle açıklamaktadır: " Esâsen yüksek, âli bina ve konakların kulesi gibi en yüksek noktası demek olup burada semânın burçlarına nazaran bir yükseklik ifade etmektedir. Bu nedenle olsa gerek ki yedi kat semâ diyerek tefsir edilmiştir."³¹⁶

Zemahşerî'nin yaptığı açıklamaya göre الْغُرْفَةَ, 'cennette yüksek derece' demektir"³¹⁷.

İbn Manzûr'un yaptığı diğer bir tanıma göre bu kelime, 'kesmek, kırmak' demektir. Atın alınıdaki kâkul kesilince عَرَفْتُ نَاصِيَةَ الْفَرَسِ / atın alınıdaki kâkulü kırdım' denilir. 'Devenin boynuna bağlanmış ipe' de الْغُرْفَةَ denilmektedir. 'Suyu bol nehir' için de تَهْرُغْرَافٌ lafzı kullanılmaktadır.³¹⁸

Kur'ân-ı Kerim'de الْغُرْفَةَ kelimesi, Bakara 249, Fûrkan 75, Ankebût 58, Sebe 37 ve Zümer sûresi 20. âyetler olmak üzere beş yerde geçmektedir.

³¹⁴ Cevherî, *a.g.e.*, "غ-ر-ف" md., IV, 1409; İbn Manzûr, *a.g.e.*, "غ-ر-ف" md., V, 3242.

³¹⁵ Furkân 25/75.

³¹⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, V, 3615.

³¹⁷ Zemahşerî, *a.g.e.*, 753.

³¹⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, "غ-ر-ف" md., V, 3242.

2.2.22. يَعْْبَأُ Kelimesi

Bu kelime ع-ب-ء kökünden türemiştir. İştikâkı عَبَاءٌ -عَبَّأٌ -يَعْبَعُ ’dır. ‘Umursamak, dikkate almak’ demektir. Aslı عِبْيَةٌ kelimesi olup ‘yük, ağırlık’ demektir. Cemisi الْأَعْبَاءُ’dur.³¹⁹

Âyette şöyle geçmektedir:

﴿قُلْ مَا يَعْْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾

“(Resûlüm!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin? (Ey inkârcılar! Size Resûl'ün bildirdiklerini) kesinkes yalan saydınız; onun için azap yakanızı bırakmayacaktır!”³²⁰

Zeccâc *Me'âni'l-Kur'an* adlı eserinde bu âyet-i kerîmeyi şöyle açıklamaktadır: “Allah’a olan tevhîdiniz olmasaydı onun katında ne gibi değeriniz olurdu. Buradaki مَا يَعْْبَأُ بِكُمْ ibâresi, senin katında kadri kıymeti olmayan bir kimse için ‘مَا عِبَّأْتُ بِفُلَانٍ/ Falancayı önemsemedim’ demen gibidir.”³²¹ Sâbûni’ye göre يَعْْبَأُ, ‘ilgilenir, önem verir’ demektir.³²²

Kur’an-ı Kerim’de عَبَّأٌ kelimesi, sadece Furkân sûresi 77. âyette geçmektedir.

2.2.23. لَزَامًا Kelimesi

Bu kelime ل-ز-م kökünden türemiştir. İştikâkı لَزِمًا -لَزِمَ -يَلْزِمُ ’dır. لَزَامًا kelimesi, مُفَاعَلَةٌ bâbindan olup mastardır. ‘Eşlik etmek, devam etmek, ayrılmamak, yapışmak’ anlamlarına gelmektedir.³²³

Âyette şöyle geçmektedir:

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى﴾

³¹⁹ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, “ع-ب-ء” md., III, 82; Cevherî, *a.g.e.*, “ع-ب-ء” md., I, 61; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ع-ب-ء” md., IV, 2772.

³²⁰ Furkân 25/77.

³²¹ Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 78.

³²² Sâbûni, *a.g.e.*, II, 475.

³²³ Nahhâs, *a.g.e.*, III, 170; Cevherî, *a.g.e.*, “ل-ز-م” md., V, 2029; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “ل-ز-م” md., V, 4028; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 475.

“Eğer Rabbinden, daha önce sâdir olmuş bir söz ve tayin edilmiş bir va’d olmasaydı, (ceza onlar için de dünyada) kaçınılmaz olurdu.”³²⁴

Zeccâc bu âyet ile ilgili şöyle açıklama yapmaktadır: “Eğer Rabbinden, daha önce geçen bir söz olmasaydı, onlara ulaşan öldürülme eylemi onlardan ayrılmaz, ebedi olurdu”.³²⁵ Zemahşeri Mücâhid’den لَزَامًا kelimesinden kastedilenin Bedir günü meydana gelen kâfirlerin ölümü olduğunu nakletmektedir.³²⁶

Kur’an-ı Kerim’de لَزَامًا kelimesi, Tâhâ 129 ve Furkân sûresi 77. âyetler olmak üzere iki yerde geçmektedir.

Tablo 2.2. : Furkân Sûresinde Geçen Lafız Çeşitlerinin İstatiksel Verileri

Lafızların Çeşidi	Aded	%
Fiil-i Mâzi	3	13
Fiil-i Muzâri	1	4.3
Mastar	11	47.8
Sıfat-ı Müşebbehe	1	4.3
İsm-i Mefûl	2	8.6
İsim	4	17.3
İsm-i Mekan	1	4.3
Toplam	23	100

2.3. FURKÂN SÛRESİ’NDE GEÇEN HÂL YAPILARI

Bu bölümde Furkân sûresi içerisinde geçen hâl yapıları incelenecektir. Cümle içerisinde fadle konumunda olan hâlin esasen Türkçedeki gibi fazla anlamında olmadığını ve âyetlere meâl verilirken mana üzerinde nasıl bir etkisi olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bazı âyetlerin açıklamalarında bir takım meâllere başvurulmuştur. Buradaki kriter bu âyetlerde bulunan hâl ifadelerinin anlaşılmasında ihtilafa düşülmesidir. Âyetler sırasıyla şöyle îzah edilebilir:

1. Furkân Sûresi 4. Âyet

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا﴾

³²⁴ Tâhâ 20/129.

³²⁵ Zeccâc, *a.g.e.*, III, 380.

³²⁶ Zemahşeri, *a.g.e.*, 754.

‘İnkâr edenler, ‘Bu Kur’ân, onun uydurduğu, birilerinin de bu konuda kendisine yardım ettiği bir düzmededen ibârettir.’ dediler. Böylece onlar açık bir haksızlık ve iftirâda bulunmuş oldular.’³²⁷

Âyetin sonundaki “فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا” kısmında yer alan ظُلْمًا kelimesinin i’râbıyla alâkalı üç görüş vardır: Birincisi, mefûlun bih, ikincisi nez’il-hâfid³²⁸, üçüncüsü ise hâl olmak üzere mansûp olmasıdır.³²⁹ İ’râbı şöyle olmaktadır: قَدْ harf-i tahkîk, جَاءُوا fiil-i mâzi ve âmil, sonundaki cemâat vâv’ı (و) fâil ve sâhibu’l-hâl, ظُلْمًا kelimesi ظَالِمِينَ takdirinde hâl, وَزُورًا kelimesi ise ظُلْمًا kelimesine mâtuftur.

Bu ifadede âyetin son cümlesinde bulunan ظُلْمًا kelimesi hâl konumunda, câmid müfret bir kelime olarak gelmiş olup ظَالِمِينَ takdirindedir. Daha önce de ifade edildiği gibi cümlede fadle konumunda olan hâl, fazlalık manasında değil te’kid veya kendisinden önceki kapalılığı açıklamak için gelmektedir. Örneğe bakıldığında جَاءُوا fiil ve fâil ile birlikte temel bir cümledir. Hâl cümleden çıkarıldığı zaman anlam ‘geldiler’ olmaktadır. Asıl kastedilen mana kaybolmaktadır. Asıl mana ise, ‘Zulmederek ve iftira ederek geldiler’dir. Görüldüğü üzere cümlede fadle olan hâl, fazlalık değil kendisinden önce gelen temel cümledeki kapalılığı gidermekte ve cümleye yeni bir anlam getirmektedir. Buradaki hâl, hâl-i müessise ve mübeyyinedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

ظُلْمًا kelimesinin diğer i’rab durumlarına bakıldığında mefûl olması halinde anlam ‘Zulmü getirdiler’, nezi’l-hâfid olması halinde ise ‘Zulüm ile geldiler’ olmaktadır. Esâsen üç i’rab durumuna bakıldığında manada pek bir farklılık görülmemektedir. Ancak tercüme edilirken Türkçe karşılığını hâl manası daha iyi karşılamaktadır.

2. Furkân Sûresi 5. Âyet

³²⁷ Furkân 25/4.

³²⁸ Nez’il-hâfid: Fiilin mefûlunu harficerle alması gerekirken harficersiz almasına denir. Diğer isimleri mefûlun minhu ve hazf-i harf-i isâl’dir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *Şerhu kaṭri’-n-nedâ*, 268.

³²⁹ Ebu’l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semîn el-Halebî (Abdiddâim), *ed-Durru’l-meşûn fi ‘ulûmu’l-kitâbi’l-meknûn*, thk: Ahmet Muhammed Hırad (Beyrut: Dâr’u l-Kalem, 1993), VIII, 455; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’ân ve şarfihi ve beyânihi me’a fevâide naḥviyye hâmm* (Beyrut: Dârü’r-Reşîd, 1995), XVIII, 306; Şeyh Muhammed Ali Tahâ Dürre, *Tefsîru’l-Kur’ân-i’l-Kerîm Ve İ’râbuhu* (Beyrut: Dârü İbn Kesîr, VI), 45; Derviş, *a.g.e.*, V, 328.

﴿وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾

“Yine dediler ki: Bunlar, onun başkalarına yazdırdığı, sabah akşam kendisine okunan eskilerin masallarıdır!”³³⁰

Âyette *قَالُوا* fiil-i mâzi ve âmil, sonundaki cemâat *vâv*'ı (و) fâil, *أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ* terkibi mekûlu'l-kavl³³¹, *أَسَاطِيرُ* muzâf ve sâhibu'l-hâl, *الْأَوَّلِينَ* muzâfun ileyh, *اِكْتَتَبَهَا* fiil cümlesi olarak başında *قَدْ* takdiri ile hâldir. *قَدْ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا* cümlesi ise hâl olan *اِكْتَتَبَهَا* cümlesine mâtuftur.³³²

Âyete bakıldığında *قَالُوا* cümlesi fiili ve fâili ile birlikte temel bir cümledir. *أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ* ise mekûlu'l-kavldir. *اِكْتَتَبَهَا* cümlesi ise temel cümlenin bir ögesi olan fiil cümlesi olarak gelmiş hâl cümlesidir. Yine hâli cümleden çıkardığımızda anlam daralmakta ve ‘Geçmişlerin masallarıdır. Dediler’ şeklinde olmaktadır. Hâlbuki asıl mana daha önce de söylenildiği gibi ‘Yine dediler ki: Bunlar, O’nun başkalarına yazdırdığı, sabah akşam kendisine okunan eskilerin masallarıdır!’ şeklindedir. Bu Örnekte de fadle konumunda olan hâl cümlesi sâhibu'l-hâl olan *أَسَاطِيرُ* kelimesindeki kapalılığı açıklamakta ve yeni bir anlam katmaktadır. Burada da hâl, müessise ve mübeyyinedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

Daha önce de açıklandığı gibi hâl cümlesi, cümleye bir râbıtla bağlanan temel bir ögedir. Bu âyette hâl cümlesi, fiil cümlesi olarak gelmiş olup cümleye *مَا* zamiri ile bağlanmaktadır. Bazı meâllerde temel cümlenin bir ögesi olan hâl cümlesinin müste’nefe bir cümle gibi ele alındığı görülmektedir. Örnek:

Süleyman Ateş şöyle meâl vermektedir:

“Dediler: Evvelkilerin masalları, onları yazmış, sabah akşam onlar kendisine yazdırılıyor.”³³³

Abdullah Aydın şöyle meâl vermektedir:

³³⁰ Furkân 25/5.

³³¹ Mekûlu'l-kavl: Söylenilen söz demektir. قول maddesinin cevabında gelir.

³³² Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 455; Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XVIII, 306; Dürre, *a.g.e.*, VI, 452; Derviş, *a.g.e.*, V, 328.

³³³ Süleyman Ateş, *Qur'an-ı kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2014), 244.

“Şöyle dediler: Bu âyetler öncekilere âit masallardır. Onları (Hz.Muhammed) yazdırtmış, sabah akşam kendisine okunmaktadır.”³³⁴

Hasan Tahsin Feyizli şöyle meâl vermektedir:

“Bu âyetler evvelkilerin masallarındır, onları (peygamber bir başkasına) yazdırtmıştır. Sabah akşam onlar (ezberlenmesi için) okunmaktadır. Dediler.”³³⁵

Abdullah Parlıyan şöyle meâl vermektedir:

“Yine onlar derler ki: Bu âyetler, eskilerin masallarındır, onları başkasına yazdırıyor, sabah akşam kendisine okunup duruyor!”³³⁶

Bu meâllerde hâl cümlesi cümlenin bir ögesi olarak değil kendi başına yeni bir cümle olarak anlam verilmiştir. Halbukî hâl cümlesi, cümlenin bir ögesi olup birlikte anlam verilmesi gerekir. Hâl anlamının bu meâllerde gerektiği gibi yansımadığı görülmektedir.

3. Furkân Sûresi 6. Âyet

﴿أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

“Deki: Onu, göklerin ve yerin sırlarını bilen Allah indirdi. Doğrusu O, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”³³⁷

Âyette يَعْلَمُ fiil-i muzâri ve âmil, müstetir هُوَ fâil, السِّرِّ mefûlun bih ve sâhibu'l-hâl, فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ şibh-i cümle olarak hâldir.³³⁸

Bu ifade de cümlede fadle konumunda olan hâl cümlesi çıkarıldığında anlam daralmakta ve ‘sırrı bilen’ şeklinde olmaktadır. Ancak asıl mana ‘göklerin ve yerin sırlarını bilen’ şeklindedir. Burada da hâl cümlesi kendisinden önceki kapalılığı beyan etmekte ve yeni bir anlam katmaktadır. Yine hâl burada da müessise ve mübeyyine olarak gelmiştir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukâredir. Meâllere bakıldığında bu şekilde mana verildiği görülmektedir.

Bayraktar Bayraklı şöyle meâl vermektedir:

De ki: “Kur’ân’ı, göklerde ve yerdeki sırları bilen Allah indirmiştir. Şüphesiz Allah, çok affedicidir; çok merhametlidir.”³³⁹

³³⁴ Abdullah Aydın, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli* (İstanbul: Aydın Yay., 1979), 361.

³³⁵ Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzu'l-Furkan Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meâli* (İstanbul: Server İletişim, 2008), 373.

³³⁶ Abdullah Parlıyan, *Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meâli* (Konya: Y.e.y., 1996), 247.

³³⁷ Furkân 25/6.

³³⁸ Dürre, *a.g.e.*, VI, 453; Derviş, *a.g.e.*, V, 328.

Hasan Basri Çantay şöyle meâl vermektedir:

(Onlara) de ki: «Onu göklerde ve yerdeki ğaybı bilen (Allah) indirdi.» Şüphesiz ki O, (bilhassa mü'minleri) çok yarlığayıcı, çok esirgeyicidir.³⁴⁰

Süleyman Ateş şöyle meâl vermektedir:

De ki: "Onu, göklerdeki ve yerdeki gizleri bilen indirdi. O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."³⁴¹

Abdullah Parlıyan şöyle meâl vermektedir:

De ki: “Göklerin ve yerin bütün sırlarını bilen Allah indirdi O'nu. Doğrusu O, çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayandır.”³⁴²

4. Furkân sûresi 7. âyet

﴿وَقَالُوا مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا﴾

“Dediler ki: Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşiyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi?”³⁴³

Âyette مَا istifham ve mübteda, لِهَذَا haber, mukadder أَشِير fiil-i muzâri ve âmil, الرَّسُول ismi işareten bedel ve sâhibu'l-hâl, يَأْكُلُ الطَّعَامَ fiil cümlesi olarak hâl, وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ cümlesi ise bir önceki hâl olan cümleye matuftur. Âyetin sonundaki فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا cümlesinin i'râbı, يَكُونُ fiil-i muzâri ve nâkıs fiil, müstetir هُو kânenin ismi, müstetir هُو kânenin haberi ve sâhibu'l-hâl, مَعَهُ ise zarf-ı mekân olup mahzûf hâle müteallıktır.³⁴⁴

Bu cümlede مَا لِهَذَا mübtedâ ve haberi ile temel bir cümle, الرَّسُول müşârün ileyh, bedel, يَأْكُلُ الطَّعَامَ fiil cümlesi olarak gelen hâl cümlesidir.³⁴⁵ يَأْكُلُ fiilin tahtında müstetir هُو zamiri ile temel cümleye bağlanmaktadır. وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ cümlesi de hâl cümlesine mâtuftur. Burada da hâl cümlesi sâhibu'l-hâlin durumunu açıklamakta ve cümleye yeni bir anlam kazandırmaktadır. Hâl cümlesi kaldırıldığında, ‘Dediler ki: Bu nasıl peygamber! Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık

³³⁹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli* (İstanbul: Bayraklı Yay., 2007), 116.

³⁴⁰ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâli Kerîm* (İstanbul: Ahmed Said Matbâsı, 1972), II, 644.

³⁴¹ Süleyman Ateş, *a.g.e.*, 244.

³⁴² Abdullah Parlıyan, *a.g.e.*, 247.

³⁴³ Furkân 25/7.

³⁴⁴ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 457; Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XVIII, 308; Dürre, *Tefsîru'l a.g.e.*, VI, 454; Derviş, *a.g.e.*, V, 331.

³⁴⁵ Neseî, *a.g.e.*, II, 526.

görevi yapmalı değil miydi?’ şeklinde kastedilen mana elde edilemez ve cümle eksik kalır. Esâsen âyette Resûlullah’ın durumu belirtilmekte ve bu da hâl cümlesi ile ‘Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor.’ şeklinde belirtilmektedir. Bu yüzden buradaki hâl de müessise ve mübeyyinedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

5. Furkân Sûresi 9. Âyet

﴿اَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا﴾

“Gör işte, senin hakkında ne tür yakıştırmalarda bulundular! Bu şekilde yoldan çıkmış bulunuyorlar, artık bir daha da doğru yolu bulamayacaklar.”³⁴⁶

Âyette اَنْظُرْ fiil-i emir, müstetir أَنْتَ fâil, كَيْفَ istifham edatı ve hâl, ضَرَبُوا fiil-i mâzi ve âmil, sonundaki cemâat vâv’ı (و) fâil ve sâhibu’l-hâl, لَكَ câr-mecrûr ضَرَبُوا fiiline müteallık, الْأَمْثَالَ mefûlun bihtir. فَضَلُّوا ve فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا cümleleri ise mâtuftur. Hâl bu âyette sadâret (öne geçme) hakkı isteyen istifham edatı olarak gelmiştir.³⁴⁷

Bu ifadede hâl diğerlerinden farklı olarak كَيْفَ istifham edatı şeklinde gelmiş olup öne geçmiştir. İ’rab bölümünde açıklandığı gibi كَيْفَ’nin âmili kendisinden önceki اَنْظُرْ fiili değil sonrasındaki ضَرَبُوا fiilidir. Kendisinden sonraki sâhibu’l-hâl olan cemâat vâv’ının (و) durumunu bildirmektedir.

6. Furkân Sûresi 11. Âyet

﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا﴾

“Biz, kıyameti yalanlayanlar için alevli bir ateş hazırladığımız halde onlar kıyameti yalanladılar.”³⁴⁸

Âyette بَلْ idrab harfi, كَذَّبُوا fiil-i mâzi ve âmil, sonundaki cemâat vâv’ı (و) fâil ve sâhibu’l-hâl, بِالسَّاعَةِ car-mecrûr كَذَّبُوا fiiline müteallık, و hâliyye, أَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ cümlesi ise başında قَدْ takdiri ile hâldir.³⁴⁹

7. Furkân Sûresi 12. Âyet

³⁴⁶ Furkân 25/9.

³⁴⁷ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XVIII, 309; Dürre, *a.g.e.*, VI, 455; Derviş, *a.g.e.*, V, 332.

³⁴⁸ Furkân 25/11.

³⁴⁹ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XVIII, 311.

﴿إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيْظًا وَزَفِيرًا﴾

“O ateş uzak bir yerden kendilerine görününce onun homurdanmasını ve uğultusunu işitirler.”³⁵⁰

Âyette إِذَا cezm etmeyen şart edatı ve cevabı olan سَمِعُوا fiilinin mefûlun fihi, رَأَتْ fiil-i mâzi ve âmil, müstetir هِيَ fâil ve sâhibu'l-hâl, هُمْ mefûlun bih, مِنْ مَكَانٍ hakkında iki görüş vardır. Birincisi, kendisinden önceki رَأَتْ fiiline müteallık olmasıdır. İkincisi, mahzûf hâle müteallık ve mevsûf olmasıdır. بَعِيدٍ kelimesi sıfat, سَمِعُوا fiil-i mâzi ve şartın cevâbı, sonundaki cemâat vâv'ı (و) fâil, لَهَا hâl, تَغِيْظًا mefûlun bih, وَزَفِيرًا kelimesi ise تَغِيْظًا kelimesine mâtuftur.³⁵¹

Bu âyette سَمِعُوا fiil ve fâil ile birlikte temel cümledir. تَغِيْظًا mefûlun bih, وَزَفِيرًا ise ona mâtuftur. Burada cümle umdelerini yâni temel öğelerini aldığı halde cümlede anlam eksik kalmaktadır. İşte bu eksikliği hâl olan لَهَا câr-mecrûru gidermektedir. Burada لَهَا esâsen تَغِيْظًا kelimesinin sıfatı olmasına karşın mevsûfunun önüne geçtiği için hâl olmuştur. Buradaki hâl örneğimiz de diğelerinden farklı olarak gelmiştir. Esâsen i'rabta hâl olmakla birlikte manaya yansımaları bakımından çok etkisi olmadığı görülmektedir.

مِنْ مَكَانٍ câr-mecrûrunun mahzûf hâle müteallık olması durumunda anlam, ‘O ateş uzak bir yerdeyken kendilerine görününce’ رَأَتْ fiiline müteallık olması durumunda anlam, ‘O ateş uzak bir yerden kendilerine görününce’ şeklinde olmaktadır. Burada da lafzî tercümede farklılık olsa da tefsîrî tercümede mana üzerinde farklılık görülmemektedir.

8. Furkân Sûresi 13. Âyet

﴿وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّبِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا﴾

“Zincirlerle sınımsıkı bağlı olarak onun dar bir yerine atılınca oracıkta yok olmayı isterler.”³⁵²

³⁵⁰ Furkân 25/12.

³⁵¹ Dürre, a.g.e., VI, 459; Derviş, a.g.e., V, 332.

³⁵² Furkân 25/13.

Âyette إِذَا cizm etmeyen şart edatı ve cevâbı olan دَعَوْا fiilinin Mefûlun fihi ve muzâf, أَلْقُوا meçhûl fiil-i mâzi ve mahallen mecrûr, muzâfun ileyh, sonundaki cemâat vâv'ı (و) nâib-i fâil ve birinci sâhibu'l-hâl, مِنْهَا kelimesi مَكَانًا kelimesinden hâl³⁵³, مَكَانًا mefûlun fih, mevsûf ve ikinci sâhibu'l-hâl, صَبِيحًا sıfat, مُقَرَّبِينَ kelimesi ise birinci sâhibu'l-hâl olan أَلْقُوا fiilinin sonundaki nâib-i fâil olan (و) harfinden hâldir. دَعَوْا هُنَالِكَ cümlesi ise cizm etmeyen şartın cevâbı olduğu için i'rabta yeri yoktur.³⁵⁴

Bu ifadede iki tane hâl gelmiş olup birincisi aslen sıfat olmasına karşın mevsûfunun önüne geçtiği için hâl olan câr-mecrûr مِنْهَا kelimesidir ve مَكَانًا kelimesinden hâldir. Burada da câr-mecrûr i'rabta hâl olmakla birlikte mana üzerinde pek etkisi görülmemektedir. İkinci hâle baktığımızda, أَلْقُوا meçhûl fiil ve nâib-i fâille birlikte temel cümle, مَكَانًا mefûlun fih, cümle temel öğelerini alıp tamam olmasına karşın anlam eksik kalmaktadır. Bu eksikliği ise hâl olan, müfred ve vasıf olarak gelen مُقَرَّبِينَ kelimesi gidermekte, cümleye yeni anlam kazandırmaktadır. Burada da hâl müessise ve mübeyyine olarak gelmiştir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

9. Furkân Sûresi 15. Âyet

﴿قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا﴾

“De ki: Bu mu daha iyidir, yoksa Allah’a saygılı olmayı ilke haline getirmiş olanlara va’d edilen ve bir ödül ve nihâi durak olan ebedi cennet mi?”³⁵⁵

Âyette قُلْ fiil-i emir, müstetir أَنْتَ fâil, أَذَلِكَ خَيْرٌ cümlesi mekûlu'l-kavl, أَذَلِكَ başındaki hemze istifham, ذَلِكْ ism-i işâret ve mübtedâ, خَيْرٌ haber, أَمْ harf-i atıf, جَنَّةٌ önceki ism-i işârete mâtuf, muzâf ve sâhibu'l-hâl, الْخُلْدِ muzâfun ileyh, الَّتِي ism-i mevsûl ve جَنَّةٌ kelimesinin sıfatı, وُعِدَ الْمُتَّقُونَ sîla cümlesi, جَزَاءً وَمَصِيرًا cümlesi جَنَّةٌ cümlesi den hâldir. Hâl cümlesi de kendi içinde, كَانَتْ nâkıs fiil, müstetir هِيَ kânenin ismi,

³⁵³ Semin el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 462; Suyûti, *a.g.e.*, 360.

³⁵⁴ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XVIII, 311; Dürre, *a.g.e.*, VI, 460; Derviş, *a.g.e.*, V, 337.

³⁵⁵ Furkân 25/15.

جَزَاءِ haber ve sâhibu'l-hâl, لَهُمْ aslen جَزَاءِ kelimesinin sıfatı olup mevsufunun önüne geçtiği için hâl olmuştur. وَمَصِيرًا kelimesi de جَزَاءِ kelimesine mâtufur.³⁵⁶

Bu cümlede جَزَاءِ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ mübteda ve haber ile birlikte temel cümledir. Cümle temel öğeleri ile tamam olmasına karşılık anlam, ‘De ki: Bu mu daha iyidir, yoksa Allah’a saygılı olmayı ilke haline getirmiş olanlara va’d edilen cennet mi?’ şeklinde olup eksik kalmaktadır. Zira bu eksikliği cümlenin bir ögesi olan ve müstetir هِيَ zamiri ile bağlanan hâl cümlesi, ‘كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ وَمَصِيرًا/ bir ödül ve nihâi durak olan’ gidermektedir. Bu örnekte de hâl cümlesi cümleye yeni bir anlam kazandırmaktadır ve hâl-i müessise ve mübeyyinedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir. لَهُمْ terkihi i’rabta hâl olmakla birlikte manaya etkisi görülmemektedir. Yine bu âyette de hâl cümlesine müste’nefe olarak anlam veren meâller görülmektedir. Örnek:

Süleyman ateş şöyle meâl vermektedir:

“De ki: ‘Bu mu iyi, yoksa korunanlara va’dedilen ebedi cennet mi?’ O da, onların mükâfat ve sonucudur.”³⁵⁷

Hasan Basri Çantay şöyle meâl vermektedir:

“De ki: ‘Bu mu iyi, yoksa muttâkilere va’dedilen ebedilik cennet mi?’ Ki bu, onlar için mükâfat, bir merci’dir.”³⁵⁸

Ömer Nasûhu Bilmen şöyle meâl vermektedir:

“De ki: ‘Ya bu mu daha hayırlıdır, yoksa muttâkiler için va’dedilmiş olan huld cenneti mi?’ Ki onlar için bir mükâfat, varılacak bir yer olmuştur.”³⁵⁹

Celâl Yıldırım şöyle meâl vermektedir:

“De ki: ‘Bu mu hayırlıdır, yoksa muttâkilere (Allah’tan korkup, küfürden, azgınlıktan, haramdan sakınanlara) va’dedilen sonsuz cennet mi daha hayırlıdır?’ Onlar için bir mükâfat, sonunda varacakları (mutlu) bir yer bulunuyordur.”³⁶⁰

Yukarıda örnek verilen meâllere bakıldığında hâl cümlesinin kendi başına yeni bir cümle şeklinde kabul edilip mana verildiği görülmektedir. Bu ise anlam bütünlüğünü

³⁵⁶ Dürre, *a.g.e.*, VI, 462; Derviş, *a.g.e.* V, 337.

³⁵⁷ Süleyman Ateş, *a.g.e.*, 248.

³⁵⁸ Hasan Basri Çantay, *a.g.e.*, II, 645.

³⁵⁹ Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yay., 196), 5, 2400.

³⁶⁰ Celâl Yıldırım, *Tefsirli Kur’ân-ı Kerîm Meâli* (İzmir: Anadolu Yay., 2002), II, 724.

zedelemektedir. Bunun için hâl cümlesinin, cümlenin bir ögesi kabul edilip birlikte mana verilmesi daha uygun olacaktır.

10. Furkân Sûresi 16. Âyet

﴿لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا﴾

“Orada kendileri için sonsuza kadar istedikleri her şey vardır. Bu, Rabbinin gerçekleşmesi istenen bir va’didir.”³⁶¹

Âyette جَنَّۃُ الْخُلْدِ kelimesinin cümlesi önceki âyette geçen مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ isim cümlesi olarak ikinci hâlidir. لَهُمْ mukaddem haber هُمْ sâhibu’l-hâl, فِيهَا hâl, مَا يَشَاءُونَ cümlesinin başındaki ism-i mevsûl olan مَا muahhâr mübtedâ, خَالِدِينَ cümlesi sıla, يَشَاءُونَ fiil-i muzâri ve sonundaki وَ harfi fâil ve sâhibu’l-hâl, خَالِدِينَ kelimesi de hâlidir.³⁶² كَانَ fiil-i mâzi, nâkıs, müstetir هُو ismi, وَعْدًا haberi, mevsûf ve sâhibu’l-hâl, عَلَى رَبِّكَ hâl, مَسْئُولًا kelimesi de وَعْدًا ‘nin sıfatıdır.³⁶³

Bu âyette dört tane hâl örneği görülmektedir. İlk olarak baştaki cümle, yan cümle olup kendisinden önceki âyette geçen, muzâf olan جَنَّۃُ kelimesinden hâl olup temel cümleye yeni bir anlam katmaktadır. İkinci olarak, فِيهَا câr-mecrûru mukaddem haber olan هُمْ zamirinden hâl olup cümlenin anlamını tamamlamaktadır. Üçüncü olarak sıla olan خَالِدِينَ cümlesi içerisinde, خَالِدِينَ, cemâat vâvından (و) hâlidir ve cümleye yeni anlam katıp, cümleyi tamamlamaktadır. Son olarak da, وَعْدًا مَسْئُولًا cümlesi içerisinde وَعْدًا câr-mecrûru esâsen sıfat olmasına karşılık mevsufu olan جَنَّۃُ kelimesinin önüne geçtiği için hâl olmuştur ve i’rabta hâl olmakla birlikte manaya pek etkisi yoktur. Bütün bu örneklerde hâl, müessise ve mübeyyinedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

11. Furkân Sûresi 17. Âyet

﴿وَيَوْمَ يَخْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَضَلُّتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ﴾

³⁶¹ Furkân 25/16.

³⁶² Neseî, *a.g.e.*, II, 528; Semî el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 462; Suyûti, *a.g.e.*, 360.

³⁶³ Mahmud Sâfî, *a.g.e.*, XVIII, 314; Dürre, *a.g.e.*, VI, 462.

“O gün Allah, onları ve Allah’tan başka taptıkları şeyleri bir araya toplayacak, sonra ‘Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?’ diye soracak.”³⁶⁴

Âyette zaman zarfı olan **يَوْمَ** kelimesi daha önceki âyette geçen **قُلْ** emir fiiline mâtuf olan, mukadder **أَذْكُرُ** fiiline müteallıktır ve muzâftır. **يَحْشُرُهُمْ** zaman zarfının kendisine izâfe edilmesinden ötürü mahallen mecrurdur. **هُم** mefulun bihtir. **مَا** ism-i mevsûl olup bir önceki **هُم** zamirine mâtuftur. **اللَّهِ** **مِنْ دُونِ** cümlesi **مَا** ‘nın sılasıdır. **مِنْ دُونِ** fiil-i muzâri ve âmil, sonundaki cemâat vâv’ı (و) fâil ve sâhibu’l-hâl, **اللَّهُ** ise hâldir.³⁶⁵

Âyette sıra cümlesi olan **اللَّهُ** **مِنْ دُونِ** cümlesi içerisindeki **اللَّهُ** **مِنْ دُونِ** câr-mecrûru cemâat vâvından (و) hâl olarak gelmiş olup cümleye yeni anlam katıp cümleyi tamamlamaktadır. Hal-i müessise ve mübeyyinedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

12. Furkân Sûresi 19. Âyet

﴿فَقَدْ كَذَّبْتُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا﴾

“İşte (Ey müşrikler), bu taptığınız şeyler, sizin söylediklerinizin yalan olduğunu ortaya koydu. Artık ne cezânızı savabilir ne de kendinize bir yardım sağlayabilirsiniz. İçinizden kim haksızlık yoluna sapmış ise ona büyük azap tattırırız!”³⁶⁶

Âyetin sonunda **مَنْ** cezmeden şart edatı ve mübteda, **يَظْلِمُ** şart cümlesi fiil-i muzâri, müstetir **هُوَ** fâil ve sâhibu’l-hâl, **مِنْكُمْ** hâl, **عَذَابًا كَبِيرًا** cümlesi ise cevap cümlesi olup **نُذِقُ** fiil-i muzâri, müstetir **هُوَ** fâil, **هُوَ** birinci mefulun bih, **عَذَابًا** ikinci mefulun bih ve mevsûf, **كَبِيرًا** kelimesi ise sıfattır.³⁶⁷

Bu ifadede âyetin sonunda yer alan **مَنْ يَظْلِمُ مِنْكُمْ** cümlesi içerisinde **مِنْكُمْ** câr-mecrûru müstetir **هُوَ** zamirinden hâl olup cümlenin anlamını tamamlamaktadır.

³⁶⁴ Furkân 25/17.

³⁶⁵ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XVIII, 314; Dürre, *a.g.e.*, VI, 464; Derviş, *a.g.e.*, V, 339.

³⁶⁶ Furkân 25/19.

³⁶⁷ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XVIII, 315; Dürre, *a.g.e.*, VI, 467; Derviş, *a.g.e.*, V, 341.

Hâl bu örnekte de müessise ve mübeyyine olarak gelmiştir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

13. Furkân Sûresi 20. Âyet

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا﴾

“Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda dolaşırlardı. (Ey insanlar!) Biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık ki, bakalım sabredebek misiniz? Rabbin her şeyi görüp gözetmektedir.”³⁶⁸

Âyette مَا nâfiye, أَرْسَلْنَا fiil-i mâzi ve âmil, نَا fâil, قَبْلَكَ mahzûf hâl olan كَانَتْ ne müteallık zarf, مِنَ الْمُرْسَلِينَ câr-mecrûr fiiline müteallık ve sâhibu'l-hâl, إِلَّا hasr/istisnâ edatı, إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ cümlesi hâldir.³⁶⁹ Hâl cümlesi de kendi içerisinde إِنَّ'nin hurûfu'l-müşebbehe bi'l-fiil, هُمْ zamiri إِنَّ'nin ismi, لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ cümlesi de إِنَّ'nin haberidir. إِنَّ'nin haberi olan لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ cümlesine mâtuftur. وَجَعَلْنَا vav müste'nefe, جَعَلْنَا fiil-i mâzi ve âmil, نَا fâil, بَعْضَكُمْ birinci mefûlun bih, لِبَعْضٍ hâl, فِتْنَةً kelimesi de ikinci mefûlun bih ve sâhibu'l-hâl, أَتَصْبِرُونَ başındaki hemze emir anlamı içeren eden istifham hemzesi, تَصْبِرُونَ fiil-i muzâri ve fâil, كَانَ nâkıs fiil-i mâzi, وَكَانَ kelimesi إِنَّ'nin ismi, بَصِيرًا haberidir.³⁷⁰ Diğerlerinden farklı olarak Mahmud Sâfi, وَكَانَ cümlesi başındaki و harfi hâliyye ve تَصْبِرُونَ muzâri fiili âmil, و sâhibu'l-hâl, âid zamiri ise بَكُمْ olmak üzere hâl olduğunu ifade etmektedir.³⁷¹

Âyete bakıldığında dört tâne hâl olduğu görülmektedir. İki tânesi مِنَ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ cümlesi içerisinde yer alıp sâhibu'l-hâl birtânedir. Sâhibu'l-hâl, مِنَ الْمُرْسَلِينَ olup أَرْسَلْنَا fiiline müteallıktır. Birinci hâl mahzûf olup takdîri كَانَتْ'dir ve قَبْلَكَ kelimesi ona müteallıktır. İkinci hâl ise isim

³⁶⁸ Furkân 25/20.

³⁶⁹ Semin el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 469.

³⁷⁰ Dürre, *a.g.e.*, VI, 469; Derviş, *a.g.e.*, V, 343.

³⁷¹ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XVIII, 319.

cümlesi olarak gelen *إِلَّا وَهُمْ يَأْكُلُونَ* cümlesidir. Takdîri; *إِلَّا وَهُمْ يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ* 'dir. Bu her iki hâl de, cümleye yeni bir anlam katmakta birinci hâl zaman anlamı katarak ikinci hâl de yeni bir mana ekleyerek cümlenin anlamını tamamlamaktadır. Üçüncü hâl, âyet-i kerimenin orta kısmında yer alan *وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً* cümlesi içerisindeki *لِبَعْضٍ* kelimesi olup esâsen sıfat olup mevsûfu olan *فِتْنَةً* kelimesinin önüne geçtiği için hâl olarak gelmiştir.

Dördüncü hâl ise, *وَكَانَ رَبُّكَ بِصِيرًا* cümlesidir. Ancak bazı nahivciler buradaki *و* harfini isti'nâfiye ve atıf harfî olarak kabul ederken bazıları hâliyye olarak kabul edip sonrasındaki cümleyi hâl cümlesi olarak kabul etmiştir.³⁷² İsti'nâfiye olması halinde mana: "Biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık ki, bakalım sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi görüp gözetmektedir." şeklinde iken hâl olması durumunda mana: "Rabbin her şeyi görüp gözetirken biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık ki, bakalım sabredecek misiniz?" şeklinde olmaktadır. Her iki durumda da lâfzî tercümelerde farklılık görülse de tefsîri tercümede mana yakın olmaktadır. Bu âyetteki hâl örnekleri de müessise ve mübeyyine olarak gelmiştir. Aynı zamanda maksûde, hakikiyye ve mukârinedir.

14. Furkân Sûresi 21. Âyet

﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًا كَبِيرًا﴾

"Bizim huzûrumuza çıkarılacaklarını hiç beklemeyenler, 'Bize melekler gönderilmesi veya Rabbimizi görmemiz gerekmez miydi?' diyorlar. Gerçek şu ki onlar içlerinde derin bir kibir duygusu besliyor, azgınlıkta sınırları tanımıyorlar."³⁷³

Âyette *لَقَدِ* başındaki lâm mahzûf kasemin cevabında gelen *لَم*, *قَدِ* harf-i tahkik, *اسْتَكْبَرُوا* fiil-i mâzi ve âmil, sonundaki cemâat vâv'ı (و) fâil ve sâhibu'l-hâl, *فِي أَنْفُسِهِمْ* hâl, *و* atıf harfî, *عَتَوْا* fiil-i mâzi, *و* fâil, *عَتُوًا* mefûlun mutlak ve mevsûf, *كَبِيرًا* sıfattır. Burada *فِي أَنْفُسِهِمْ* terkiibinde iki görüş vardır: Birincisi *اسْتَكْبَرُوا* fiiline müteallik olduğu, ikincisi ise, mahzûf olup takdiri *كَانُوا* olan hâle mütealliktir.³⁷⁴

³⁷² Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XVIII, 319.

³⁷³ Furkân 25/21.

³⁷⁴ Dürre, *a.g.e.*, VI, 471; Derviş, *a.g.e.*, V, 344.

Bu cümlede hâl, âyetin sonlarında yer alan *لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ* cümlesi içerisindeki *فِي أَنْفُسِهِمْ* câr-mecrûru olup, cemâat vâv'ı (و) sâhibu'l-hâldir. Bu örnekte de hâl müessise ve mübeyyine olup cümlenin anlamını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

15. Furkân Sûresi 22. Âyet

﴿يَوْمَ يَرُونَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا﴾

“Melekleri görecekları gün, işte o zaman, günahlara boğulmuş olanlar için hiçbir iyi haber olmayacak ve onlar (meleklerle), ‘Her şeyden mahrum olduk’ diyecekler.”³⁷⁵

Âyette *يَوْمَ* zarf olup mahzûf *أُذْكَرُ* emir fiiline müteallık, *يَرُونَ* izâfetten ötürü mahallen mecrûr fiil-i muzâri ve âmil, *و* fâil, *الْمَلَائِكَةَ* mefûlun bih ve sâhibu'l-hâl, *لَا بُشْرَىٰ* *لَا بُشْرَىٰ* cümlesi mahzûf *يَقُولُونَ* fiilinin mekûlu'l-kavli, mahzûf olan *يَقُولُونَ* fiil cümlesi olarak haldir. *وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا* cümlesi öncesindeki *يَرُونَ* cümlesine mâtuftur.³⁷⁶

Bu ifadede *لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ* cümlesi mahzûf *يَقُولُونَ* fiilinin mekûlu'l-kavli olup *يَقُولُونَ* fiil cümlesi olarak hâldir. Bu örnekte de hâl müessise ve mübeyyine olarak gelmiştir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

16. Furkân Sûresi 23. Âyet

﴿وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنِّ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا﴾

“Onların yaptığı her işi ele almış ve onu savrulup giden toz toprak haline getirmiştir.”³⁷⁷

Âyette *قَدِمْنَا* fiil-i mâzi, *نَا* fâil, *إِلَىٰ مَا* câr-mecrûr fiiline müteallık, *مَا* ism-i mevsûl, *عَمِلُوا* sîla cümlesi, o da kendi içerisinde *عَمِلُوا* fiil-i mâzi ve âmil, *و* fâil,

³⁷⁵ Furkân 25/22.

³⁷⁶ Semin el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 470; Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XIX, 7; Derviş, *a.g.e.*, V, 344; Muhammed Tayyib İbrahim, *Î'rabu 'l-Kur'ân el-müeyyere* (Beyrut: Daru'n-Nafaes, 2011), 362.

³⁷⁷ Furkân 25/23.

مِنْ عَمَلٍ mahzûf âid zamirinden hâl, فَ atıf harfî, جَعَلْنَا fiil-i mâzi, نَا fâil, هُ birinci mefûlun bih, مَنُورًا ikinci mefûlun bih ve mevsûf, مَنُورًا sıfattır.³⁷⁸

Bu âyette مِنْ عَمَلٍ cümlesi sıla olup, مِنْ عَمَلٍ câr-mecrûru mahzûf âid zamirinden hâldir. Takdiri عَمَلٌ مِنْ عَمَلٍ dir. Yâni sadaka, sıla-i rahim ve ihtiyaç sahibine yardım gibi hayır işlerden manasındadır.³⁷⁹ Bu örnekte de عَمَلُوا fiil ve fâille temel cümle olmasına karşın cümlenin manası eksik kalmaktadır. Bu eksiklik hâl ile tamamlanmaktadır. Hâl bu örnekte de müessise ve mübeyyine olarak gelmiştir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

17. Furkân Sûresi 27. Âyet

﴿وَيَوْمَ يَعْضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا﴾

“O gün, (dünyada iken) haktan sapmış kişi ‘Keşke peygamberle birlikte aynı yolda olsam!’ diyerek ellerini ısıracak.”³⁸⁰

Âyette يَوْمَ zarf olup mahzûf أُذْكَرُ emir fiiline müteallıktır ve muzâftır. يَعْضُ الظَّالِمُ cümlesi mahallen mecrûr muzâfun ileyh, يَعْضُ fiil-i muzâri ve âmil, الظَّالِمُ fâil ve سَابِهُ'l-hâl, عَلَى يَدَيْهِ câr-mecrûr يَعْضُ fiiline müteallık, مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا, يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا cümlesi hâldir.³⁸¹

Bu ifadede مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا اتَّخَذْتُ يَقُولُ cümlesi fiil cümlesi olarak gelmiş olup هُوَ takdîrinde الظَّالِمُ’ den hâldir. Hâl cümlesi temel cümlenin bir ögesi olup müstetir هُوَ zamiri ile temel cümleye bağlanmaktadır. Bu örnekte de hâl, müessise ve mübeyyine olup cümleye yeni anlam katmakta ve manayı tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

18. Furkân Sûresi 31. Âyet

﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾

³⁷⁸ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XIX, 7; Dürre, *a.g.e.*, VI, 473; Derviş, *a.g.e.*, V, 345; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 362.

³⁷⁹ Derviş, *a.g.e.*, V, 345.

³⁸⁰ Furkân 25/27.

³⁸¹ Semin el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 479; Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XIX, 10; Dürre, *a.g.e.*, VI, 477; Derviş, *a.g.e.*, V, 347; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 362.

“İşte bunun gibi her peygambere karşı, günaha batmış kimseler içinden bir düşman çıkardık. Ama yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeterlidir.”³⁸²

Âyette كَفَى fiil-i mâzi ve âmil, بِرَبِّكَ başındaki ب harfi zâid, رَبِّ fâil, muzâf ve sâhibu'l-hâl, ك muzâfun ileyh, هَادِيًا hâl, وَنَصِيرًا hâl olan هَادِيًا kelimesine mâtuftur.³⁸³

Burada âyetin sonunda yer alan وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا cümlesinde هَادِيًا kelimesi fâil olan بِرَبِّ kelimesinden hâldir. Bu örnekte hâl müştak, vasıf olan ism-i fâil kalıbında gelmiştir ve kendisinden önceki temel cümledeki kapalılığı gidermektedir. Diğer örneklerde olduğu gibi hâl, müessise ve mübeyyinedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

19. Furkân Sûresi 32. Âyet

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾

“ İnkarcılar: ‘Kur’an ona bütünüyle bir defâda indirilseydi ya!’ diyorlar. Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik.”³⁸⁴

Âyette نَزِّلَ fiil-i mâzi, الَّذِينَ ism-i mevsûl, فَا il, لَوْلَا harf-i tahdîd, جُمْلَةً meçhûl fiil-i mâzi ve âmil, عَلَيْهِ câr-mecrûr نَزِّلَ fiiline müteallık, الْقُرْآنُ nâib-i fâil ve sâhibu'l-hâl, جُمْلَةً hâl ve mevsûf, وَاحِدَةً sıfattır.³⁸⁵

Bu cümlede mekûlu'l-kavl konumunda olan لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً cümlesi içerisinde جُمْلَةً kelimesi nâib-i fâil olan الْقُرْآنُ kelimesinden مُجْتَمِعًا takdîrinde hâldir.³⁸⁶

Önceki الْقُرْآنُ عَلَيْهِ نُزِّلَ لَوْلَا cümlesi temel cümle olmasına karşılık mana yönünden eksik kalmaktadır. Bu eksikliği ise hâl, ‘bütünüyle bir defâda’ manasını katmakla gidermektedir. Bu örnekte de hâl müessise ve mübeyyine olup cümleye yeni anlam katıp manayı tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

20. Furkân Sûresi 33. Âyet

³⁸² Furkân 25/31.

³⁸³ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 481; Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XIX, 14; Dürre, *a.g.e.*, VI, 481; Derviş, *a.g.e.*, V, 350.

³⁸⁴ Furkân 25/32.

³⁸⁵ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XIX, 15; Dürre, *a.g.e.*, VI, 481; Derviş, *I'râbu'l-Kur'âni'l-Kerim ve beyânuhû*, V, 351; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 362.

³⁸⁶ Neseff, *a.g.e.*, II, 535.

﴿وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا﴾

“Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım.”³⁸⁷

Âyette لَا nefiy harfi, يَأْتُونَ fiil-i muzâri ve âmil, و fâil, ك mefûlun bih, بِمَثَلٍ câr-mecrûr fiiline müteallık, إِلَّا hasr edatı, جِئْنَا fiil-i mâzi, نَا fâil, ك mefûlun bih, بِالْحَقِّ câr-mecrûr fiiline müteallık, وَأَحْسَنَ mâtuf, تَفْسِيرًا temyiz, بِالْحَقِّ جِئْنَا cümlesi hâl olup mahallen mansûptur.³⁸⁸

Bu ifadede بِالْحَقِّ جِئْنَا fiil-i mâzi şeklinde gelen hâl cümlesidir ve takdîri لَا يَأْتُونَكَ şeklinde. Hâl, müessise ve mübeyyine olup kendisinden önceki cümleye yeni anlam katmakta ve kapalılığı gidermektedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

21. Furkân Sûresi 34. Âyet

﴿الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾

“Yüzüstü cehenneme sürülecek olanlar, evet işte onların yerleri en kötü yer, yolları da en yanlış yoldur.”³⁹⁰

Âyette الَّذِينَ ism-i mevsûl olup هُمْ takdîrinde mahzûf mübtedânın haberi veya mübtedâ, يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ cümlesi sıra olup kendi içerisinde, يُحْشَرُونَ meçhûl fiil-i muzâri ve âmil, و nâib-i fâil ve sâhibu'l-hâl, عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ câr-mecrûr mahzûf hâle müteallık, takdîri مَقْلُوبِينَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ şeklindedir. إِلَىٰ جَهَنَّمَ câr-mecrûr fiiline müteallıktır. أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا isim cümlesi olarak haber veya tefsîriye cümlesi olup i'rabta yeri yoktur.³⁹¹

Bu âyette عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ câr-mecrûru mahzûf hâl olan مَقْلُوبِينَ kelimesine müteallıktır. Sâhibu'l-hâl, يُحْشَرُونَ fiilinin sonundaki nâib-i fâil olan cemâat vâv'ıdır (و). Bu örnekte

³⁸⁷ Furkân 25/33.

³⁸⁸ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XIX, 16; Dürre, *a.g.e.*, VI, 482; Derviş, *a.g.e.*, V, 351; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 363.

³⁸⁹ Derviş, *a.g.e.*, V, 351.

³⁹⁰ Furkân 25/34.

³⁹¹ Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XIX, 16; Dürre, *a.g.e.*, VI, 483; Derviş, *a.g.e.*, V, 351; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 363.

de hâl kendisinden önce yer alan temel cümleye ‘Yüzüstü olarak’ anlamını katmakta ve cümlelerin anlamını tamamlamaktadır. Yine hâl burada da müessise ve mübeyyine olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

22. Furkân Sûresi 35. Âyet

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا﴾

“Gerçek şu ki biz Mûsa’ya da kitap vermiş kardeşi Hârun’u onun yanında yardımcı yapmıştık.”³⁹²

Âyette جَعَلْنَا fiil-i mâzi ve âmil, نَا fâil, مَعَهُ mekân zarfı, أَخَاهُ birinci mefûlun bih ve sâhibu’l-hâl, هَارُونَ bir önceki أَخَاهُ’den bedel, وَزِيرًا hâldir veya ikinci mefûlun bihtir.³⁹³

Bu cümlede وَزِيرًا kelimesi müştak, vasıf bir kelime olarak gelmiş أَخَا kelimesinden hâldir. Hâl bu örnekte müfred olarak gelmiş olup müessise ve mübeyyinedir. Kendisinden önceki هَارُونَ مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ cümlesine yeni anlam katmaktadır. Zîra bu halde anlam ‘Kardeşi Hârunu yanında kıldık’ şeklinde olup eksik kalmaktadır. Hâl olan وَزِيرًا kelimesinin gelmesiyle anlam ‘Kardeşi Hârun’u yanında yardımcı kıldık’ şeklinde olup cümlelerin anlamı tamamlanmaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir. وَزِيرًا kelimesinin ikinci mefûlun bih olması durumunda ise mana: ‘Kardeşi Hârun’u onun yanında yardımcı yapmıştık’ olmaktadır.

23. Furkân Sûresi 41. Âyet

﴿وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا﴾

“Onlar ne zaman seni görseler, “Bu mu Allah’ın resûl olarak gönderdiği adam!” diyerek mutlaka seninle alay ederler.”³⁹⁴

Âyette إِذَا bir görüşe göre zaman zarfı, cezmetmeyen şart edatı ve muzâf; رَأَوْكَ mahallen mecrûr ve muzâfun ileyh; وَزِيرًا fiil-i mâzi, وَ fâil, ك mefûlun bih, إِن nâfiye, يَتَّخِذُونَ fiil-i muzâri ve âmil, وَ fâil ve sâhibu’l-hâl, ك birinci mefûlun bih, إِلَّا hasr edatı, هُزُؤًا ikinci mefûlun bih, أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا isim cümlesi olarak قَائِلِينَ takdîrinde

³⁹² Furkân 25/35.

³⁹³ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 482; Mahmud Sâfi, *a.g.e.*, XIX, 17; Dürre, *a.g.e.*, VI, 484; Derviş, *a.g.e.*, V, 354; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 363.

³⁹⁴ Furkân 25/41.

hâldir. Hâl cümlesi de kendi içerisinde; اُ istifham hemzesi, هَذَا mübtedâ, الَّذِي ism-i mevsûl, haber, رَسُوْلًا اللّٰهُ بَعَثَ cümlesi sıla olup, بَعَثَ fiil-i mâzi ve âmil, اللّٰهُ fâil, رَسُوْلًا hâldir. Sâhibu'l-hâl mahzûf âid zamiridir³⁹⁵

Bu âyette iki tâne hâl olup birincisi رَسُوْلًا اللّٰهُ بَعَثَ الَّذِي هَذَا cümlesidir ve isim cümlesi olarak قَائِلِيْنَ takdîrinde يَخْذُوْنَكَ fiilindeki cemâat vâv'ından (و) hâldir. Kendisinden önceki cümlenin anlamını tamamlamaktadır. Zîra hâl olmadan mana, 'Onlar ne zaman seni görseler, mutlaka seninle alay ederler.' şeklinde iken hâl cümlesinin eklenmesiyle alay ettikleri şeyin ne olduğu açıklanmaktadır ve mana: 'Onlar ne zaman seni görseler, Bu mu Allah'ın Resûl olarak gönderdiği adam! Diyerek mutlaka seninle alay ederler' şeklinde olup tamamlanmaktadır. Âyetteki ikinci hâl ise, hâl cümlesi içerisindeki رَسُوْلًا kelimesidir. Sâhibu'l-hâl ise mefûlun bih olan mahzûf âid zamiridir. Takdîri رَسُوْلًا اللّٰهُ بَعَثَ şeklindedir. Burada ise hâl müfred, müştak bir vasıf olarak gelmiş olup cümleye yeni anlam katıp manayı tamamlamaktadır. Hâl olmadığına mana 'Bu mu Allah'ın gönderdiği adam!' şeklinde eksik iken hâl ile birlikte mana 'Bu mu Allah'ın Resûl olarak gönderdiği adam!' şeklinde olup cümlenin anlamı tamamlanmaktadır. Bu iki örnekte de hâl müessise ve mübeyyine olarak gelmiştir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

Daha önce ifade edildiği gibi bazı meâllere bakıldığında bu âyetin meâlinde de cümlenin bir ögesi olan hâl cümlesinin müstakil, müste'nefe bir cümle gibi ele alınıp mana verildiği görülmektedir. Örnek:

Süleyman Ateş şöyle meâl vermektedir:

“Seni gördükleri zaman, mutlaka seni eğlence konusu yapıyorlar; Allah bunu mu elçi göndermiş?”³⁹⁶

Ömer Nasûhi Bilmen şöyle meâl vermektedir:

“Ve seni görünce de seni ancak bir eğlence yerine tutuyorlar. Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur diyorlar.”³⁹⁷

Hasan Basri Çantay şöyle meâl vermektedir:

³⁹⁵ Semin el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 485; Mahmud Sâfî, *a.g.e.*, XIX, 22; Dürre, *a.g.e.*, VI, 491; Derviş, *a.g.e.*, V, 356; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 362.

³⁹⁶ Süleyman Ateş, *a.g.e.*, 261.

³⁹⁷ Ömer Nasûhi Bilmen, *a.g.e.*, V, 2416.

“Seni gördükleri vakit ‘Bu mu Allah’ın peygamber olarak gönderdiği? (derler), seni bir eğlenceden başka bir şey edinmezler.”³⁹⁸

Abdullah Aydın şöyle meâl vermektedir:

“(Habîbim müşrikler) seni gördükleri zaman: ‘Bu mu Allah’ın peygamber olarak gönderdiği?’ derler, seni bir eğlenceden başka bir şey edinmezler.”³⁹⁹

Verilen meâllere bakıldığında فَآئِلِينَ takdirindeki hâlin tercümeyle tam olarak yansımayıp yeni bir cümle gibi mana verildiği görülmektedir.

24. Furkân Sûresi 45. Âyet

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا﴾

“Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi onu elbet hareketsiz de kıları. Sonra güneşi gölgeye yol gösterici kılmışızdır.”⁴⁰⁰

Âyette اُ istifham hemzesi, تَرَ fiil-i muzâri, مُسْتَتِرِ أَنْتَ fâil, إِلَى رَبِّكَ câr-mecrûr fiiline müteallık, كَيْفَ hâl, مَدَّ fiil-i mâzi ve âmil, الظِّلَّ mefûlun bih ve sâhibu'l-hâl, وَلَوْ cümlesi hâldir. Hâl cümlesi de kendi içerisinde وَ vâv-ı hâliyye, لَوْ cezmetmeyen şart edatı, شَاءَ fiil-i mâzi, جَعَلَ fiil-i mâzi, هُ birinci mefûlun bih, سَاكِنًا ikinci mefûlun bih, ثُمَّ atıf harfî, جَعَلَ fiil-i mâzi ve âmil, نَا fâil, الشَّمْسَ birinci mefûlun bih, عَلَيْهِ hâl veya دَلِيلًا'ne müteallık, دَلِيلًا ikinci mefûlun bih ve sâhibu'l-hâldir.⁴⁰¹

Bu âyette üç tâne hâl bulunmakta olup birincisi, كَيْفَ istifham edatı olup mefûl olan الظِّلَّ kelimesinden hâldir. Sadâret (öne geçme) hakkı olduğu için sâhibu'l-hâlden önce gelmiştir. İkinci hâl, وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا cümlesidir. Fiil cümlesi olarak gelmiştir ve ana cümleye هُ âid zamiri ve vâv-ı hâliyye ile bağlanmıştır. Üçüncü hâl, عَلَيْهِ câr-mecrûru olup esâsen sıfat olmasına karşın mevsufu olan دَلِيلًا kelimesinin önüne geçtiği için hâl olmuştur. عَلَيْهِ câr-mecrûru ile ilgili diğer bir görüş ise دَلِيلًا kelimesine müteallık olduğudur. Buradaki üç hâl de, müessise ve mübeyyine olup kendisinden önceki temel

³⁹⁸ Hasan Basri Çantay, *a.g.e.*, II, 649.

³⁹⁹ Abdullah Aydın, *a.g.e.*, 364.

⁴⁰⁰ Furkân 25/45.

⁴⁰¹ Dürre, *a.g.e.*, VI, 495; Derviş, *a.g.e.*, V, 362; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 364.

cümlenin manasını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukâredir.

25. Furkân Sûresi 47. Âyet

﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا﴾

“Sizin için geceyi bir örtü, uykuyu dinlenme hâli kılan, gündüz vaktini ise bir diriliş ortamı yapan O’dur.”⁴⁰²

Âyette *هُوَ* mübtedâ, *الَّذِي* ism-i mevsûl ve haber, *جَعَلَ* cümlesi sîla olup, *جَعَلَ* fiil-i mâzi ve âmil, müstetir *هُوَ* fâil, *لَكُمْ* hâl, *اللَّيْلَ* birinci mefûlun bih ve sâhibu’l-hâl, *لِبَاسًا* ikinci mefûlun bihtir. *وَالنَّوْمَ سُبَاتًا* cümlesi bir önceki *لِبَاسًا*’ne mâtuftur. *وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا* cümlesi de bir önceki *جَعَلَ* cümlesine mâtuftur.⁴⁰³

Bu ifadede *لَكُمْ* câr-mecrûru esâsen sıfat olmasına karşın mevsûfunun önüne geçtiği için hâl olarak gelmiştir.

26. Furkân Sûresi 48. Âyet

﴿وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا﴾

“Rüzgarları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O’dur. Gökten de tertemiz su indirdik.”⁴⁰⁴

Âyette *هُوَ* mübtedâ, *الَّذِي* ism-i mevsûl ve haber, *أَرْسَلَ* sîla cümlesi olup, *أَرْسَلَ* fiil-i mâzi ve âmil, müstetir *هُوَ* fâil, *الرِّيحَ* mefûlun bih ve sâhibu’l-hâl, *بُشْرًا* hâl, *بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ* zarf-ı mekân, *وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا* cümlesi ise önceki *أَرْسَلَ* cümlesine mâtuftur.⁴⁰⁵

Bu âyette sîla cümlesi olan *أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا* cümlesi içerisinde *بُشْرًا* kelimesi müfred, müştak bir vasıf olarak cümlede mefûlun bih olan *الرِّيحَ* kelimesinden hâldir. Kendisinden önceki *أَرْسَلَ الرِّيحَ* cümlesi fiil ve fâille temel cümle olmasına karşın mana eksik kalmaktadır, bu eksiklik ise hâl olan *بُشْرًا*

⁴⁰² Furkân 25/47.

⁴⁰³ Dürre, *a.g.e.*, VI, 497; Derviş, *a.g.e.*, V, 362; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 364.

⁴⁰⁴ Furkân 25/48.

⁴⁰⁵ Dürre, *a.g.e.*, VI, 498; Derviş, *a.g.e.*, V, 363; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 364.

kelimesi ile tamamlanmaktadır. Hâl, bu örnekte de müessise ve mübeyyinedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

Meâllere bakıldığında hâl manasının verildiği görülmektedir.

Hasan Basri Çantay şöyle meâl vermektedir:

“O, rahmetinin önünde rüzgârları bir müjde (ci) olarak gönderendir. Biz gökten tertemiz su indirdik.”⁴⁰⁶

Süleyman Ateş şöyle meâl vermektedir:

“Ve O, rahmetinin önünde rüzgarları müjdecî gönderdi. Ve gökten tertemiz bir su indirdik.”⁴⁰⁷

Abdullah Parlıyan şöyle meâl vermektedir:

“Rahmetinin önünden rüzgarları, müjdecî olarak gönderen O'dur. Evet böylece, gökten tertemiz suyu biz indiriyoruz.”⁴⁰⁸

27. Furkân Sûresi 49. Âyet

﴿لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنْبِيَّ كَثِيرًا﴾

“Onunla ölü toprağı canlandıralım ve hayvanıyla, insanıyla yarattığımız nice varlıkları suya kavuşturalım.”⁴⁰⁹

Âyette نُسْقِي fiil-i muzâri ve âmil, müstetir نَحْنُ fâil, هُ birinci mefûlun bih ve sâhibu'l-hâl, مِمَّا mahzuf hâle müteallık, takdîri, مِمَّا كَانَتْ دَر. ⁴¹⁰ مَا ism-i mevsûl, خَلَقْنَا sıla cümlesi, أَنْعَامًا ikinci mefûlun bih, وَأَنْبِيَّ önceki أَنْعَامًا'ne mâtuftur. ⁴¹¹

Bu cümlede مِمَّا câr-mecrûru 'أَنْعَامًا'nin durumunu bildiren mahzuf hâle müteallık olup müessise ve mübeyyinedir. مِمَّا câr-mecrûru ile ilgili diğeri bir görüş ise نُسْقِي fiiline müteallık olduğudur. Her iki durumda da lâfzî tercümede şekil farklılığı görülse de tefsîri tercümede mana aynı olmaktadır.

28. Furkân Sûresi 53. Âyet

﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا﴾

⁴⁰⁶ Hasan Basri Çantay, *a.g.e.*, II, 647.

⁴⁰⁷ Süleyman Ateş, *a.g.e.*, 251.

⁴⁰⁸ Abdullah Parlıyan, *a.g.e.*, 249.

⁴⁰⁹ Furkân 25/49.

⁴¹⁰ Neseî, *a.g.e.*, II, 542.

⁴¹¹ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 488; Dürre, *a.g.e.*, VI, 499; Derviş, *a.g.e.* V, 363; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 364.

“Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışacak şekilde salıveren ve ikisi arasına bir engel, aşılmaz bir perde koyan O’dur.”⁴¹²

Âyette *هُوَ* mübtedâ, *الَّذِي* ism-i mevsûl ve haber, *مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ* sıla, *مَرَجَ* fiil-i mâzi ve âmil, müstetir *هُوَ* fâil, *الْبَحْرَيْنِ* mefûlun bih ve sâhibu’l-hâl, *هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ* cümlesi hakkında iki görüş olup birincisi, isti’nâfiyye oluşu ikincisi ise, hâl konumunda mahzûf kavlı maddesinin mekûlu, yâni *مَقُولًا فِيهِمَا* takdirindedir. *هَذَا* mübtedâ, *عَذْبٌ* birinci haber, *وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا* bir önceki cümleye mâtuf, *وَهَذَا مَلْحٌ أُجَاجٌ* ikinci haber, *فُرَاتٌ* cümlesi ise, önceki sıla olan *مَرَجَ* cümlesine mâtuftur.⁴¹³

Bu âyette *هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ* cümlesi hâl olan mahzûf *مَقُولًا* kelimesinin mekûlu’l-kavlidir. Takdiri *مَقُولًا فِيهِمَا* şeklindedir. *هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ* cümlesi ile ilgili diğeri bir görüş ise, müste’nefe cümle olduğudur. Hâl olarak ele aldığımızda müessie ve mübeyyine olup temel cümleyi tamamlamaktadır. Müste’nefe kabul edildiğinde mana: “O, iki denizi (birbirine) salıp katandır. Şu tatlı ve susuzluğu gidericidir. Bu ise tuzlu ve acıdır.” Hâl kabul edildiğinde ise mana: “Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışacak şekilde salıveren ve ikisi arasına bir engel, aşılmaz bir perde koyan O’dur.” şeklinde olmaktadır. Meâllere bakıldığında her iki türlü de meâl verildiği görülmektedir.

Süleyman Ateş şöyle meal vermektedir:

“O, iki denizi birbirine salmıştır. Bu tatlı, susuzluğu giderici; bu tuzlu ve acıdır. Ve ikisinin arasına birbirine kavuşmalarına engel olan bir perde koymuştur (hiç birbirine kavuşmazlar).”⁴¹⁴

Bayraktar Bayraklı şöyle meal vermektedir:

“Birin suyu tatlı ve serinletici, diğerininki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip, aralarında da karışmalarını önleyen bir perde koyan, Allah’tır.”⁴¹⁵

29. Furkân Sûresi 55. Âyet

⁴¹² Furkân 25/53.

⁴¹³ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 490; Dürre, *a.g.e.*, VI, 503; Derviş, *a.g.e.*, V, 368; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 364.

⁴¹⁴ Süleyman Ateş, *a.g.e.*, 265.

⁴¹⁵ Bayraktar Bayraklı, *a.g.e.*, 121.

﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا﴾

“Ama onlar Allah’ı bırakıp kendilerine faydası da zararları da dokunmayan şeylere kulluk ediyorlar. Doğrusu inkârcı kişi, Rabbine karşı onların destekçisidir.”⁴¹⁶

Âyette وَيَعْبُدُونَ fiil-i muzâri ve âmîl, و fâil, مِنْ دُونِ اللَّهِ hâl, مَا ism-i mevsûl, mefûlun bih ve sâhibu’l-hâl, لَا يَنْفَعُهُمْ sîla, وَلَا يَضُرُّهُمْ bir önceki يَنْفَعُهُمْ cümlesine mâtuftur, و atıf harfî, كَانَ nâkıs fiil-i mâzi, الْكَافِرُ kelimesi كَانَ’nin ismi, عَلَىٰ رَبِّهِ câr-mecrûr ظَهِيرًا’na müteallık, ظَهِيرًا kelimesi كَانَ’nin haberidir.⁴¹⁷

Bu ifadede مِنْ دُونِ اللَّهِ câr-mecrûru ism-i mevsûl olan مَا’dan hâldir. Örnekte hâl şibh-i cümle olarak gelmiş olup müessise ve mübeyyinedir. Cümlelerin anlamını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

30. Furkân Sûresi 56. Âyet

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾

“Biz seni sadece bir müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.”⁴¹⁸

Âyette مَا nefiy harfî, أَرْسَلْنَا fiil-i mâzi ve âmîl, كَ mefûlun bih ve sâhibu’l-hâl, إِلَّا hasr edatı, مُبَشِّرًا hâl, وَنَذِيرًا bir önceki مُبَشِّرًا’na mâtuftur.⁴¹⁹

Örnekte مُبَشِّرًا kelimesi müfred, müştak bir vasıf olarak gelmiş olup cümlede mefûlun bih konumunda olan كَ zamirinden hâldir. Bu örnekte de hâl müessise ve mübeyyine olup temel cümleye yeni mana katıp cümlelerin anlamını tamamlamıştır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

31. Furkân Sûresi 57. Âyet

﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا﴾

“De ki: Bu görevimden dolayı, dileyenin Rabbine giden bir yol izlemesi dışında, sizden bir karşılık istemiyorum.”⁴²⁰

⁴¹⁶ Furkân 25/55.

⁴¹⁷ Derviş, *a.g.e.*, V, 368; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 364.

⁴¹⁸ Furkân 25/56.

⁴¹⁹ Dürre, *a.g.e.*, VI, 505; Derviş, *a.g.e.*, V, 368; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 365.

⁴²⁰ Furkân 25/57.

Âyette قُلْ emir fiil ve âmil, müstetir أَنْتَ fâil, مَا nefiy harfi, أَسْأَلُ fiil-i muzâri, müstetir أَنَا fâil, كُمْ mefûlun bih, عَلَيْهِ hâl, مِنْ أَجْرِ kelimesinin başındaki مِنْ zâid olup, شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ ism-i mevsûl, مَنْ hasr edatı, إِلَّا kelimesi mefûlun bih ve sâhibu'l-hâl, سَبِيلًا sıla cümlesidir.⁴²¹

Bu cümlede عَلَيْهِ câr-mecrûru aslen sıfat olup mevsûfu olan أَجْرٍ kelimesinin önüne geçtiği için مِنْ أَجْرِ kelimesinden hâl olarak gelmiştir.

32. Furkân Sûresi 58. Âyet

﴿وَتَوَكَّلْ عَلَىٰ الْعِيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَىٰ بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا﴾

“Asla ölmeyecek olan O diri varlığa dayanıp güven ve O’nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından haberdar olma konusunda O kendi kendine yeterlidir.”⁴²²

Âyette تَوَكَّلْ emir fiil, müstetir أَنْتَ fâil, عَلَىٰ الْعِيِّ câr-mecrûr fiiline müteallık, الَّذِي ism-i mevsûl ve sıfat, لَا يَمُوتُ sıla cümlesi, وَ atıf harfi, سَبِّحْ emir fiil ve âmil, müstetir أَنْتَ fâil ve sâhibu'l-hâl, بِحَمْدِهِ câr-mecrûr mahzûf hâl olan مُتَلَبِّسًا'ne müteallık, كَفَىٰ fiil-i mâzi ve âmil, müstetir هُوَ fâil ve sâhibu'l-hâl, بِهِ başındaki بِ zâid olup fâil ve sâhibu'l-hâl, بِذُنُوبِ câr-mecrûr خَبِيرًا'na müteallık, عِبَادِهِ muzâfun ileyh, خَبِيرًا iki görüş vardır: Birinci görüşe göre, temyizdir. İkinci görüşe göre ise, hâldir.⁴²³

Bu âyette iki tâne hâl vardır. Birincisi, mahzûf olup takdiri مُتَلَبِّسًا'dir ve بِحَمْدِهِ câr-mecrûru ona müteallıktır. Müstetir أَنْتَ zamiri ise sâhibu'l-hâldir. İkincisi خَبِيرًا kelimesidir. Müfred, müştak bir vasıf olup fâil olan بِهِ zamirinden hâldir. خَبِيرًا kelimesi hakkında diğer bir görüş ise temyiz olduğudur. Bu ayetteki hâller de müessise ve mübeyyine olarak gelmiş olup temel cümlenin anlamını tamamlamaktadırlar. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

33. Furkân Sûresi 63. Âyet

﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾

⁴²¹ Dürre, a.g.e., VI, 506; Derviş, a.g.e., V, 368; Muhammed Tayyib İbrahim, a.g.e., 365.

⁴²² Furkân 25/58.

⁴²³ Dürre, a.g.e., VI, 507; Derviş, a.g.e., V, 370; Muhammed Tayyib İbrahim, a.g.e., 365.

“Rahman’ın has kulları yeryüzünde vakarla yürüyen, cahiller onlara laf attığı zaman, ‘selâm’ deyip geçen kullardır.”⁴²⁴

Âyette عِبَادُ mübtedâ ve muzâf, الرَّحْمَنِ muzâfun ileyh, الَّذِينَ ism-i mevsûl ve haber, عَلَى الْأَرْضِ cümlesi sıla, يَمْشُونَ fiil-i muzâri ve âmil, وَ fâil ve sâhibu’l-hâl, إِذَا zarf-ı zaman ve cezmetmeyen şart edatı, هَؤُنَا hâl, مَمْشُونَ fiiline müteallık, قَالَوْا fiil-i mâzi, هُمْ mefûlun bih, فَالَّذِينَ فَاعِلٌ fiil-i mâzi, وَ fâil, سَلَامًا mefûlu mutlaklıdır.⁴²⁵

Bu âyette sıla cümlesi olan هَؤُنَا عَلَى الْأَرْضِ cümlesindeki هَؤُنَا kelimesi müfred, câmid olarak gelmiş olup مَمْشُونَ fiilindeki cemâat vâvından (و) hâldir.⁴²⁶ Örnekte hâl müessise ve mübeyyinedir ve kendisinden önceki temel cümleye yeni mana katıp cümlenin anlamını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

34. Furkân Sûresi 64. Âyet

﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾

“Onlar, Rablerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.”⁴²⁷

Âyette الَّذِينَ ism-i mevsûl ve öncesine matuf, يَبِيتُونَ cümlesi sıla, نَائِمِينَ nâkıs veya tam fiil-i muzâri ve âmil, وَ fâil veya يَبِيتُ’nün ismi, لِرَبِّهِمْ câr-mecrûr سُجَّدًا ne müteallık, هَؤُنَا hâl veya يَبِيتُ’nün haberi, وَقِيَامًا önceki سُجَّدًا ne mâtuftur.⁴²⁸

Bu ifadede يَبِيتُ fiilinin tam fiil olduğunu kabul edersek, سُجَّدًا müfred, müştak bir vasıf olarak gelmiş يَبِيتُونَ fiilindeki cemâat vâvından (و) hâldir. Hâl müessise ve mübeyyine olup cümlenin anlamını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir. يَبِيتُ fiilini nâkıs fiil olarak ele alırsak سُجَّدًا kelimesi يَبِيتُ’nün haberi olmaktadır.

⁴²⁴ Furkân 25/63.

⁴²⁵ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 497; Dürre, *a.g.e.*, VI, 513; Derviş, *a.g.e.*, V, 375; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 362.

⁴²⁶ Neseî, *a.g.e.*, II, 547.

⁴²⁷ Furkân 25/64.

⁴²⁸ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 498; Dürre, *a.g.e.*, VI, 513; Derviş, *a.g.e.*, V, 375; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 365

35. Furkân Sûresi 67. Âyet

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾

“Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında makul bir dengeye göre olur.”⁴²⁹

Âyette وَالَّذِينَ ism-i mevsûl ve öncesine mâtuf, إِذَا zaman zarfı ve cezmetmeyen şart edatı, أَنْفَقُوا fiil-i mâzi ve âmil, و fâil ve sâhibu'l-hâl, لَمْ يُسْرِفُوا şartın cevâbı, وَلَمْ kelimesindeki و harfinin atıf harfi olarak alınmasıdır ki bu halde ise, لَمْ يُسْرِفُوا kelimesine atfedilir ve anlam meâlde verdiğimiz gibi olur. İkinci olarak, âyetin sonundaki وَكَانَ بَيْنَ قَوَامًا cümlesi içerisindeki بَيْنَ ذَٰلِكَ terkîbi esâsen sıfat olup mevsufu olan قَوَامًا kelimesinin önüne geçtiği için hâl olmuştur. Hâl, müessise ve mübeyyine olup cümlenin anlamını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.⁴³⁰

Bu cümlede لَمْ يَقْتُرُوا kelimesindeki و harfini hâliyye olarak kabul edersek أَنْفَقُوا fiilindeki cemâat vâvından hâl olur. Anlam ‘Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman saçıp savurmaksızın israf da etmezler’ şeklinde olur. İkinci görüş ise, لَمْ يَقْتُرُوا kelimesindeki و harfinin atıf harfi olarak alınmasıdır ki bu halde ise, لَمْ يُسْرِفُوا kelimesine atfedilir ve anlam meâlde verdiğimiz gibi olur. İkinci olarak, âyetin sonundaki وَكَانَ بَيْنَ قَوَامًا cümlesi içerisindeki بَيْنَ ذَٰلِكَ terkîbi esâsen sıfat olup mevsufu olan قَوَامًا kelimesinin önüne geçtiği için hâl olmuştur. Hâl, müessise ve mübeyyine olup cümlenin anlamını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

36. Furkân Sûresi 68. Âyet

﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ

﴿أَثَامًا﴾

“Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar, haksız yere Allah’ın dokunmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zîna etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse günahını yüklenecek.”⁴³¹

Âyette و atıf harfi, لَا nefiy harfi, يَقْتُلُونَ fiil-i muzâri ve âmil, و fâil ve sâhibu'l-hâl, هُوَ ismi, ذَٰلِكَ hâl, يَلْقَى ise hâl, هُوَ ismi, النَّفْسَ mefûlun bih ve mevsûf, الَّتِي ism-i mevsûl sıfat, حَرَّمَ اللَّهُ sîla cümlesi, إِلَّا hasr

⁴²⁹ Furkân 25/67.

⁴³⁰ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 501; Dürre, *a.g.e.*, VI, 518; Derviş, *a.g.e.*, V, 379; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 365.

⁴³¹ Furkân 25/68.

edatı, وَلَا يَزْنُونَ. *يُفْتُلُونَ* fiiline müteallıktır. *مُتَلَبِّسِينَ* olan mahzûf hâle veya *يُفْتُلُونَ* fiiline müteallıktır. *يُقَىٰ أَثَامًا* öncesine mâtuftur.⁴³²

Bu âyette *بِالْحَقِّ* câr-mecrûru takdiri *مُتَلَبِّسِينَ* olan mahzûf hâle müteallıktır. Mahzûf olan *مُتَلَبِّسِينَ* kelimesi ise *يُفْتُلُونَ* fiilinin fâili olan cemâat vâvından hâldir. Hâl bu Örnekte de müessise ve mübeyyine olarak gelmiş olup cümleye yeni anlam katıp manayı tamamlamaktadır. Diğer bir görüşe göre ise *بِالْحَقِّ* câr-mecrûru, *يُفْتُلُونَ* fiiline müteallıktır.⁴³³

37. Furkân Sûresi 69. Âyet

﴿يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا﴾

“Kıyamet gününde ona azabı kat kat verilecek ve alçaltılmış olarak o azap içinde ebedî kalacaktır.”⁴³⁴

Âyette *يَخْلُدْ* fiil-i muzârî ve âmil, müstetir *هُوَ* fâil ve sâhibu'l-hâl, *فِيهِ* câr-mecrûr *يَخْلُدْ* fiiline müteallık, *مُهَانًا* hâldir.⁴³⁵

Bu ifadede *مُهَانًا* kelimesi müfred, müştak bir vasıf olarak gelmiş olup fâil olan müstetir *هُوَ* zamirinden hâldir. Hâl müessise ve mübeyyine olup cümlelerin manasını tamamlamaktadır. Zira hâl olmadan mana ‘O azap içinde ebedî kalacaktır’ şeklinde eksik iken hâlin getirilmesiyle mana ‘Alçaltılmış olarak o azap içinde ebedî kalacaktır’ şeklinde cümlelerin anlamı tamamlanmaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukârinedir.

38. Furkân Sûresi 72. Âyet

﴿وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا﴾

“Yine anılan o iyi kullar, asılsız şeylere şahitlik etmezler; boş ve manasız davranışlarla karşılaştıklarında onurluca çekip giderler.”⁴³⁶

⁴³² Semin el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 502; Dürre, *a.g.e.*, VI, 519; Derviş, *a.g.e.*, V, 380; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 366.

⁴³³ Derviş, *a.g.e.*, V, 380.

⁴³⁴ Furkân 25/69.

⁴³⁵ Nesefî, *a.g.e.*, II, 550; Semin el-Halebî, *a.g.e.*, VIII, 504; Dürre, *a.g.e.*, VI, 521; Derviş, *a.g.e.*, V, 380; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 366.

⁴³⁶ Furkân 25/72.

Âyette **الَّذِينَ** ism-i mevsûl ve bir önceki ism-i mevsûle mâtuf, **الرُّؤُوفَ** sîla cümlesi, **و** atıf harfi, **إِذَا** zaman zarfı, **مَرُّوا** fiil-i mâzi, mahallen mecrûr ve muzâfun ileyh, **و** fâil, **بِاللَّغْوِ** câr-mecrûr **مَرُّوا** fiiline müteallık, **مَرُّوا** fiil-i mâzi ve âmil, **و** fâil ve sâhibu'l-hâl, **كِرَامًا** hâldir.⁴³⁷

Bu cümlede **كِرَامًا** kelimesi müfred, müştak bir vasıf olarak **مَرُّوا** fiilinin fâili olan cemâat vâvından (**و**) hâldir. Hâl, müessise ve mübeyyine olup cümlenin manasını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukâredir.

39. Furkân Sûresi 73. Âyet

﴿وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا﴾

“Kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığında o âyetler karşısında körler ve sağırlar gibi bilinçsizce davranmazlar.”⁴³⁸

Âyette **الَّذِينَ** ism-i mevsûl ve bir önceki ism-i mevsûle mâtuf, **إِذَا** zaman zarfı, **ذُكِّرُوا** fiil-i mâzi, **و** fâil, **بِآيَاتِ** câr-mecrûr **ذُكِّرُوا** fiiline müteallık ve muzâf, **رَبِّهِمْ** muzâfun ileyh, **لَمْ يَخِرُّوا** fiil-i muzâri ve âmil, **و** fâil ve sâhibu'l-hâl, **عَلَيْهَا** câr-mecrûr **يَخِرُّوا** fiiline müteallık, **صُمًّا** hâl, **وَعُمْيَانًا** bir önceki hâl olan **صُمًّا** kelimesine mâtuftur.⁴³⁹

40. Furkân Sûresi 74. Âyet

﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾

“Onlar, ‘Ey Rabbimiz, bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet, bizi muttakilere önder yap!’ derler.”⁴⁴⁰

Âyette **الَّذِينَ** ism-i mevsûl ve bir önceki ism-i mevsûle mâtuf, **يَقُولُونَ** fiil-i muzâri, **و** fâil, **رَبَّنَا** münâda, **هَبْ** emir fiil ve âmil, müstetir **أَنْتَ** fâil, **لَنَا** câr-mecrûr **هَبْ** fiiline müteallık, **مِنْ أَزْوَاجِنَا** hâl, **وَذُرِّيَّاتِنَا** bir önceki **مِنْ أَزْوَاجِنَا** terkibine mâtuf, **قُرَّةَ** muzâf mefûlun

⁴³⁷ Dürre, *a.g.e.*, VI, 525; Derviş, *a.g.e.*, V, 382; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 366.

⁴³⁸ Furkân 25/73.

⁴³⁹ Dürre, *a.g.e.*, VI, 525; Derviş, *a.g.e.*, V, 383; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 366.

⁴⁴⁰ Furkân 25/74.

bih ve sâhibu'l-hâl, اَعْينَ muzâfun ileyh, و atıf harfi, اجعلنا emir fiil, müstetir اَنْتَ fâil, نا birinci mefulun bih, لِلْمُتَّقِينَ hâl, اِمَامًا ise ikinci mefulun bih ve sâhibu'l-hâldir.⁴⁴¹

Bu âyette iki tâne hâl olup birincisi, مِنْ اَزْوَاجِنَا câr-mecrûru olup mefulun bih olan فُرَّة kelimesinden hâldir. İkincisi, لِلْمُتَّقِينَ câr-mecrûru olup esâsen sıfat olmasına karşın mevsûfu olan اِمَامًا kelimesinin önüne geçtiği için hâl olmuştur. Örnekte bulunan her iki hâl de müessise ve mübeyyinedir. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukâriinedir.

41. Furkân Sûresi 75. Âyet

﴿اُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا﴾

“İşte bunlar, sabretmelerine karşılık Cennet’in gönül açıcı yüksek çardağıyla mükâfatlandırılmaya lâyık görülürler ve orada saygı ve selâm ile karşılanırlar.”⁴⁴²

Âyette اُولَٰئِكَ mübtedâ, يُجْزَوْنَ meçûl fiil-i muzâri ve haber, و nâib-i fâil, الْغُرْفَةَ mefulun bih, بِمَا câr-mecrûr يُجْزَوْنَ fiiline müteallık, مَا ism-i mevsûl, صَبَرُوا sıla cümlesi, وَيُلَقَّوْنَ fiil-i muzâri, âmîl ve mâtuftur, و fâil ve sâhibu'l-hâl, فِيهَا câr-mecrûr takdîri olan mahzûf hâle müteallık, تَحِيَّةً mefulun bih, وَسَلَامًا kelimesi تَحِيَّةً ne mâtuftur.⁴⁴³

Bu âyette iki tâne hâl olup birincisi, بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا âyetin tamamı isim cümlesi olarak gelmiş olup bir önceki âyetteki الْمُتَّقِينَ'den hâldir. İkinci bir görüş ise, 63. âyetteki عِبَادُ الرَّحْمَنِ'nin haberi olduğudur. İkincisi, فِيهَا câr-mecrûru takdîri كَانُوا olan mahzûf hâle müteallık olup mahzûf كَانُوا kelimesi وَيُلَقَّوْنَ fiilinin fâili olan cemâat vâvından (و) hâldir. Örnekteki her iki hâle bakıldığında her ikisinin de müessise ve mübeyyine olduğu görülmektedir. Zira ilk hâl kendisinden önceki âyette geçen muttakîlerin diğer bir özelliğinden bahsetmekte ve cümleye yeni bir mana katmaktadır. İkinci hâl de aynı şekilde bulunduğu cümlenin manasını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukâriinedir.

42. Furkân sûresi 76. Âyet

⁴⁴¹ Dürre, *a.g.e.*, VI, 527; Derviş, *a.g.e.*, V, 383; Muhammed Tayyib İbrahim, *a.g.e.*, 366.

⁴⁴² Furkân 25/75. Meâl için bkz. Celal Yıldırım, *a.g.e.*, 734.

⁴⁴³ Derviş, *a.g.e.*, V, 383.

﴿خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا﴾

“Orada sonsuzca yaşayacaklar. Ne güzel bir yerleşme ve kalma yeri!”⁴⁴⁴

Âyette خَالِدِينَ bir önceki âyetteki يُجْرُونَ fiilinin nâib-i fâili olan و'dan hâldir.⁴⁴⁵

مُسْتَقَرًّا, مُسْتَقَرًّا, حَسُنَتْ fiil-i mâzi, müstetir هي fâil, مُسْتَقَرًّا şibh-i fiiline müteallık, خَالِدِينَ câr-mecrûr فِيهَا temyiz, وَمُقَامًا bir önceki مُسْتَقَرًّا'na matuftur. حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا cümlesi ise bir önceki âyette geçen الْغُرُفَةَ kelimesinden hâldir.⁴⁴⁶

Bu ifadede iki tâne hâl vardır. Birincisi, خَالِدِينَ kelimesi olup müfred, müştak bir vasıf olarak gelmiştir ve bir önceki âyetteki يُجْرُونَ fiilinin nâib-i fâili olan و'dan hâldir. İkincisi, حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا fiil cümlesi olup bir önceki âyette geçen الْغُرُفَةَ kelimesinden hâldir. Örnekteki her iki hâl de müessise ve mübeyyine olup cümleye yeni mana katıp cümlenin anlamını tamamlamaktadır. Aynı zamanda maksûde, hakîkiyye ve mukâinedir.

⁴⁴⁴ Furkân 25/76.

⁴⁴⁵ Nahhâs, a.g.e., III, 170; Nesefî, a.g.e., II, 552.

⁴⁴⁶ Dürre, a.g.e., VI, 530; Dervîş, a.g.e., V, 383; Muhammed Tayyib İbrahim, a.g.e., 366.

Tablo 2.3.1 : Furkân Sûresindeki Hâl Çeşitlerinin Cümledeki Yapısına Göre İstatiksel Verileri

Cümle içerisindeki Yapısına Göre Hâl Çeşitleri	Adedi	%
Müfred hâl	17	28.3
Cümle hâl	16	26.6
Şibh-i cümle hâl	25	41.6
İstifham	2	3.3
Toplam	60	100

Tablo 2.3.2 : Sûre içerisindeki Hâl Kısımlarının İstatiksel Verileri

Hâlin Kısımları	Aded	%
Hâl-i Müessise ve Mübeyyine	60	100
Hâli Maksûde	60	100
Hâli Muvattia	---	---
Hâli Hakikiyye	60	100
Hâli Sebebiyye	---	---
Hâli Mukârine	60	100
Hâli Mukaddere	---	---
Hâli Mahkiyye	---	---
Sûredeki Toplam Hâl Adedi	60	100

Tablodan görüldüğü üzere sûredeki hâl yapılarının tamamında hâl-i mübeyyine, maksûde, hakikiyye, mukârine kısımları görülmekle birlikte hâl-i muvattia, sebebiyye, mukaddere, mahkiyye kısımları görülmemektedir.

SONUÇ

Hâl, cümlede fâilin, mefûlun ya da her ikisinin, fiilin işlendiği andaki durumlarını açıklayan bir ögedir. Bazı nahivcilere göre cümlenin diğer unsurları olan mübteda, haber ve muzafun ileyhin durumlarını da açıklamaktadır. Arap dili gramerinde mansûbattan olan hâl, cümlenin ana ögesi değil yan ögesi konumundadır. Türkçedeki durum zarfına karşılık gelmektedir. Cümlede yan öge olmakla birlikte anlama olan katkısı bakımından aslî bir yere sahiptir. Zira hâl cümlede bazen te'kid bazen de beyan için gelmektedir. Hâl manasının gerekli şekilde verilmemesi cümlenin anlam bütünlüğünü bozmakta ve yanlış mana vermeye sebep olmaktadır. Bu durumun Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerine anlam verme noktasında ne derece önemli olduğu âşikardır.

Furkân sûresindeki hâl yapılarının dilbilimsel bir metodla incelenmesini konu edinen bu çalışma, sûredeki mevcut yetmiş yedi âyet içerisindeki kırk iki ayette yer alan hâl yapılarının birebir incelenmesini içermektedir.

Sûrede toplam altmış tane hâl olduğu tespit edilmiştir. Bunların on yedi tanesi müfred, iki tanesi istifham, on altı tanesi cümle, yirmi beş tanesi ise şibh-i cümle şeklinde gelmektedir. Müfred olarak gelen hâl örneklerinin çoğunun ise müştak bir vasıf olduğu görülmektedir. Sûrede yer alan hâl örneklerinin hepsinin ise hâl-i mübeyyine, maksûde, hakîkiye ve mukârine kısmına girdiği tespit edilmiştir. Hâl-i muvattâ, müekkide, sebebiye, mukaddere ve mahkiye örneklerine rastlanılmamıştır.

Araştırmada belirtilen Kur'an meallerinde genellikle hal yapılarının, Türkçe olarak hâl manasını yansıttığı görülmüştür. Hâl manasını yansıtmayan bazı meâller ise tespit edilip zikredilmiştir. Hâl olduğunda ihtilaf olmayan yerlerde yeni bir cümle gibi anlam vermekten ziyade hâl manasının yansıtılmasının daha uygun olduğuna dikkat çekilmiştir. Fadle konumunda olan hâlin cümlenin anlamının tamamlanması noktasında nasıl bir etkisi olduğu anlatılmıştır.

Sonuç itibariyle, hâlin incelenmesinin cümleye verilecek anlam bakımından özellikle de Kur'ân-ı Kerîm'e meâl verme noktasında önemli olduğu açıktır. Bu sebeple Kur'ân'ın dili olan Arap diline vâkıf olmak isteyen ilim adamının nahiv, i'rab ve belâgat gibi ilimleri derinlemesine tahsil etmesi gerekmektedir. Böylelikle Kur'ân'ı Kerîm üzerine yapacağı çalışmalar daha faydalı olacak ve Kur'ân'ı Kerîm'i daha iyi anlama ve öğrenme imkânı elde edecektir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerim

Abdulaziz b. Merzûk et-Tarîfî. *et-Tefsîru'l-Beyân li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 2016.

Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk: Şuâyib el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Ateş, Süleyman. *Qur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2014.

Aydın, Abdullah. *Qur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*. İstanbul: Aydın yay., t.y.

Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Qur'ân Meâli*. İstanbul: Bayraklı Yay., 2007.

Bilmen, Ömer Nasûhi. *Qur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli ÖALİSİ ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yay., 1964.

Birgivi, Muhammed Efendi. *Açıklamalı ÖAvâmil ve İzhar*. nşr. Alaaddin Sağlam. çev: Arif Erkan. İstanbul: Sağlam Yay., 1982.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *eş-Şihâh tâcu'l-luğati ve şihâhu'l-'Arabîyyeti*. thk: Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyin, 1990.

Cûcerî, Muhammed b. Abdü'l Mün'im. *Şerhu şuzûru'z- zehab*. thk: Nevvâf b. Ceza' el-Hârisî. Medîne: Y.e.y., 2004.

Çantay, Hasan Basri. *Qur'an-ı Hâkîm ve Meâli Kerîm*. İstanbul: Ahmed Said Matbası, 1972.

Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça'da Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri*. İstanbul: İFAV, 1997.

_____. *Arapça Dil Bilgisi Sarf*. İstanbul: İFAV, 2011.

_____. *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. İstanbul: İFAV, 2014.

Derviş, Muhyiddîn. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*. Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 1999.

Dürre, Muhammed Ali Tâhâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve i'râbuhû ve beyânuhû*. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2017.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistâni el-Ezdi. *Sünenü ebî Dâvûd*. thk: Yâsir Hasan, İzzeddîn Dalî, Ammâr et-Tayyâr. Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti en-Nâşirûn, 2015.
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Baḥru'l-muḥîṭ*. thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman el-Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk: Abdulhamid Hendâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kurân*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- İbn Ebî Kâsım, Salâh b. Ali b. Muhammed. *en-Necmü's-şâkib şerḥu kâfiyeti İbn Hâcib*. nşr. Muhammed Cum'a Hasan Neb'a. San'a: Müessesetü'l-Dimâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, 2003.
- İbn el-Hâcib, Ebû 'Amr Celalüddin Osman b. Ömer. *el-İdâh fî şerḥi'l-mufaşşal*. nşr. İbrahim Muhammed Abdullah. Dimeşk: Dâru Sa'deddin, 2005.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah el-Ensârî el-Misrî. *Şerḥu kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ*. thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Dimeşk: Dâru'l-Mustafa, 2010.
- _____. *Şerḥu şuzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*. thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. İran: Daru'l-Kûh li't-Tıba'a ve'n-Neşr, 1962.
- _____. *Evḍaḥu'l-meşâlik ilâ elfiyyeti İbn Mâlik*. thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1980.
- _____. *Muğni'l-lebîb Ōan Kütübi'l-e'ârîb*, thk: Abdullatif Muhammed el-Hatîbî. Kuveyt: es-Silsiletü't-turâsiyye, 2000.
- İbn. Külsûm, Ebu'l-Esved Amr. *Mu'Ōallaḳâtü ŌAmr b. Kûlsûm*. nşr. Muhammed Ali el-Hüseyn. Tunus: Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, 2012.
- İbn. Kuteybe. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineveri. *Tefsîru garîbi'l-Kurân*. thk: Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü ibn Mâce*. thk: Ammâr et-Tayyar, Yâsir Hasan, İzzeddîn ed-Dalî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti en-Nâşirûn, 2015.
- İbn Mâlik, Cemâleddin Muhammed b. Abdullah b. Abdullah et-Tâi'l-Ceyyâni'l-Endelûsi. *Şerḥu't-teshîl li İbn Mâlik*. thk: Abdurrahman es-Seyyid, Muhammed Bedevî el-Mahtûn. Kâhire: Dâru'l-Hicr, 1990.

- _____, *Şerhu'l-kâfiyeti 'ş-şâfiye*. thk: Abdülmünim Ahmed el-Herîdî. Mekke: Dâru'l-Me'mûn li't-turâsî, t.y.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arab*. thk: Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli. Kâhire: Dâru'l-Meârif, ty.
- İbn Nâzım, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Şerhu İbni'n-Nâzım Ôalâ elfiyyeti İbn Mâlik*. nşr. Muhammed Basil, Uyun Sevved. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Işık, Emin. "Burûc Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. VI: 462-463. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- _____, "Furkân Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIII: 221-222. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Günday, Hüseyin. Şahin, Şener. *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*. İstanbul: Alfa Yay., 2003.
- Ğalâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'n-Nemûzeciyyeti, 1993.
- Keskiner, Osman. *Arapçada Hâl ve Kur'an Tercümelerindeki Yansımaları*. İstanbul: Ayhan Matbaası, 2011.
- _____, "BASRİYYÛN". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. V: 117-118. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Kurtûbi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh. *el-Câmî' li-aḥkâmî'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr. 1987.
- Loyis Şeyho el-Yesûiyyü. *Nuzhetü't-taraf fi muḥtaşari's-şarf*. Beyrut: el-Matbaatu'l-Kâsûkiyye, 1898.
- Mâcid Muhammed Râğib. *ed-Durratü'l-behiyyetü nazmu'l-Âcurrûmiyyeti*. thk: Mahmud Ebu'l-Hudâ el-Hüseyni. Suriye: Daru'l-Aasma, 2012.
- Maksutluoğlu, Mehmet. *Arapça dil bilgisi*. İstanbul: İFAV, 1990.
- Mevdüdi, Ebu'l Âl'â. *Tefhîmu'l-Ḳur'an*. İstanbul: İnsan Yay. 1996.
- Mevlânâ Abdurrahman b. Ahmed Nûreddîn el-Câmî, *el-Fevâidu'd-diyâiyyeti el-ma'rûfi bi şerḥ-i Molla Câmî'Ö*. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011.
- Muhammed Ali ebu'l-Abbâsi. *el-Î'rabu'l-müeyssere*. Kâhire: Daru'l-Talâi', 1998.
- Muhammed b. Ali es-Sabbân eş-Şafii. *Haşiyetu's-Şabbân şerḥi'l-Üşmûnî Ôalâ elfiyyeti İbn Mâlik mea şerḥu's-Şevâhid li'l-'Aynî*. thk: Tâhâ Abdurrauf Sa'd. Kahire: Mektebetü't-tevfikiyye, 1887.

- Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. *Menhecü's-sâlik ilâ elfiyyeti ibn Mâlik*. Kâhire: y.e.y.,1939.
- _____, *et-Tuhfetü's-seniyye*. İstanbul: Şifâ Yay., 2015.
- Muhammed Tayyib İbrahim. *Îrabu'l-Ḳur'ân el-müeyssere*. Beyrut: Daru'n-nafaes, 2011.
- Nahhâs. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *Îrabu'l-Ḳur'ân*. thk: Züheyr Gazi Zâhid. Beyrut: Alemü'l-Kütüb. 1988.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsîru'n-Nesefî medâriku't-tenzîl ve haḳâiḳu't-te'vîl*, thk: Yusuf Ali Bedivi, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2017.
- Nûreddin Abdurrahmân b. Nizâmeddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, *el-Fevâ'idü'd-diyâ'iyye şerhu kâfiyet-i İbn Hâcib*. thk: Üsâme Tâhâ er-Rifâî. İstanbul: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1865.
- Sâbûni, Muhammed Ali. *Şaffetü't-tefâsir*. İstanbul: Mektebet-ü Yâsin, 2010.
- Sâfi, Mahmûd. *el-Cedvel fi i'râbi'l-Ḳur'ân ve şarfihî ve beyânihi me'a fevâide naḥviyye Hâmme*. Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 1995.
- Semin el-Halebî. Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrahîm (Abdiddâim). *ed-Durru'l-meşûn fi 'ulûmu'l-kitâbi'l-meknûn*. thk: Ahmet Muhammed Hırad. Beyrut: Dâr'u l-Kalem. 1993.
- Suyûti, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir, Celâleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahalli. *Tefsîru'l-Celâleyn*. İstanbul: Şifâ Yay., 2015.
- _____. *Lubâbu'n-nuḳûl fi esbâbi'n-nuzûl*. Beyrut: Müessesetü'l-kutubi's-sekafiyye, 2002.
- _____. *Hem'u'l-hevâmi fi şerḫ-i cem'il-cevâmi*. thk: Ahmed Şemseddîn, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. 1998.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmiu'l-beyân Óan te'vîli âyi'l-ḳur'ân*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kâhire: Dâru'l-Hicr, 2001.
- Tasa, Muhammed. *Ḳur'ânda Cümle Yapısı*. Konya: Adal Ofset, 2005.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Neysâbûrî. *Esbâbu'n-nuzûl*. Dimâm: Dâru'l-İslâh, 1992.
- Yazır, Elmalı Hamdi. *Hak Dîni Ḳur'ân Dili*. İstanbul: Eser Kitapevi, 1971.
- Yıldırım. Celâl. *Tefsirli Ḳur'ân-ı Kerîm Meâli*. İzmir: Anadolu Yay., 2002.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Me'âni'l-Ķur'ân ve î'rabühû li'z-Zeccâc*. thk: Abdulcelil Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-'akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1991.

Elektronik Kaynaklar:

DİB, *Ķur'ân-ı Kerîm*, erişim 07.04.2019, <https://kuran.diyamet.gov.tr/Tefsir/>

